AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- afganistan
- latin amerika için birkaç not
- seçimler - bir alternatif yaratmanın sorunları üzerine notlar
- gerçek ve iktidar
  michel foucault
- partilerin bunalımı
  nicos poulantzas
- şiirler
  s. berfe
- marksist antropoloji'de bazı tartışmalar üzerine
  I. bağla - a. galip
- faşizme karşı mücadele -II-
  clara zetkin
- 2. sanat bayramı sempozyumu üzerine
  engin akçin

56/57

EKİM - KASIM 1979
50 LİRA

BİRİKİM YAYINCILIK KOLL.ŞTİ.

EMEKÇİ HALKLARIMIZA VE KAMUOYUNA AÇIKLAMA

Biz *Bağımsız Türkiye Birikim, Devrimci Sol, Kurtuluş, Devrimci Yol* grupları olarak, yeni kurulan AP hükümeti döneminde halkımıza ve onun ilerici, yurtsever, demokrat, devrimci unsurlarına karşı girişilecek her türlü faşist baskı ve saldırıya ülkenin dört bir yanında karşı çıkmayı görev bilmekteyiz.

CHP hükümetinin çöküşünden sonra işbaşına getirilen yeni hükümet, halkımızın değil emperyalizmin ve büyük sermaye çevrelerinin isteklerinin üzerine kurdurulmuştur. Daha şimdiden açığa çıkmıştır ki, bu hükümet, buhranın bütün yükünü emekçi halka yüklemek için memur edilmiştir. Yeni zamlar, yeni devalüasyonlar gündemdedir. Hayat bütün emekçi halk için her geçen gün daha da yaşanmaz hale gelmektedir. Hakim sınıflar, işte bu yeni saldırı hükümeti eliyle başta işçi sınıfı olmak üzere bütün yoksul emekçi halk kesimleri üzerindeki baskıları yoğunlaştırarak, halkın tepkilerini önlemek istiyorlar. Faşist köpekleri halkın üzerine daha fazla salacaklar, yeni katliamlar yeni cinayetler işleyecekler, onların yetmediği yerde resmî güçleri sokarak anarşi var bahanesi ile halkın direnme gücünü bütünüyle yok etmeye çalışacaklardır.

Biz emekçi halklarımızın çıkarlarını her şeyin üzerinde tutan devrimci gruplar olarak yeni hükümetin halkımıza yönelteceği her türlü saldırıya karşı sonuna kadar direneceğimizi ilan ederiz.

1 — Egemen sınıfların istekleri doğrultusunda gündeme getirilecek yeni zamlara, yeni devalüasyonlara karşı,

2 — Anarşi var bahanesi ile başta işçi sınıfının grev ve toplu sözleşme hakkı olmak üzere, tüm emekçi halkın demokratik haklarına yönelecek her türlü kısıtlama girişimine karşı;

3 — Başta sendikalar ve TÖB-DER, TÜM-DER, TMMOB gibi demokratik kitle örgütleri olmak üzere emekçi halk kesimlerinin kitlevî örgütlenmelerine karşı girişilecek baskılara karşı,

4 — Emekçi halklarımız üzerindeki baskı ve terörü yoğunlaştırmak amacıyla sıkıyönetimin genişletilmesine ve yasaklamalarına karşı, sıkıyönetimin tümüyle kaldırılması için,

5 — Bölücülük yaygaralarıyla Kürt halkı üzerindeki şoven baskıların bir kat daha yoğunlaştırılmasına karşı,

6 — İşyerlerindeki, okullardaki faşistleştirme çabalarının hızlandırılmasına ve bu amaçla buralardaki ilerici, yurtsever, demokrat kişilerin tasfiye edilmesine ve faşist kadroların doldurulmasına karşı,

7 — Mahalleler ve bölgeler düzeyindeki faşist baskıların artırılmasına, özellikle faşistlerin etkin olmadığı yerlere karşı girişilecek her türlü faşist baskı ve saldırıya sonuna kadar aktif bir şekilde direnmeye kararlıyız.

Bütün demokrat, devrimci kişi ve kuruluşları yeni hükümetin, sıkıyönetimin, sınırlı demokratik haklarımızı boğazlamak, faşist terörü yoğunlaştırmak amacı taşıyan girişimlerine karşı güçlerini birleştirerek direnmeye, faşist güçlerin yeni saldırılarını püskürtmek için mücadele etmeye çağırıyoruz.

YAŞASIN TÜM HALK GÜÇLERİNİN BİRLİĞİ!
YAŞASIN HALKIMIZIN FAŞİZME KARŞI DİRENİŞİ!
ZAFER EMEKÇİ HALKLARIMIZIN OLACAKTIR!

(Not: Dergimizin basımı tamamlandıktan sonra hazırlanan bu açıklamayı ek olarak sunuyoruz — **BİRİKİM**.)

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
EKİM-KASIM 1979
CİLT 8 / SAYI 56/57

AFGANİSTAN 7

LATİN AMERİKA İÇİN BİRKAÇ NOT 12 **JÜLİDE ERGÜDER**

SEÇİMLER - BİR ALTERNATİF OLUŞTURMANIN SORUNLARI ÜZERİNE NOTLAR 16

MICHEL FOUCAULT 30 **AHMET İNSEL**

GERÇEK VE İKTİDAR 34 **MICHEL FOUCAULT**

NICOS POULANTZAS 40 **AHMET İNSEL**

PARTİLERİN BUNALIMI 43 **NICOS POULANTZAS**

ŞİİRLER 46 **SÜREYYA BERFE**

MARKSİST ANTROPOLOJİDE BAZI TARTIŞMALAR ÜZERİNE 48 **LUSİN BAĞLA - ARSLAN GALİP**

FAŞİZME KARŞI MÜCADELE II 61 **CLARA ZETKİN**

2. SANAT BAYRAMI SEMPOZYUMU ÜZERİNE 66 **ENGİN AKÇİN**

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
Osman Bağcıgil

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Kurucular
Orhan Kutlar, Murat Belge,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul. Tel. 27 99 58

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 500 TL., Altı aylık 250 TL.
Dış ülkelere Yıllık 1000 TL., Altı aylık 500 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap No: 92991

İlân
Tam sayfa 1200 TL.. ● ½ sayfa 600 TL., ● ¼ sayfa 300 TL.

Dizgi/Baskı
Kent Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Ergün Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.

ANKARA / AYDIN SAMİ
İSTANBUL / ÖZGÜR DAĞITIM
İZMİR / GEDA

Basıldığı Tarih
4/KASIM/1979

Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.
Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır.
Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez.

Her hareketlilik, altüst oluş döneminden sonra toplumun bir istikrar dönemine girmesi genel kuraldır. Bu iki dönem birbirinden bıçakla kesilmiş gibi ayrılamaz elbette. Fakat yine de hareketlilik döneminin belli bir anında —N. Poulantzas'ın deyimiyle— bir dönüşsüzlük noktasına varıldığı söylenebilir. Her farklı siyasal anlayış sahibi bu noktayı ve onun tekabül ettiği özel olayı farklı tesbit eder. Ancak belli bir bilimsellik kaygısı taşıyan her yaklaşımın tesbit ettiği kritik «olay» farklı olmakla birlikte, genellikle bu olaylar çok geniş olmayan bir zaman dilimi içinde meydana gelmişlerdir.

Nitekim Türkiye toplumunun 1970'li yıllar boyunca yaşadığı yoğun hareketlilik döneminin en yüksek noktasına vardığı zaman diliminin 1977 ortaları olduğu genellikle kabul edilmektedir. Toplumdaki politikleşmenin en kesin biçimde görülebildiği bu sürenin bizce tayin edici olayı 1 Mayıs 1977 olayıdır. (Bir CHP li aynı konuda 6 Haziran genel seçiminden sözedecektir.)

Toplumsal muhalefet hareketini yönlendirmeye çalışan sosyalist hareket'in 1/Mayıs/1977 katliamı karşısında tavrı, onun bu potansiyeli sosyalizm hedefine kanalize edilebilecek düzeyde olmadığının en anlamlı kanıtıydı.

Yüzbinlerce insanın toplandığı bir alana karşı bu kadar rahat biçimde bir tertip düzenleyenler, hiç de «düzene aykırı» birtakım «karanlık güçler» değildi. Bu tertip, kesinlikle düzen güçlerinden bağımsız değildi. Olmadığının tartışma götürmez kanıtı; ne MC hükümetinin ve ne de CHP ağırlıklı hükümetin bu katliamı inceleme işine girmemesidir. Şüphesiz acı olan nokta, «sosyalist hareket»in bu düzen tehdidi karşısında «suçlu»yu başka yerlerde «karanlıklar» da aramaya yönelmesidir.

1 Mayıs katliamı düzenin tam anlamıyla siyasal bir ihtarıydı. Bu ihtar alındı, anlaşıldı ve uyuldu. Yükseliş durdurulmuştu. Sürecin akışı 1 Mayıs dirseğinden sonra bugün varılan noktaya doğru yöneldi Toplumsal muhalefet hareketi ve «sosyalist hareket», düzenle hesaplaşma olgunluğuna varmamıştı.

1 Mayıs dönüm noktasından itibaren başlayan toplumsal muhalefet hareketinin durgunlaşması, tedricen devam etti. 1970'li yıllarda geniş yığınların Türkiye tarihinde ilk kez bu denli aktif ve yaygın bir siyasal eylemlilik içine girişiyle başlayan ve bu olguyla karakterize edilen dönem, bu olguya bağlı olarak yerini yeni bir evreye bırakmaya başlamıştır.

«İstikrar dönem»lerinin göreli durgunluğu içinde toplum bir önceki dönemin sonuçlarını —deyim uygunsa— hazmeder, özümser. Bu bakımdan 14 Ekim'le sadece kanıtlanan yürürlükteki istikrar durumunda da Türkiye toplumu, 1970'li yılların açık eylemleri içinde edindiği görgüleri, deneyleri, verilmek istenenleri özümlemeye çalışacaktır.

Fakat eldeki veriler bu evrenin uzun sürmeyeceğini göstermektedir. Türkiye'deki mevcut ekonomik düzenin çarpıklığı bunun ilk nedenidir.

Bununla anlatmak istediğimiz şeyi kısaca açıklamamız gereklidir. Alışılagelen kullanımında «çarpık»lık denilirken, Türkiye ile metropol kapitalist ülkeler arasındaki hiyerarşik ilişki belirtilir ve bu bağımlılık ilişkisinin Türkiye'yi modern endüstriye sahip olmaktan yoksun kıldığı, onu, sınırlı tüketim mallarının üretilebildiği, büyük ölçüde montaja dayalı bir sanayi ile yetinmek konumunda tuttuğu söylenirdi. «Bağımsız Türkiye» sloganında ifadesini bulan karşı tez —ki «sol»undur— ise «kalkınma» ve ekonomik otarşi sorunsalının varsayımlarına uygun olarak, metropollerle bağımlılığın sona erdirilmesini ister, böylece modern ağır endüstrinin kurulmasından başlanarak Türkiye'nin bir sanayi ülkesi haline getirilmesi gerektiğini savunurdu.

—Montaj da olsa— Sanayiin gelişmesi, dolayısıyla ekonomik büyüme, enerji ve döviz sorunları, bir yandan «bağımsız»lık alternatifini geçersizleştirip yerine kimlerle, nerede, hangi konumlarda bağımlılık ilişkisinin kurulması gerektiği sorununu geçirirken, öte yandan bizzat kapitalist egemen sınıflar da artık ekonomik yapıda bir düzenlenmenin gerekliliğini ilan eder oldular. Bu «düzenleme» ile yukarda kasdedilen biçimde bir «çarpıklığın» düzeltilmesini istiyor değillerdi. Fakat 1960 lardan beri «sol» çevrelerin «çarpık»lıkla niteledikleri yapıyı kendi doğrultusunda sürdürmenin artık hemen he-

men imkansızlaştığını, yeni ekonomik politikaların zorunlu hale geldiğini görüyorlardı.

Ekonomik yapıdaki zorunlu değişiklikler, Türkiye'nin hangi bağımlılık sistemi içinde yer alacağı sorusuna sıkı sıkıya bağlıdır. Eskiden olduğu gibi AET içinde veya AET ve ABD çevresinde yer alınacaksa, «çarpıklık» sözkonusu ülke sözcülerinin işaret ettiği gibi «ağır sanayi» yönündeki girişimlerde bulunacak, dolayısıyla bu tür girişimler başta olmak üzere bazı sanayi dallarının geliştirilmesi frenlenecektir. MSP'nin «İslâm Ortak Pazarı» gibi iddialı içeriği olan tezinde ise, tersine tüketim endüstrisinin bazı dalları «çarpık» sayılacaktır. Türkiye'nin «Sosyalist Blok», Avrupa ve Ortadoğu arasındaki kavşak konumundan yola çıkılarak yeni bir ekonomik bağlantılar manzumesi de oluşturulabilir CHP tarafından savunulan yaklaşım budur. Ötekiler gibi sektörler düzeyinde kesin hatlı bir düzenlemeyi, yönlendirmeyi gerektirmemekte, mevcut üretim düzenini kurulacak bu yeni bağlantılara uyarlamayı düşünmektedir. Fakat —mevcut koşullarda uygulanmasının neredeyse hayal olması bir yana, kolayca anlaşılacağı üzre— devletin öncülüğünü, insiyatifini gerektiren bir yapıdadır.

Türkiye'de egemen sınıflar, yukarda ana hatlarıyla verilen alternatiflerden birini tercih etmek sorunuyla karşı karşıyadırlar. Sözkonusu alternatiflerden hangisinin hangi zümrelerce benimsendiği, uygulanma imkanları vb. konuları tartışmak bu yazının konusu değil. Belirtmek istediğimiz iki nokta var. Birincisi uzun vadede değişmeyecek olan bir tercihin yapılmasının artık zorunlu hale geldiğidir. İkincisi ise hangisi olursa olsun bütün tercihlerin —farklı düzeylerde de olsa— köklü önlemler gerektirdiği, iç ve dış politikada, ekonomik kararlarda bazı risklerin göze alınmasını zorunlu kıldığıdır. Bu köklü önlemlere, risklere herkesten önce egemen sınıf kendisi kararlılıkla uymalıdır.

Toplumsal muhalefet hareketinin yarattığı siyasal «tehlike»nin sorun olmaktan uzaklaşmaya başladığı 1977 ortalarında, yukardaki sorunun cevabı da verilmiş olmalıydı. «Tercih»in belirlenmiş olması ve hükümetlerin bu ana doğrultuda üzerlerine düşeni yapması gerekirdi. Örneğin ünlü beş yıllık plânlar üzerinde artık tartışma —bu boyutlarda— olmamalıydı. Fakat görünen odur ki; Türkiye'de egemen sınıflar, ilerde başlarına daha büyük «tehlike»ler getireceği besbelli olan ekonomik yapıdaki zaafı görmekte ama her bir kesim bu zaafı giderebilmek için kendi üzerine düşen «özveri» ve riski en aza indirmeye çalışmaktadır. Bir bütün olarak egemen sınıflarımız, köklü kararlar alabilme, uygulayabilme, bunların riskini göze alma özelliklerinden büyük ölçüde yoksundurlar. Burada şüphesiz egemen sınıfların ittifakla yapacağı bir tercihten sözetmiyoruz. Egemen sınıflar bloku içinde belirli bir kesim, ötekilere rağmen belli bir tercihten yana kesin vaziyet alıp, düzenin uzun vadeli çıkarları adına bu «iç mücadele»nin risklerini göze alır, hangi siyasal kadroyu —partiyi— destekleyeceğini belirler ve bu tutumunu kararlılıkla sürdürür. Kelimenin gerçek anlamıyla «egemen sınıf» olmanın bir gereğidir böylesi tutumlar.

Oysa bilindiği üzere, anlatılan tutumu alması en fazla beklenebilecek olan büyük sanayi burjuvazisi bile kararlılık gösterememiştir. Soruna hep kısa vade içinde bakmış, siyasal destek politikasını gündelik ihtiyaçlarına göre sürekli değiştirmiştir

Türkiye'de kapitalizmin ekonomik ve siyasal karar mekanizması, bu düzeylerde sistemli politikalar oluşturma ve uygulamayı yönlendirme durumunda olan kurumsal yapı, belirgin bir zaaf içindedirler. Emperyalist ekonomik sistemin 1970 öncesinde görece sorunsuz işlediği dönemde ve Türkiye ekonomisi bu denli büyümemiş, dolayısıyla düzen artık gündemde olan siyasal-toplumsal «tehlikeler»le henüz karşılaşmamışken, Türkiye'de egemen sınıflar bu zaaflarına aldırmayabilirlerdi. Fakat sözkonusu koşulların büyük ölçüde değiştiği 1970 sonrası dönemde bu zaaf yalnızca apaçık görülür hale gelmemiş, daha da önemlisi egemen burjuvazinin bu zaafın üstesinden gelebilme yeteneğinden yoksun olduğu da büyük ölçüde kanıtlanmıştır.

Öyle anlaşılmaktadır ki Türkiye'deki kapitalist sınıf tarihsel oluşumunun özelliklerinden kaynaklanan zaafla onmaz biçimde malûldur. 1920-1930'ların ünlü aferizm furyasından, II. Dünya Savaşı yıllarının büyük vurgunlarından, 1950'lerdeki ithalat yağmalarından ve 1960 sonrasındaki montaj sanayinin tatlı kârlarından geçerek büyüyen kapitalist sınıf, bu tarih içinde ne kendi içinde gerçek bir rekabet yaşadı ve ne de üzerinden devlet koruması, teşviki ve desteği eksik oldu. Bu kolay, bu risksiz kazançlar edinme süreci içinde belki servet itibarıyla gelişmiş kapitalist ülkelerdeki emsalleriyle boy ölçüşebilir hale geldiler. Ama o kapitalist sınıfların her düzeyde verdikleri mücadeleler içinde kazandıkları soy kapitalist erdemleri edinemediler. Belirtilmelidir ki Türkiye'deki kapitalist sınıf, «dışa bağımlılık»tan daha çok, yukarda çok genel biçimde değinilen tarihsel özelliklerinden dolayı, toplum üzerinde hegemonyasını kuramamıştır.

Toparlarsak, toplumsal muhalefet hareketinin çekilmeye başlaması ile siyasal düzeyde bir istikrar sürecine girilmiştir. Türkiye'deki ekonomik yapı kısa vadede çözümlenmesi imkansız olan, dahası nerede, nasıl çözümleneceği bile belirsiz olan sorunlar ile karşı karşıya iken bu sürecin çok sürmesi beklenemez. Kaldı ki, 1980'li yıllarda —en azından 1945'ten beri— durgunluk içinde gelişen kapitalist metropollerde büyük toplumsal-siyasal hareketlerin meydana gelebileceğine ilişkin güçlü belirtiler vardır. Bu önemli gelişmenin Doğu Avrupa'yı da içine al-

ması ya da burasını da aynı yönde etkilemesi çok muhtemeldir.

Bu «uluslararası dalga», Türkiye'de, cevabını bulamadığı yığınla sorunun huzursuzluğuyla geri çekilmiş toplumsal muhalefet hareketinin —yukarda anlatılan nedenlerden dolayı— hiç de uzun süremeyecek olan yeniden yükselişi ile eşanlı olur veya olmayabiilr.

Bu konu, Türkiye'de Sosyalistlerin önlerinde duran tarihsel görev açısından nitelik belirleyici değildir.

Kavranmasına çalıştığımız nokta şu: Türkiye'de düzen, 1973 ertesinin yoğun sarsıntılarına rağmen kendini koruyabildiyse, bu ne onun sağlamca oturduğunun ne de egemen sınıfların önlemler alabilmiş olmalarının —bu «yetenek»lerinin— kanıtıdır. Tersine onlar, «düzenlenmesi» gerektiğini gördükleri düzeni bir yandan yakınıp bir yandan sürdürüyorlar ve böylece yürürlükteki istikrar evresinde, nefes alma döneminde, gündemde bulunması gerekenden çok fazla soru bırakıyorlarsa, bu, yalnızca ülke ekonomisinin büyük sorunları olduğu anlamına gelmez. Asıl olarak egemen —yönetici ve yönlendirici— sınıflar olarak derin bir acizlik içinde olduklarının kanıtıdır. Toplumu belli bir soruna, o soru nun belli bir çözüm biçimine koşullandırarak bir suni seferberlik yaratıp, onun gerisinde gerekli operasyonları yapmak gibi *egemen* sınıfların bilinen taktiğini uygulamaya koyamıyorlarsa, bunun nedeni, kavramın tam içeriğiyle egemen sınıf olamayışlarıdır Çıkarlarının ne yönde olduğuna karar verebilecek durumda değillerdir. Karar verebilseler bile uygulamanın gerektirdiği iç disiplinden, kararlılıktan yoksundurlar ve böyle oldukları için de topluma siyasal ideolojik yönlendiricilik yapamamaktadırlar.

Düzen devam edebilmiştir. Çünkü geniş yığınlar tarihlerinde ilk kez —şimdiye kadar olamadıkları ölçüde— aktif biçimde siyasete katılıyor olmanın deneysizliği, yerleşik önyargılardan kurtulma güçlükleri içindeydiler. Bu yetersizlikler yine ilk kez kendilerine yönelen bir kitlevi hareketle karşılaşan sosyalist kadroların «sosyalizm-içi» bir bunalımı yaşıyor oluşlarının etkisiyle katmerleşti. Böylece egemen sınıflarımız «tehlike»yi kritik noktaya gelmeden atlatabildiler.

Buradan Türkiye'deki düzenin gücünü hafife aldığımız anlamı çıkarılmamalıdır. Kaldı ki böyle olsa bile, bu, sosyalistlerin görevini ne nitelikçe ne de kapsamca değiştirmez. Bazı «gerçek»lere uyan «sosyalist»ler paradoksal bulacaklar ama şunu belirtmeliyiz ki aslında Türkiye'deki yapının iç zaafı, oturmamışlığı, egemen sınıflarımızın anılan «güçsüzlüğü», son analizde sosyalist hareket için gerçek bir handikaptır. Sosyalizm, neyi yıktığına göre değil, neyi yaptığına göre tanımlanır Ve bu «yapım» kaçınılmaz olarak, eski yapının mirasını gözönüne almak zorundadır. Türkiye'deki düzenin ve egemen sınıfların güçsüzlüğü fiziki anlamda değildir. Tersine yetersizliğini örtmek için fiziki gücü, baskı ve terörü elden bırakmamıştır yerli egemen sınıflarımız. Onların bu çarpık düzeninde alabildiğine kısırlaşmaya zorlanan geniş emekçi yığınların sosyalizmin yapıcısı haline gelmesi için, şüphesiz, sosyalist mücadele programı çok daha kapsamlı düşünülmek zorundadır.

Buraya kadar çizilen panoramadan çıkan, siyasi sonucu özetleyebiliriz: Sosyalist hareketin önünde 1980'lerin ilk yıllarına kadar sürmesi muhtemel bir «stratejik hazırlık dönemi» vardır. Belirtmek bile belki gereksizdir ki bu «hazırlık»lar, 1973 ertesi dönemi karakterize eden, bilinen politik eylemliliklerinin —belki tedrici bir azalış göstermekle birlikte— tamamen ortadan kalkmayacağı bir süreç içinde yapılmak durumundadır.

Fakat bu dönemin sosyalistler için çok hareketli bir dönem olmasını gerektiren asıl neden bu değildir.

«Hazırlık dönemi»ni stratejik kılan şey, Türkiye'deki sosyalizm hareketinin, 1960 başlarından bu yana yaşadığı tarihle kesin bir iç hesaplaşma yapmak zorunda oluşu ile ilgilidir. Türkiye'de Sosyalizm hareketi; «Türkiye sosyalist hareketi» denilen sınırları belirsizleşmiş alan içindeki devrimci ögeler, artık eksiksiz kanıtlarıyla görülebilen gerçeklerin ışığında ertelenemez bir karar anındadırlar. Sözkonusu hazırlık döneminin bütün teorik-pratik çalışmaları bu kararla belirlenecektir.

Türkiye'de sosyalizm hareketinin etkin bir siyasal-toplumsal olgu olarak belirişinin gerçek başlangıç tarihi 1960'ların başıdır. Sosyalizme yönelik hareket, o tarihten itibaren Türkiye'de ivme kazanan kapitalizmin gelişmesinin yol açtığı büyük toplumsal değişimin, bunun yarattığı sorunların ve bundan kaynaklanarak giderek yoğunlaşan siyasal hareketliliğin yükselen çizgisi üzerinde genişledi ve ülke çapına yayıldı. Ve yine 1960 başlarında Uluslararası sosyalist harekette son yıllarda yaşanan derin bunalım ÇKP - SBKP çatışmasıyla açığa çıkıyordu. Türkiye'nin genç sosyalizm hareketi daha henüz ilk deneylerini edinirken bu olguyla karşılaştı. Türkiye toplumunun yaşadığı değişim sürecinin verdiği imkanlarla gelişirken, sözkonusu bunalımın etkisi ile de kaçınılmaz olarak bölünmeye başladı.

Şimdi 1980'lerin eşiğinde, bu tarihe kadar Türkiye'de sosyalist hareketin geliş sürecini belirlemiş olan iki temel olgunun mümkün sonuçlarına vararak eski etkililiklerini yitirdiğini görüyoruz. «Sosyalist hareket» alanındaki mevcut bölünmelerin ana etkeni olan, uluslararası sosyalist hareketteki bunalım, çözümsüzlük noktasına vararak eski gelişiminden uzaklaşmaktadır. Daha dün kendilerini iki nitelikçe farklı uç olarak gösterebilmiş olan SBKP ve ÇKP'nin «reel sosyalizm» anlayışının iki biçimini temsil

ettikleri ve sosyalizmin ayırdedici özellikleri ile gerçekleşmesinin imkansız olduğu varsayımına dayalı bu reel sosyalist pratiğin, doğası gereği birbirleriyle çatıştıkları her gün yeni kanıtlarla görülebilir olmuştur. Bu nedenle bütün dünyada ve Türkiye'de sosyalistlerin önündeki tayin edici tarihsel soru sosyalizm mi, «reel sosyalizm» mi? sorusudur Sosyalizm diyenler, SBKP - ÇKP ve onlarla aynı varsayımı paylaşan Avrupa Komünizmi akımındaki egemen eğilimi ve bunların izleyicilerini kendi aralarındaki kavga ve uzlaşmaları ile başbaşa bırakıp, onlardan nitelikçe farklı bir siyasal-toplumsal hedefi gerçekleştirmeyi amaçladıklarının bilinciyle kendi teorik-pratik ve örgütsel platformlarını kurmaya koyulmalıdırlar.

Şimdi, 1960 sonrasının değişim sancıları ile yükselen siyasal eylemlilik grafiği —1971'deki gibi zorla değil— bizzat bu eylemliliğin iticisi toplumsal muhalefet hareketinin «kendi iradesiyle» bir çekilişi belirtir biçimde düşmektedir. 1960 sonrası mücadelelerin, deneylerin, bilgilerin özümseneceği bu sürece yorgun bir memnuniyetsizlikle giren yığınlar, 1980 başlarındaki kaçınılmaz kalkış anında eğer karşılarında hâlâ «sosyalist hareket»in o bildik görünümünü bulurlarsa, şüphe yok ki artık aldırış bile etmeyeceklerdir.

Bu görünümdeki yanlış ve itici yanın «bölünmüşlük» olduğunu, dolayısıyla «sosyalist hareket»in bir birlik görünümüyle kendini göstermesinin çok şeyi halledeceğine hâlâ inananlar vardır.

Fakat, bulunduğumuz noktada bizatihi bu «bölünme»den dolayı yaşanan olumsuzluklardan ne denli bunalmış olursak olalım, bu bize bölünmeye yol açan nedenlerin ciddiliğini unutturamaz. Bunu söylerken bütün bir 1960 sonrası dönemde ne yazık ki kurtulamadığımız reel sosyalist teorik pratik platformun aslî sahiplerince sosyalizm hareketine empoze ettirilebilmiş olan bölünme nedenlerini, konularını kasdediyor değiliz.

«Türkiye sosyalist hareketi» denilen bu sınırları belirsiz alan «bölünmelidir». Türkiye'de *sosyalistler*, şu son yılların çok yoğun ve öğretici deneylerinden sonra artık anlamış olmak, anlamak zorundadırlar ki, sosyalizm hareketi, kendisine reel sosyalizm diyen akımdan kesin, açık biçimde ayrılmalıdır. Sosyalizm hareketi ile «reel sosyalizm», apayrı siyasal-toplumsal hedeflere sahip iki nitelikçe farklı hareket olarak artık içiçelikten kurtulmalı, kendilerini kendi platformlarında biçimlendirmelidirler. Daha doğrusu sosyalizm hareketi, reel sosyalizmin teorik-pratik-örgütsel zeminlerinde yıllardır sürdürdüğü arayışı, aykırı bir zeminde yürüttüğünün bilincine varmalıdır Sınıflı toplumlar çağını, insanlığın tarih öncesini kapatacak sosyalist devrimin, bu niteliğinden gelen ayırdedici özelliklerini yansıtan teorik-pratik-örgütsel platformunu oluşturma içine koyulmalıdır. Sosyalizm hareketinin önüne koyduğu hedefin gerçekleştirilemezliğini kabul eden reel sosyalizm anlayışı ile farklılığını her düzeyde göstererek, süregelen kaosu sona erdirmelidir.

Birikim

Uluslararası

Olaylar ve Sorunlar

Afganistan

1978 Nisanında Afganistan'da rejim değişikliği olmuştu. Muhammed Davud'un lideri bulunduğu eski yönetim, 27 Nisan günü tankların ve jetlerin de katıldığı bir askerî müdahale ile devrilmiş, Davud ve kardeşi öldürülmüştü. Askerî darbenin gerçekleşmesinin ardından, yeni yönetimin yapısı ve eğilimi belli oldu. Darbeyi gerçekleştirenler Afganistan ordusu elemanlarıydı, ama asıl yönlendirici kesimi Afganistan Demokratik Halk Partisi üyeleri oluşturuyordu. Yani ağırlıkla sivillerin yer aldığı bir yönetim sözkonusuydu. Ayrıca, ADHP'nin iki büyük fraksiyonu olan Parçam ve Halk'ın her ikisinin de Marksist eğilimli, SSCB çizgisine oldukça yakın oldukları biliniyordu. Birtakım iç mücadeleler olsa bile, Afganistan'da iktidarın, Marksist olduğu kabul edilen bir siyasî gücün elinde bulunacağı, darbenin ilk günlerinden itibaren belli olmuştu.

Yeni devlet başkanı Nur Muhammed Taraki'nin demeçleri ise, iddia edilenin aksine partisinin Marksist olmayacağını, dış politikada bloksuz kalmaya devam edeceklerini ısrarla ileri sürüyordu. Ama Sovyet yetkilileriyle karşılıklı ziyaretlerde, Sovyet yardımlarında görülen artış, yeni yönetimin SSCB ile yakın ilişkisini açıkça göstermekteydi.

Afganistan'ın politik hayatının bu yeni dönemi, ilk aylarda iktidar içi mücadelelere, darbe girişimlerine tanık oldu. Memur kadrosunda büyük değişiklikler yapıldı; eğilim olarak yeni rejime yatkın genç kadrolar eskilerin yerini aldı. Bütün bunların yanısıra, SSCB'nin askerî ve ekonomik yardımları, Afganistan'daki Sovyet danışmanlarının sayısı hızla artmaktaydı.

Ordunun ve bürokrasinin desteğine sahip olan Taraki iktidarı merkezî devlet gücüne sahipti. Ancak girişimleri Afganistan toplumunun yapısal (geleneksel) ögelerini etkilemeye başlayınca yaygın bir tepkiyle karşılaştı. Çok geçmeden bu tepki hükümete karşı isyana dönüştü. İsyan hareketleri giderek yayıldı ve şiddetlendi. Ayaklanan unsurlar, birtakım örgütler sözkonusu olsa da, bir bütün halinde hareket edemeyecek kadar dağınıktılar. Kendi aralarındaki anlaşmazlık ve sürtüşmeler hayli fazlaydı. Yine de, kırsal kesimlere ve dağlara hakim olabilecek ölçüde güçlü bir gerilla hareketini başlatabildiler. Ortak düşmandan başka, güçlü bir birleştirici öge de, ortak bir ideoloji olan islâmiyetti.

Taraki rejimine duyulan tepkinin en önemli kaynaklarından olan Müslümanlık, Afganistan'daki gerilla hareketini karakterize eden bir özellikti. İran olayından bir hayli etkilenmiş ve cesaret almış olan Afgan gerillaları «Kur'an'ı çiğneyenlere» karşı «cihad» açmış bulunuyor. Yeni yönetim ise Afganistan'ın sosyalist kadrolarından güç almakta ve SSCB'nin büyük desteği sayesinde ayakta kalabilmektedir. Böylece, Marksist olduğu kabul edilen bir rejime karşı gerilla savaşı veren bir islâm hareketi başlamış bulunuyor.

«SAUR DEVRİMİ»

27 Nisan 1978'de ADHP'yi iktidara getiren darbe, daha sonra resmî dilde «Saur Devrimi» adıyla anılmaya başladı. Afganistan'da bir devrimin gerçekleştirilmiş olduğu görüşü, toplumun büyük bölümünü kapsayan kitlesel muhalefet hareketlerinden ve ayaklanmalardan sonra, bugün de Afganistan yöneticilerince, onları destekleyenlerce savunuluyor. Bu görüşe göre Afganistan'daki rejim değişikliği kitlelerin desteklediği, katıldığı bir olay olmuştur ve destek sürmekte, devrim ilerlemektedir. Ayaklanmalar ise karşı-devrimci, gerici güçlerin (iç ve daha çok dış: CIA, SAVAK gibi) kışkırtmaları, düzenlemeleridir. Dolayısıyla rejime karşı bir kitle hareketinden söz edilemez; ayaklanma, kitlesel niteliği olsa bile, kaynağı gerici güçlerin kışkırtması, etkisi olduğundan devrim düşmanlığından başka bir anlam taşımaz. Böylece, devlet gücü, iktidar, ordu vb. devrimci, ilerici oldukları halde, bunlara karşı koyan yığınların karşı-devrimci, gerici olarak kavrandığı bir yoruma varılmaktadır.

Böyle bir yorum, toplumsal olayları ele alırken, işçi sınıfının, köylülüğün ve tüm ezilen, sömürülen kesimlerin durumlarını asıl ilgi noktası olarak kavrayan, bu yığınların, varolan toplumsal düzenin sürdürülmesinin bir aracı olmaktan sıyrılarak, aynı zamanda kendi kurtuluşları demek olan yeni bir toplumu yaratma yolunda kazandıkları bilinci, katettikleri mesafeyi devrim mücadelesinin gelişmesinin temel ölçütü sayan Marksist dünya görüşüne tamamen yabancıdır. Afganistan gibi bir ülkede, bir siyasî kadro orduyu kendi yanına kazanarak ve başlıca ordu güçlerine dayanarak siyasî iktidarı elde edebilir. Kendini sosyalist olarak tanımlayan, sosyalist olarak kabul edilen bir kadronun da böyle bir zafer kazanması mümkündür. Ne var ki, ordu eliyle yürütülen bir darbeye dayanarak devlet iktidarını ele geçiren kim olursa olsun, hangi taraftan ve görüşten olursa olsun, böyle bir durumda bir toplumsal devrimden söz edilemez; tam tersine, bu girişim sosyalistler için karşı çıkılması ve mücadele edilmesi gereken bir hedef olabilir ancak.

27 Nisan darbesini gerçekleştiren başlıca güçler Afganistan ordusundan bir kesim ile bunların yönlendiricisi durumundaki ADHP üyeleriydi. Ayrıca o günlerde Kabil'de rejime ve onun uygulamalarına karşı özellikle öğrencilerin katıldığı bazı gösteriler olmaktaydı. Olayların yükselişi 18 Nisan'da öğretim üyesi ve Parçam'ın eski yayımcısı olan Mir Akbar Hayber'in öldürülmesiyle başladı. Partinin iki fraksiyonunu (Halk ve Parçam) yeniden birleştirmeye çalışan ve iki kanatça da sevilen bir kişiydi. Polisin işi olduğu açıkça bilinen bu olay tepkilere yol açtı. Taraki'nin düzenlediği cenaze törenine çoğu öğrenci ve sivil görevli olan 15.000'den fazla insan katıldı. Tören ABD elçiliği önünde CIA ve SAVAK'ın yerildiği bir gösteriye dönüştü. Davud yönetimi bu olaylara içlerinde Taraki ve Parçam fraksiyonunun lideri olan Karmal'ın da bulunduğu yedi ADHP liderini tutuklayarak karşılık verdi (25 Nisan). Aynı gün Davud partinin askerî kesimden olan üyelerini de tutuklatmaya girişti. Bunlardan ikisi kurtulmayı başardılar. Biri darbe sırasında sarayı bombalayan MIG 21'lere kumanda edecek olan general Abdül Kadir'dl.

Darbenin ve daha sonraki gelişmelerin önde gelen, önemli bir kişisi de Hafızullah Amin'dir. Taraki'nin yakın bir çalışma arkadaşı olan Amin, 1973-78 arasında partinin iktidara gelebilmek amacıyla giriştiği bir savaş gücü örgütlenmesi faaliyetini —Taraki'nin yönlendiriciliğinde— yürütmüştü. 26 Nisan'da tutuklananlar arasında o da vardı. Ancak birkaç saatliğine serbest bırakılınca ordudaki ADHP üyelerine gerekli emirleri verme fırsatını bulmuş oldu. Ertesi sabah tutuklamaları protesto amacıyla şehir merkezindeki parkı kalabalıklar doldurmuştu. Abdül Kadir sarayın bombalanmasını başlattı. Bu arada ordunun 750 tankından 50'si şehre girmişler, saldırıya katılmışlardı. Bazı başka yetkililerle birlikte Davud öldürüldü. Akşam saat 5.00'de ADHP'nin yedi lideri hapisten çıkarıldılar ve derhal partinin sivil kanadı olarak olayların denetimini ele aldılar. Ertesi sabah Kabil Radyosu'ndan Devrim Konseyi ve Kabine açıklandı. Ülkenin diğer bölgelerinde de ADHP yetkilileri, Davud'a bağlı görevlileri uzaklaştırarak yönetimi üstlendiler.

«7 Saur Devrimi» böyle gerçekleşti. Bu olayda, ordunun güçlü kesimleriyle işbirliği yapan sosyalist bir kadronun dışında, Arganistan'daki rejim değişikliğini bir devrim olarak değerlendirmeyi gerektirebilecek başlıca etken Davud rejimine karşı başkent Kabil'de başlamış bulunan kitle gösterileridir. Ancak bu gösterilere katılanların sayısı aslında Kabil için bile pek büyük sayılmaz. Ama önemli olan bu değildir. Kitle hareketi olarak niteleyebileceğimiz bu gösterilere katılanlar Mir Akbar Hayber'in öldürülmesini ve ADHP liderlerinin tutuklanmasını protesto ediyorlardı; ancak bu olaylara, Davud yönetiminin uygulamaları olarak karşı çıkıyorlardı. Bu kitle hareketi, ülke çapındaki çelişkilerin baskısıyla çözülmekte olan Davud rejimine karşı olmaktan kaynaklanıyordu. ADHP ile ya da onun bir fraksiyonu ile ilişkileri politik boyutlara, toplumsal bir dönüşümün nüvelerini oluşturabilecek bir olgunluğa erişmiş olmaktan uzaktı. Daha da önemlisi, Kabil'deki bu aktif kitle, Afganistan toplumunda, halkın devrimci bir hareketlilik içinde olduğunun ya da bunun tersinin göstergesi olarak kabul edilemez. Nüfusun %85-90'ının kırsal kesimde yaşadığı Afganistan'da toplumsal yapı, geleneksel tarım toplumunun başlıca özelliklerini taşımaktadır ve bu özellikler kesinlikle ağır basmaktadır. Böyle bir toplumda, başkentte pekçok olaylar olabilir, hattâ iktidar değişiklikleri gerçekleşebilir; ve bütün bunların, toplumun diğer geniş kesimlerindeki egemen ekonomik ve politik yapılanışları çok az etkileyerek gerçekleşmesi mümkündür. Merkezî otoritenin yeni sahiplerinin uygulamaları ve bu geleneksel kesimleri etkilemeye başlayınca, bu, hoşnutluk, başeğme ya da —merkezî gücün uygulamalarının geleneksel yaşamı tehdit ettiği, birtakım değer yargı'arını yıkıma götürdüğü inancının yaygınlaşması gibi durumlarda— başkaldırma gibi çeşitli tavırlara yol açabilir. Ancak bütün bunlar, bir tarım toplumu için olağandır, devrimle ya da karşı-devrimle ilgisi yoktur. Daha sonraki gelişmeler de açıkça göstermiştir ki, Afganistan'da da benzer bir gelişme olmuştur. «7 Saur» günü yaşanan olaylar da bir devrim değil, ADHP yetkililerinin Davud yönetimine üstün gelerek iktidarı ele geçirmelerinden ibarettir.*

SSCB'NİN ETKİSİ

Herşeye rağmen, açıkça sosyalist ve SSCB yanlısı olarak bilinen bir kadronun devleti ve düzeni koruma işlevini üstlenmiş, bu amaçla oluşturulmuş bir kurum olan orduyu kendi yanına kazanarak iktidarı elde etmesi güç bir iştir. Bu, örneğin bir Latin Amerika ülkesinde imkânsızdır, ama Afganistan'da gerçekleşmiştir. Bununla birlikte dış politika, ekonomik ilişkiler, tarihsel faktörler v.b. bakımından aradaki farklar da barizdir. Afganistan her zaman bloksuz kalmayı tercih etmiş hem Batılı kapitalist ülkelerle hem de SSCB ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Aslında bu, bir ölçüde de uluslararası koşulların geçen yüzyıldan beri uygun düştüğü, hattâ empoze ettiği bir tavırdır. 19. yüzyıl boyunca Britanya İmparatorluğu Hindistan'daki egemenliğini sağlamlaştırmaya ve bu sömürgesinin sınırlarını genişletmeye çalışırken Çarlık Rusyası da Orta Asya topraklarını istila etmiş, güneye doğru yönelmiştir. Afganistan arada tampon bölge olarak kalmıştır. Ancak İngilizler'le arası pek iyi değildir. Ülkenin kuzey-doğusunda yer alan Patanlar (Puştular)ın bir bölümü İngiliz egemenliğindeki topraklarda kalmıştır. Bugün bu toprak parçası Pakistan sınırları içinde yer almaktadır (Peşaver kentinin bulunduğu kuzey yöresi). Bu durumun yarattığı olayların da nedenlerinden birini oluşturduğu üç büyük savaş olmuştur Afganistan'la İngilizler arasında (sonuncusu 1919'da). Oysa Rusya Ekim Devrimi'nden sonra Afga-

* *Yeniçağ* adlı dergide haliyle Afganistan'da şanlı bir devrim olduğu savunuldu. Bu konuyla ilgili bir yazıda Afganistan'da devrim olduğu «gösterildikten» sonra, yazar bir sonraki paragrafta, ertesi sabah devrim haberini radyodan duyan halkın ne kadar çok sevindiğini belirterek başlıyor. Bu, tabiî, bir kanıt olarak yararlanamayacağımız kadar düzeysiz bir şey, ama darbeci mantığı sergilediğinden, ilginç.

nistan için bir tehlike olmaktan çıkmıştır. Tersine, onu bağımsız bir devlet olarak tanımakta, İngiliz emperyalizmine karşı savaşını desteklemektedir. Bu durum Afganistanla SSCB arasında bir yakınlaşma sağlamıştır. Buna, Atatürk'ü ve Rıza Şah'ı kendine örnek almış olan Afgan Kralı Amanullah'ın reform girişimlerinin de katkısı olmuştur. Yine de Afganistan ilk fırsatta İngilizlerle de anlaşmayı ve tarafsız bir denge politikasını tercih etmiştir. Daha sonraki dönemlerde de, ülke içi politik gelişmelere göre, SSCB'ye görece yakın ya da uzak bir tavra girmiş, ama bloksuzluğu her zaman aslî politikası olarak sürdürmüştür. Her iki kamptan ülkelerle de ekonomik ilişkiler kurmuş, yardım ve kredi kaynaklarının siyasî nedenlerle kesilmemesine çalışmıştır.

Bu koşullarda Afganistan özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB ile Batı arasında ekonomik alanda bir rekabet oluşturmuştur. Ekonomik alandaki girişimlerin politik nüfuz sağlamak bakımından önemi her iki tarafça da biliniyordu. Ayrıca ülkenin konumu da dikkate alınmalıdır. Türkiye, İran ve Pakistan'la birlikte Afganistan komünizmin güneydeki sınırını oluşturuyor, onun Hint Okyanusu'na açılmasını engelleyen bir duvar olarak kabul ediliyordu. Batı'nın Afganistan konusundaki titizliğinin başta gelen nedeni budur. SSCB'nin güneye doğru açılma girişimlerinin ilk hedefi olarak değerlendirilmiştir bu ülke. Genellikle SSCB'nin uzun vadeli, kalıcı bir stratejiye göre mi, yoksa çeşitli koşullarda ortaya çıkan fırsatlara göre mi hareket ettiği sorusu üzerinde Batılı analistlerin ortak bir görüşü oluşmuş değildir. Gene de, «tehlike»nin varabileceği nokta olarak, Afganistan'ın tümüyle Sovyet etki alanına girmesi, Puştunistan ve Belûcistan'daki etnik sorunların şiddetlenerek bu bölgelerin Pakistan'dan kopması ve Afganistan'a katılmaları gibi, SSCB'nin etki alanının Hint Okyanusu'na kadar genişlemesine ve onun Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'nın çıkışını denetleme imkânı kazanmasına yol açacak gelişmeler sözkonusu edilmektedir. Hint Okyanusu'na filolar gönderebildiği, çeşitli bölgeleri uzaydan denetleyebildiği bir dönemde SSCB'nin «Basra Körfezi'nin çıkışını tutma» gibi bir planı benimseyeceği görüşü makul gözükmüyor. Bununla birlikte, diğer devletler gibi, SSCB'nin de «etki alanları» perspektifinden hareket ettiği, bu alanı genişletmenin çeşitli imkânlarını hesaba kattığı söylenmelidir. SSCB Puştular ve Belûcîler için her fırsatta «ulusların kaderlerini tayin hakkı»nı savunmuş, bir yandan da Afganistan'la ekonomik ve politik ilişkilerini mümkün olduğu kadar geliştirmeye çalışmıştır.

Özellikle 1950'lerin ortalarından itibaren Afganistan'daki Sovyet girişimleri, kredileri ve askerî yardımları, ABD ve diğer metropollerin aynı türden faaliyetlerini geride bırakmaya başlamıştır. Bu gelişim Afganistan'ın ekonomik ve askerî alanlarda SSCB'ye muhtaç ve büyük miktarda borçlu olmasına yol açmıştır. Batı'nın bu durumda Afganistan'da komünizmin yerleşemeyeceği yönünde dayandığı başlıca güvence, bu ülkenin toplumsal yapısı ve özellikle de başta din olmak üzere ideolojik ögeler oluyordu.

SSCB'nin Afganistan üzerindeki ekonomik etkisinin bu ölçüde artması ve giderek ülkenin politik güçler dengesini belirleyebilir olmasına yol açan koşullar çeşitlidir. Bunlardan hemen göze çarpanı, Afganistan'ın coğrafî durumudur. Ülkeyi dış dünyaya bağlayan başlıca yol, Kabil'den Peşaver'e uzanan karayoludur. Peşaver'den başlayıp Pakistan'ı boydan boya geçen bir demiryoluyla bu hat Karaşi limanına ulaşmaktadır. Bunun dışında ticarî ulaşıma elverişli tek bağlantı, Afganistan'ın kuzey komşusu olan SSCB iledir. Bu ikinci yol çok daha kısa ve ucuzdur. Üstelik Taşkent, Semerkant gibi büyük şehirler, Afganistan'ın en önemli ihracat ürünlerinden olan taze ve kurutulmuş yemişler için hem zengin hem de çok yakın bir pazar oluşturmaktadır. Bunların yanısıra, Pakistan, siyasî nedenlerle —şimdiye kadar birkaç kez olduğu gibi— Karaşi limanını Afganistan ticaretine kapatabilmektedir ve bunun doğurduğu zorluklar hayli ağır olmaktadır Afganistan için.

Birtakım tarihî koşullar ve olaylar da Afganistan'ı SSCB'ye yakınlaştıran faktörler olmuşlardır. 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başına kadar, Hindistan'a yerleşmiş bulunan İngilizler Rusya ve Afganistan için ortak bir düşman oluşturmuşlardı. Ekim Devrimi'nden sonraki ilk yıllarda da devam etti bu durum. Sovyet Devleti Afganistan'ı tanımış, onun İngilizlerle mücadelesini desteklemişti. Çok önemli bir olgu da Afganistan'la Pakistan arasındaki ilişkileri gerginleştiren etnik sorundur. Yukarda belirttiğimiz gibi, bu gerginlik SSCB'nin ekonomik etkinliğinin artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda, Afganistan'ın karşılaştığı bu «ulusal sorun»da onu destekleyen SSCB büyük askerî yardım sağlamıştır. Yakın zamana kadar Pakistan Bağdat Paktı ve daha sonra da CENTO'ya üye olması sayesinde Batı'dan yardım elde ettiğinden, Afganistan'a göre daha kuvvetli bir orduya sahip olabiliyordu. Afganistan için ise böyle bir yol açık değildi. Pakistan'la aynı pakt içinde yer alması çok zor olduğu gibi, böyle bir girişim SSCB ile arasını da açabilirdi. Bu koşullarda, Afganistan'ın SSCB'den askerî yardım alması anlaşılır bir şeydir. Ayrıca SSCB de böyle bir yardım sağlamaya hazırdı. Böylece Afganistan ordusunun donatımı hemen tümüyle Sovyet teçhizatıyla sağlanır oldu. Aynı zamanda sayıları giderek artan Sovyet uzmanları Afganistan ordusunun eğitimini üstlenmişlerdir.

Sovyet askerî yardımının ve dolayısıyla etkisinin artmasına yol açan, Afganistan devletinin kuvvetli bir orduya duyduğu ihtiyacın, Pakistan meselesinden başka, önemli bir nedeni daha vardır. Bu da merkezî devletin reform girişimlerini, bu girişimleri benimsemeyen kabilelere karşı korumasının gerekmesidir. Ancak 18. yüzyılda oluşmaya başlayan merkezî devlet, hiçbir zaman «siyasî otoritenin, meşrutiyetin tek kaynağı» olabilecek kadar güçlenmemiştir.

Bütün bu koşullara, SSCB'nin Afganistan'da yürüttüğü propaganda, ekonomik ve askerî alanlarda görevli Sovyet uzmanların etkisi gibi faktörler de eklenebilir. Ancak bu tür özel faaliyetlerin, tercihlerin v.b. fazla önemli olduğunu sanmıyoruz. Örneğin nüfusun %90'dan fazlasının okuma-yazma bilmediği yabancı kaynaklı kitapların yok denecek kadar az olduğu bu ülkede, Sovyetlerin propaganda imkânları çok kısıtlı kalmıştır. Yıllar boyunca tek esaslı propaganda aracı Taşkent radyosu oldu. Afganistan'da çalışan SSCB

yurttaşlarının etkisi ise —bunlar özel olarak seçilmiş ve davranışlarına, yaşayışlarına dikkat eden kimseler oldukları halde— daha çok olumsuz yönde olmuştur. Yabancılara karşı her zaman tepki duymuş olan Afganistan halkı için Sovyet uzmanları da bir istisna oluşturamamış, tersine Allah'ı ve Kur'an'ı tanımayan bu farklı insanlara kin beslenmiştir.

Elverişli koşullar SSCB'ye Afganistan'la devletler düzeyinde yakın ilişkiler kurma imkânı vermiş, SSCB bundan büyük bir ekonomik ve askerî yardım faaliyeti do'ayımıyla, Afganistan'ın politik gelişimini büyük ölçüde etkileyebileceği koşullara sahip olarak yararlanmıştır. Diğer yandan, Afganistan toplumunun Sovyet ideolojisine herhangi bir yakınlaşması sağlanamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı boyunca kesintiye uğrayan SSCB - Afganistan ilişkileri, savaştan sonra yeniden başlamıştır. Pakistan sorununun, özellikle şiddetlendiği bir dönemdir bu. 1947'de Afganistan Patanları birleştirmek amacıyla sınırlarının İndüs Nehrine kadar uzandığını ileri sürmüştü. O sırada henüz Hindistan ve Pakistan ayrışmamıştı. Daha sonra Pakistan hükümetinden bu ülkenin sınırları içinde kalan Patanların kendi geleceğini saptama hakkını istedi. Bunun reddedilmesi iki hükümetin arasını ciddî biçimde bozdu. 1955'de Puştunistan'a kendini yönetme hakkının verilmeyişini protesto eden göstericiler, Pakistan elçiliğini basarak dört görevliyi öldürdüler. Bu olay üzerine Pakistan hükümeti, Karaçi limanını Afgan mallarına kapattı. Bu durum Afganistan'ı gerek ekonomik gerekse askerî bakımdan SSCB'ye yöneltti. O yıllarda SSCB'de Kruşçev yönetimi artık egemen duruma gelmiş bulunuyordu. Bu yeni eğilim «barış içinde birarada yaşama» isteğini belirtiyor, barış ve rekabet içinde Batılı güçlerle birarada bulunmanın mümkün olduğunu savunuyordu. Böyle bir yaklaşım Afganistan'ın SSCB desteğinin yanısıra, başta ABD ve Almanya olmak üzere Batı'dan da yardım alabilmesini sağlıyordu.

Bununla birlikte, yukarda belirttiğimiz çeşitli koşul ve nedenler ile Pakistan sorunu, SSCB etkisinin çok daha büyük olmasına ve hızla gelişmesine yol açtı. Bu dönem kral Zahir Şah'tı, ama asıl etkili kişi, daha sonra da sahneye çıkacak ve 1978 darbesiyle devrilecek olan Muhammed Davud'dur. Davud 1953'ten 1963'e kadar işbaşında kaldı ve Puştunistan sorununda sert bir tavır aldı. Bu on yıl, Sovyet ekonomik ve askerî desteğinin, ülkedeki Sovyet uzmanlarının, borç'arın, diplomatik ilişkilerin hızla arttığı, geliştiği bir dönem oldu. SSCB Afganistan'da «barışçıl rekabet»i kazanarak üstünlük sağladı.

1960-63 arasında Puştunistan sorunu çok şiddetlendi. Afganistan yeni bir ekonomik ablukayla karşılaştı. Bütün yardımlara, SSCB ve Hindistan'la hava bağlantısının bulunmasına rağmen, ablukanın sonuçları çok şiddetli oldu ve Davud'un işbaşından uzaklaştırılmasına varan bir bunalım yaşandı. Zahir Şah'ın yönetimi bizzat ele aldığı bir sonraki on yıllık dönemde Afganistan SSCB'den biraz uzaklaşma eğilimi gösterdi. Bununla birlikte, özellikle ekonomik ilişkiler fazla bozu'madı; bu ilişkileri doğuran koşullarda önemli değişiklikler sözkonusu olmadığı gibi, geçen yıllar boyunca bunlar geri dönülmesi hayli güç bir boyuta ulaşmış bulunuyordu.

Yine de, Zahir Şah diğer ülkelerle de ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu girişimlerden, İran'la imzalanan bir anlaşma önemli bir muhalefete yol açtı. Bu anlaşmaya göre, İran, petrol karşılığında Hilmend Nehri'nin sularından yararlanabilecekti. Aynı günlerde (1973'ün ilk ayları) Puştunistan sorunu yeniden gündeme gelmekteydi. Ulusal çıkarlara yeterince sahip çıkılamadığı düşüncesi yaygınlık kazanmıştı. 17 Haziran'da, Kral'ın yurtdışında bulunduğu bir sırada, Davud bir darbeyle yeniden yönetimi ele geçirdi. Ama Davud bu girişiminde tek başına değildi. Ordunun sol kanadı ile ADHP'nin Parcham fraksiyonunca desteklenivordu.

DEMOKRATİK MUHALEFET HAREKETLERİ VE AFGANİSTAN DEMOKRATİK HALK PARTİSİ

Afganistan'da «Marksist-Leninist darbe»yi gerçekleştiren güçlerin en önemlisi, yönlendirici olanı, daha önce de belirttiğimiz gibi ADHP'nin sivil militanlarıydı. Afganistan'da komünist hareketin ortaya çıkışı, 1940'ların sonunda, SSCB'nin o sıralarda yeniden başlamış bulunan ekonomik yardımlarının ona kazandırdığı prestijin de katkısıyla gerçekleşti. Bu harekete katılan başlıca kişiler aydınlar ve ordu görevlileriydl. Bunlar görevleri gereği Sovyet fikirleri ve eğitimiyle ilişki kuruyorlardı. Taraki, Babrak Karmal (sonradan Parçam fraksiyonunun lideri olmuştur) gibi ADHP'nin kadrolarını oluşturacak pekçok kimse o yılların demokratik hareketinde yer almıştır.

İlk kongresi 1965'te toplanan ADHP, Kruşçev ve Brejnev'in üçüncü dünya ülkelerine ilişkin görüşlerini yansıtan bir programa sahipti. Yeni basın kanununun çıkmasından bir süre sonra, 1966 Nisan'ında partl, kendi görüşlerini dile getiren **Halk** adlı bir haftalık gazete çıkarmaya başladı. 16 Mayıs'ta **Halk,** programının **«gayrı-islâmî»** olduğu gerekçesiyle hükümetçe kapatıldı. ADHP Ulusal Meclis'teki birkaç üyesi aracılığıyla muhalif tavrını duyurmaya devam ettl. Bu yıllarda Kabil'de öğrenci gösterileri de başlamış bulunuyordu.

1966'nın ortalarına gelindiğinde hükümet, 1964 anayasasının getirdiği kısıtlı özgürlükleri de geçersiz kılan birtakım önlemleri yürürlüğe koydu. Bu, muhalefet hareketlerinin daha da keskinleşmesine yolaçtı. 1968 yılı öğrenci gösterileri ve grevlerle dolu olarak geçti. Bunu izleyen yıllarda da, özellikle başkentte huzur ve istikrarın kalıcı biçimde sağlanması mümkün olmadı. Ortaöğretimi tamamlayanların ancak çok küçük bir bölümünün üniversiteye girebilmesi, öğrenimini tamamlayanların iş bulma imkânlarının çok kısıtlı olması gibi faktörler karışıklıkların önünün alınmasını hayli güçleştiriyordu. Bu koşullar, Afganistanlı aydınların oldukça radikal, hareketli bir öge oluşturmaları sonucunu doğurdu. Çoğu öğrencl ve öğretmen olan bu aydınlar arasından ADHP kadroları oluşuyordu.

Ne var ki, ADHP içinde fraksiyonlaşmanın da düzeyi yüksekti. İki büyük fraksiyon olan Halk ve Parçam arasındaki parti bağları zayıftı. İlk ayrılık 1966 Mayıs'ında, hükümetin **Halk** yasaklamasından sonra

meydana geldi. Taraki yayımcılık faaliyetini gizli olarak sürdürmekten yana değildi. Oysa Babrak Karmal böyle bir faaliyeti savunuyordu ve **Parçam**'ı (Bayrak) çıkartmaya başladı.

İki fraksiyon arasında önemli görüş ve tavır farkları vardı. **Halk**, sıkı, disiplinli bir partinin inşa edilmesi üzerinde dururken, **Parçam**, devrimin ilk aşamasını gerçekleştirecek geniş bir ulusal-demokratik cephenin oluşturulmasından yanaydı. Halk SBKP'nin kararlarıyla tam bir uyum içinde olmaya özen gösteriyordu. Etnik sorunlar, özellikle göçebe sorunu karşısında Halk çok daha titiz davranıyordu. Puştunistan meselesinde de iki fraksiyonun eğilimleri farklıydı. Parçam için kendi kaderini tayin sorunu, Puştunistan'ın, Afganistan'la birleşmesinin ilk adımıydı. **Halk** ise ulusal ögelerin Pakistan içinde gerçek bir özerkliğe kavuşturulmasını amaçlıyordu.

1969'daki hileli seçimlerde ADHP sadece iki üyelik kazanabilmişti: Karmal ve —**Halk** yanlısı— Hafızullah Amin, bundan sonraki dönemde her iki taraf da kendi anlayışına uygun bir tarzda yeraltı faaliyeti sürdürdü. Parçam çeşitli kesimler arasında çalışarak daha etkin olabildi. Bu kesimlerin en önemlisi ordu görevlileriydi.

Parçam bir yandan da 1955 sonrasında SSCB'yle ilişkilerin hızlanması sürecini başlatan ve Puştunistan konusunda radikal bir tavrı benimsemiş olan Davud'la ittifak oluşturmaya çalışıyordu. Onun 1973 Temmuz'unda krala karşı gerçekleştirdiği darbede yer aldı, böylece iktidarda pay sahibi oldu. O zamana kadar ordu içinde çalışmayı reddetmiş olan **Halk** ise güçsüzdü, ama artık bu yaklaşımını değiştirmesi gerektiğini görmekteydi.

Afganistan'daki muhalefet hareketi üzerine bu söylenenler sözkonusu hareketin ancak az sayıdaki aydın kesimleri kapsadığını büyük ölçüde Kabil'le sınırlı olduğunu görmeye yeter. Geleneksel yapılarını ve yaşayışlarını sürdüren kırsal kesimlerin bu, muhalefet hareketiyle bütünleşmesi hiçbir zaman sözkonusu olmadığı gibi, tersine geleneklere, ideolojik değer yargılarına aldırış etmeyen, hatta karşı çıkan bu tür eylemlere tepki duymuşlardır. ADHP kadroları da tümüyle bu kentli radikal aydınlardan oluşmuştur ve ADHP bu tür çevrelerle, merkezî güçlerle ilişki kurabildiği ölçüde etkili olabilmekte, ama bunun dışında halk kitleleriyle bağ kuramamaktadır.

Davud rejiminde Parçam'ın elde ettiği elverişli durum birkaç ay sürdü. Ardından Davud Parçam'ı giderek bir kenara itip kendi egemenliğini güçlendirmeye girişti. Puştunistan sorununda ve ekonomik-politik ilişkilerde de ADHP'nin benimseyemeyeceği tavırlara girdi. Afganistan'ı, ABD ve SSCB'nin dışında —ABD'nin teşvikiyle— üçüncü bir güç olarak etkilemeye çalışan İran'la ilişkiye geçti. 1975'de Afganistan'ı İran'a bağlayacak bir yolun inşası gündemdeydi. Böyle bir yolun Afganistan ekonomisi için önemi açıktır. Nitekim bu tür ilişkilerin gelişmesine paralel olarak SSCB'nin politik ve ekonomik etkisi azaltılmaya çalışılıyordu.

Ancak ADHP de gerekli dersleri çıkartmış olarak kendi hazırlıklarını sürdürmekteydi. **Halk, Parçam** karşısında haklı bir konum elde etmişti ve 1973'ten itibaren başladığı ordu içi faaliyeti bu inisyatifle gelişmekteydi. 1978 Nisan'ında olaylar belki kimsenin beklemediği ölçüde hızlandı ve 7 Saur darbesi gerçekleşti.

DARBEDEN SONRA — İSLÂM HAREKETİ

İktidar içi mücadeleler ve Taraki ile Amin'nin egemenliklerini kesinleştirmeleri ilk üç-dört aylık sürede tamamlandı. Böylece Afganistan'daki asıl olayın ön plana çıkması zamanı gelmiş oluyordu. Göçebe ve yerleşik kabileler ya da feodal yapılar ve bunları bir ölçüde birleştiren İslâm ideolojisi Afganistan toplumunun başlıca özellikleridir. Bu geleneksel yapılar kendi siyasî güç ve düzenlerine sahip bulunuyorlar. Bu özerkliğin karşısında merkezî devletin otoritesi yer almaktadır. Yani merkezî devlet, geleneksel özerk siyasî yapıların üstünde kesin bir hakimiyet oluşturabilmiş değildir.

Sözkonusu geleneksel yapıların bir kısmında henüz karşıt çıkarların belirginleştiği ölçüde bir tabakalaşma oluşmuş değildir. Bazılarında ise tabakalaşma daha ileri bir aşamadadır (büyük toprak sahibi ağalar ve köylüler). Ancak bu ikinciler için bile bir dış düşmana karşı mücadele her zaman ön plana çıkabilir. Bugün bu dış düşman, uygulamaları, program'ları, toprak reformu girişimleriyle gerçekten yoksul halk kesimlerinin çıkarlarını gözetiyor olsa bile, ADHP'nin egemenliğindeki merkezî devlettir. Yeni rejim uygun bulduğu bir ekonomik düzeni gerçekleştirmeye girişmiştir; ama bunu başarabilmesinin tek güvencesinin, halkı etkileyebileceği başlıca aracın, denetlediği güç'ü bir ordudan ibaret olduğunu unutmuş gibidir. Ordu gücüyle iktidar olmanın toplumsal devrimle ilgisi olmadığı, iktidarın kullanılması ve devletin halkla temasa geçmesiyle birlikte açık biçimde görü'müştür. Devlet aygıtının ulaşabildiği yerlerde, yani kentler ve bunların yakın çevrelerinde Taraki (daha sonra Amin) rejimi egemen olabilmiştir; ama kırsal ve dağlık yörelerde başka bir iktidar ya da iktidarlar vardır.

1979 yazında Afganistan gerillalarının Taraki rejimini devireceği yolundaki tahminler kuvvet kazanmıştı. Taraki'nin başkanlık sarayının koridorlarında vurulması Amin'i lider durumuna getirdi. Bununla birlikte İslâm hareketi beklediği sonuca ulaşamadı. Afganistan rejiminin dayanma gücünün askerler, tanklar, jetler ve napalmler olduğu belirtilmişti. Ancak bunların da hükümeti kurtaracağı şüphelidir. Ülkenin büyük bölümü uzun zamandır gerillaların eline geçmiş bulunuyor. Bu hareketin işi sonuca götürmesinin önündeki en önemli engel «İslâm Hareketi»nin bütünlükten yoksun olması. Ortak bir düşmanın varlığı, yılların, belki de yüzyılların doğurduğu farklılıkları, ayrılıkları ortadan kaldırmaya yetmiyor. Bu dağınıklığın giderilmesi, birbiriyle anlaşamayan çeşitli örgütlerin güçbirliği yapması, sonucu tayin edecek en önemli faktör olarak gözüküyor.

Afganistan halkı, tepeden gelen «devrim»e karşı seferber oldu. Bu, herhalde sosyalistler için çok düşündürücü olmalıdır. Afganistan halkı için de, hemen hemen toplu halde girdiği böyle bir mücadelenin doğuracağı birleştirici, öğretici sonuçlar umulabilir.

Latin Amerika İçin Birkaç Not

Derleyen: Jülide ERGÜDER

Birikim 55-57/12

EL SALVADOR'DA YENİ OLAYLAR...

Orta Amerika'da olaylar gelişiyor... Nikaragua acil çözüm bekleyen kendi iç sorunları ile uğraşırken, El Salvador'da hergün yeni bir olay patlak veriyor. Ajanslar, tedhiş örgütlerinin eylemlerine son verdiği haberini geçerken, bir emekli albay solcular tarafından öldürüldü,[1] bazı otobüsler yakıldı ve elektrik şebekesine atılan bir bomba yüzünden San Salvador bir süre elektriksiz kaldı. 25 Ekim 1979 günü, Devrimci Halk Bloku'na bağlı militanlar Ekonomi ve Çalışma bakanlıklarını işgal ettiler,[2] iki bakan da dahil olmak üzere yaklaşık 200 kişiyi rehin aldılar.

Yeni darbe hükümeti bu işgal ve rehin olayına sert tepki göstermedi: BPR (Devrimci Halk Bloku) temsilcileri ile görüşmeye hazır olduğunu gösterdi. İşgalciler şu koşulları öne sürdüler: 1. Tarım emekçilerinin yanısıra kamu ve özel sektörde çalışan memur ve işçilerin ücretlerine %100 zam yapılması, 2. Yazlık tatil süresinin, tüm çalışanlar için, 30 gün olarak düzenlenmesi, 3. Kiraların düşürülmesi, 4. Ulusal polis örgütü, ulusal muhafız kuruluşu ve mali şube örgütünün dağıtılması, 5. Tüm siyasal suçluların salıverilmesi.

Aynı gün 1972 başkanlık seçimlerini kazanan, ancak seçimlerde hile yaptığı gerekçesiyle sürgüne gönderilen Napoleon Duarte San Salvador'a dönmüştü. Venezuella'dan dönen bu Hristiyan Demokrat politikacıyı başkentte yaklaşık 100 bin kişi karşıladı. Karşılama törenindeki coşkun tezahüratın ardından, San Salvador'da, Duarte'nin ılımlı taraftarları ile aşırı solcular arasında çatışma çıktı.[3]

Hükümet yetkilileri ile BPR temsilcileri arasındaki görüşmeler sürerken, bir başka gruba üye solcular 5 radyo binasını ele geçirdiler.[4] İki gün sonra, solcu gerillalar, eski başkan Romero'nun muhaliflerinin kaçırılarak hapsedilmelerinden sorumlu tuttukları, Ulusal Muhafızlar'ın şefini vurdular. San Salvador'da sağda solda bombalar patlıyordu. Bu arada iki bakanlık binasını ellerinde tutan militanlar, sağlık nedenleriyle, çok sayıda rehineyi salıveriyorlardı. Solcu militanlarla polisler arasında sık sık çatışmalar çıkıyordu; 3 Kasım'da, son bir hafta içinde, polis'e çıkan çatışmalarda ölen gençlerin sayısı 49'u bulmuştu.[5]

13 günlük rehin ve işgal olayı ise, San Salvador'daki Nikaragua büyükelçiliğinde varılan anlaşma ile sona erdi.[6] Bu anlaşmaya göre hükümet, gıda maddelerinin ve otobüs ücretlerinin düşürülmesini, asgari ücretin %100 arttırılmasını, Romero döneminde ortadan yok olan 550 siyasal tutuklunun akıbetlerinin araştırılmasını, 5 büyük fabrikadaki iş uyuşmazlıklarının çözülmesi için sendikalarla görüşmeyi kabul etti.[7] Yeni darbe hükümetinin böylesine ılımlı bir tutum benimsemesinin ardında, muhtemelen, ülkede Nikaragua benzeri bir gerilim ortamı yaratılmasını önleme kaygısı yatıyor. Çeşitli siyasal gözlemciler, ABD'nin darbeyi desteklediğini, çünkü Nikaragua devriminden telaşlanan Carter yönetiminin bu kez elini çabuk tutarak El Salvador'da bir an önce ılımlı bir demokratik düzenin kurulması için çaba harcadığını öne sürüyorlar.[8]

BOLİVYA'DA DARBE...

Bolivya'ya gelince... Bu ülke Orta Amerika'da değil ama içten içe kaynayan Lâtin dünyasının hayli huzursuz bir ögesi. Son 154 yılda 200 askerî darbeye sahne olduğu kaydedilen[9] bu ülkede, 1969 yılında General Padilla yine darbeyle işbaşına gelmişti. Bu sağcı cuntanın 10 yıllık yönetiminden sonra, bu yıl içinde yapılan seçimlerde, hiçbir aday çoğunluğu sağlayamamış, bunun üzerine, anayasa uyarınca, Senato Başkanı Walter Guevara Arze devlet başkanı seçilmişti. Ancak, bu sivil başkan uzun süre işbaşında kalamadı; Kasım ayı başında Albay Alberto Natusch Buch'un darbesiyle devrildi. Walter Guevara kaçtı, gizlendi ve hükümetini kurarak ülke yönetimine ilişkin kararnameler yayınlamaya başladı. Bu kararnamelerde, örneğin, Bolivya İşçi Federasyonu'nun başlattığı grev yasal sayılıyordu. Grev ülke çapında uygulandı; günlük yaşam altüst oldu, yiyecek fiyatları birdenbire arttı ve yiyecek sıkıntısı başgösterdi. Bolivya'nın temel ihracat ürünü olan kolay üretimi tehlikeye girdi, vb.[10]

Albay Natusch'u toplumun hiçbir kesimi destekle-medi. ABD Bolivya'ya yaptığı askerî ve ekonomik yardımı askıya alırken,[11] Bolivya ordusunun ikiye bölündüğü, bir kesiminin de albaya karşı çıktığı haberleri yayıldı.[12] Bütün bu gelişmelere rağmen, istifa edebileceği yolundaki haberleri yalanlayan[13] Natusch'un, yalnızca seçimle gelecek bir parlamento kurulmasını kabul ettiği haberi sızdı.[14] Guevara'ya bağlı yüksek rütbeli subayların bir darbe hazırladığı haberleri ise yoğunluk kazanıyor.

La Paz ve öteki önemli kentlerde, hemen hergün Albay Natusch aleyhinde gösteriler düzenleniyor. Desteksiz kaldıkça sert önlemlere yönelen albay, askerî birliklerin halka ateş açması için emir verdi; havadan makineli tüfeklerle taranan göstericilerden en az 350 kişi öldü,[15] sendika liderleriyle yüksek rütbeli subaylar arasında kitle halinde tutuklamalar başladı. Ayrıca, Natusch'un adamları UPI ve AFP'nin bürolarını işgal ettiği için, Bolivya'dan sağlıklı haber alabilmek hayli güçleşti.

ABD yönetimi Orta Amerika'daki son gelişmeler karşısında Karaibler'deki gücünü arttırabilme gerekçesi olsun diye, Küba ile yapay bunalımlar yaratır, Küba'daki muharip olmayan Sovyet askerî gücüne karşı bir gövde gösterisi olarak Quantanamo üssüne şatafatlı çıkartmalar düzenlerken, Bolivya'daki son darbeden pek hoşnut kalmamıştır, herhalde. Fidel Castro, ABD'nin gövde gösterilerinin rahat uykularını hiç de bozmadığını söylüyor, ama, bölgede ipin ucunu hepten kaçırma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Carter ve çevresindekilerin uykuları nasıldır, pek bilemeyeceğiz.

Aşağıda çevirisini sunduğumuz makale, Orta Ame-

rika sorunları ile yıllardır haşır neşir olmuş bir Amerikalı bilim adamı olan Richard Millet'nin,[16] son gelişmeleri kendi ülke çıkarları açısından nasıl değerlendirdiğini, ne gibi önlemler düşündüğünü yansıtması açısından hayli ilginç.

"ORTA AMERİKA'DA KAZAN KAYNIYOR[17]

Los Angelos — ABD'de pekçok kişi, Orta Amerika ülkelerini fazla uyuşuk bulur ve hepsine birden «muz cumhuriyetleri» deyip işin içinden çıkıverir. Kosta Rika dışında bu devletlerin çoğu, yıllar boyu, ülkelerinin refahını kendi kişisel çıkar ve kârlarıyla bir sayan ve sağda solda ABD'nin dış politikasını destekleyen nutuklar atarak kendilerini sağlama alabilen, kuvvetli adamlar tarafından yönetilmişlerdir.

Fakat, Carter yönetimi şimdi bir ikilemle karşı karşıya bulunuyor Orta Amerika halkı, uzun süren ulusal karabasanından ihtilâlçılarla uyanmaya başlıyor. Geçenlerde, dışişleri bakan yardımcısı Viron P. Vaky, Temsilciler Meclisi'nin Amerika işlerine bakan alt-komitesi önünde, bazı itiraflarda ve uyarılarda bulunurken şunları söylüyordu:

«Kurulu düzenin korunması değişmeyi engellemeyecek yalnızca onu daha köklü kılacaktır. İstikrar ne bir bütün halinde tutulabilir, ne de baskı, zorlu ve kökten bir değişmenin tohumları etrafa saçılmaksızın belirsiz bir süre için korunabilir. Bu ülke halklarının makul özlemleriyle, barışçı, yapıcı bir değişim, insan haklarında eşitlik ve saygıyı kurmaya çabalayan demokratik unsurlardan yana çıkmazsak, bu başarısızlık bizi tarih önünde suçlu gösterecektir.»

Somut Politika

Bütün bu söylenenler doğru olmakla birlikte, asıl sorun, bu amaçları somut bir politikaya dönüştürmekte yatıyor.

Jimmy Carter başkanlık görevini devraldığında, Orta Amerika işleri kesinlikle en önemli sorunlar arasında yer almıyordu. 1954 yılından, yani CIA'nın yürüttüğü, Guatemala'daki Jacobo Arben Guzman hükümetini düşüren darbeden bu yana, bu bölge genellikle ABD tarafından ihmal edilmişti. Amerikan yönetiminin asıl istediği bölgede istikrarın korunması, yani ABD başka yerlerdeki daha ağırlıklı olaylarla ilgilenirken buralarda bozguncu hareketlere fırsat verilmemesiydi. Bu arada yönetimi ellerinde tutan diktatörler de bu politikayı kolaylaştırmaktan hayli mutluydular.

Gelin görün ki, geçen sonbaharda Nikaragua bu durumu hepten değiştiriverdi. 43 yıllık Somoza hanedanının yıkılışıyla bütün Orta Amerika'da yer yerinden oynadı; daha az bir ölçüde de, Carter yönetiminin kendisi sarsıldı. Küba'nın bölgedeki nüfuzunun giderek arttığı korkusu, El Salvador'da ve belki de Guatemala'da benzer iç mücadelelerin patlak verebileceği kaygısıyla birleşince, bu uzun süredir ihmal edilmiş bölgeye karşı aşırı bir ilgi uyandı.

Gelişmekte olan politikanın Orta Amerika halklarıyla yeni fikirleri kabule hazır, daha elverişli bir ortam yaratacağını gösteren bazı işaretler var. Bu işaretlerin, Nikaragua devrimine karşı tutumu belirleme çabaları için geçerli olduğu kesinlikle söylenebilir. Kongre üyeleri M. Murphy (New York) ve George Hanson (Idaho) gibi inatçı Somoza taraftarlarına rağmen, yönetim yeni Nikaragua hükümetine düşman herhangi bir politikayı gözönüne almayı reddetmiştir.

Nikaragua'nın savaş nedeniyle darmadağınık olan ekonomisini yeniden kurması yolunda, ABD'nin soğukkanlı ancak dürüst ilişkiler çerçevesinde hareket etmesi ve bu işe sınırlı ölçüde karışmasını öneren bir başka politika pek desteklenmiyor. Askerlerin hakimiyetindeki Guatemala ve El Salvador hükümetlerinde, Nikaragua'ya karşı siyasal bir tepki yaratmayı denemek konusunda da fazla iyimserliğe yer yok. Bölgede olaylar ABD'nin çıkarları aleyhine gelişiyor gibi görünüyor; zaten böylesi politikalarla durumda bir iyileşme sağlamak mümkün değildir.

Uygulanabilir Bir Seçenek

ABD için tek uygulanabilir seçenek, yeni Nikaragua hükümetinin yeniden imar çalışmalarını desteklemek ve geçmişte Somoza'lar ile sürdürülen müşteri-devlet ilişkilerini yeniden canlandırma düşüncesini bir kenara bırakmaktır. Bu konulara vakıf olanların umudu, Nikaragua'nın ABD'ye düşman devletlerin[18] hakimiyeti altına girmesinin önlenmesi ve Nikaragua'nın gücünün, komşusu ülkelerdeki devrimci hareketlerin olanaklarını desteklemekten çok, kendi iç sorunları üzerinde odaklaşmasının sağlanmasıdır.

Bu politikayı gereği gibi uygulama çabaları, şu güne kadar başarılı olmuştur. Nikaragua büyükelçisi Lawrence Pezzule gibi Amerikan yetkilileri, resmî demeçlerle Kongre'deki açıklamalarında, basın özgürlüğünün sağlanması, ölüm cezasının kaldırılması, yönetimin dürüstlüğü ve idealizmi gibi, daha çok yeni rejimin olumlu yönlerini vurguladılar. Yüksek düzeydeki Nikaragualı yöneticilerin ABD'ye yöneltik eleştirilerinin, Amerikalılarda yaratabileceği tepkiler, aceleye yer vermeksizin, ihtiyatla yumuşatıldı. Ve nihayet, yönetim de asıl sorunu görüşmeye başladı; Nikaragua'ya hatırı sayılır ölçüde yardım akıtıldı.

Çok yanlı kuruluşlar aracılığıyla, daha geniş kapsamlı yardım programları üzerinde çalışılıyor ya da bu çalışmalar yönlendirilliyor. Bunların hepsi onaylansa bile, Nikaragua'nın vahim ihtiyaçlarını karşılamaya yetmez. Somoza ve adamları, iktidardaki son haftalarında güçleri yettiği kadarını çaldılar, kaldırıp götüremediklerini de tahrip ettiler. 100 milyon doların üstündeki zarar, endüstri ve ticaret sektörünü yıktı. Merkez Bankası'ndaki yabancı dövizin miktarı 3,5 milyon dolara kadar düştü ve Somoza'dan geriye 1.54 milyar dolarlık akıl almaz bir uluslararası borç kaldı.

Kaynaklar

Bu borçları karşılayacak kaynaklar gerçekten sayılı. Canalıcı bir önem taşıyan pamuğun üçte birinden azı ekilebildi. Kahve ekimi biraz daha iyi durumda, ancak önümüzdeki ay başlaması gereken hasat için para bulunamıyor. Son olarak, Nikaragua'da çoğulcu bir toplumun doğması umudu özel sektörün hayatta kalmasına bağlıyken, bu sektör fiilen iflas etmiş du-

rumda. Bu, çok önemli bir sorun ortaya getiriyor, çünkü şimdi uyguianan programla yönetimin böylesi bir nüfusa doğrudan yardım akıtması olanaksız.

ABD yönetimi şimdilik barış içinde görünen Nikaragua'da el çabukluğu ile siyasal oyunlar çevirirken, El Salvador'da devrim tehlikesi Amerikalıların dikkatini çekiyor. Öykü hemen hemen bir öncekinin aynı. Uzun yıllardır iş başında olan askerî idarenin yanlış yönetimi ve seçim hileleri, her ne pahasına olursa olsun, ayrıcalıklarını korumaya azimli, aşırı tutucu kent oligarşisince onaylanagelmiş. Sonuç ise, kutuplaşmış, her an patlamaya hazır, günümüzdeki durumdur.[19]

El Salvador'da hergün ortalama 4 kişi öldürülüyor. Bu cinayetlerin yaklaşık %80'ini sağcı teröristlerle hükümet kuvvetleri işliyor. Hükümetin borçları dağlar gibi birikiyor ve sermaye göçü giderek hareketleniyor.

Hemen hemen tüm ülke halkının bir tek egemen aileye ve onun taraftarlarına karşı başkaldırdığı Nikaragua'nın aksine, El Salvador'da, anlaşılan, klâsik tipte bir sınıf savaşı patlak verecek. Olumluya doğru gelişmeler hayli uzak görünüyor.

Gerçekte, bu ay içinde gerilim öylesine yüksek bir noktaya ulaştı ki, hükümet beklenmedik bir karar alarak, Bağımsızlık Günü kutlama törenlerini iptal etti. Eşit ölçüde telaş içinde olan ABD Dışişleri Bakanlığı, kaçınılmaz patlamanın yönünü saptırmak amacıyla, en becerikli sorun-çözücü adamlarından, Büyükelçi William Bowdler'i El Salvador'a bir dizi ziyaretler yapmaya gönderdi.

Bowdler'in El Salvador Devlet Başkanı Carlos Humberto Romero ile yaptığı görüşmeler, başkanın, gelecek yıl halka açık parlamento ve belediye seçimleri yapılması, siyasal sürgünlerin ülkelerine dönmelerine izin verilmesi ve Amerika-ülkeleri İnsan Hakları Komisyonu'nun davet edilmesini kabul etmesiyle sonuçlandı.

Şiddet

Orta Amerika işleriyle ilgilenen pekçok kişi, El Salvador'da çıkabilecek bir iç savaşı savuşturabilme konusunda, görülenin gerisinde, ancak çok zayıf bir umut besleyebiliyor.[20] Romero'nun yönetimi temelinde zayıf ve güçsüz, aşırı sağcıların sızmalarını ve kendi güvenlik kuvvetlerini denetlemekten aciz. Dahası, Romero aşırı sağcı bir darbenin çok muhtemel olduğunu[21] da görüyor ve bu nedenle de herhangi bir dişe dokunur siyasal ya da ekonomik değişikliğe yanaşmıyor.

Sorunlar bununla da bitmiyor. El Salvador'un kuzeyinde yer alan ve Meksika ile güneyden komşu olan Guatemala'da kaynayan bir kazan. Tırmanan şiddet ve hükümet baskısı, giderek kötüleşen bu durumu değiştirecek ivedi çabalar sarfedilmediği taktirde, bir erken kutuplaşmanın çekirdeklerini taşıyor. Guatemala'nın ekonomik durumu, en azından uluslararası düzeyde, El Salvador'dan bir hayli iyi olmasına ve iç politika henüz aşırı ölçüde kutuplaşmamasına rağmen, yıllardır ezilmiş kızılderili çoğunluk halk giderek huzursuzlaşıyor.

Guatemala'dan söz ederken, Vaky şunları kaydediyor: «Dışişleri bakanlığı yetkilileri, önümüzdeki aylarda bu ülkede hiçbir bunalım beklemiyor ve gerçekte, buraya yönelik çabalarımız, El Salvador ve Nikaragua için sarfettiklerimizden daha az acil bir nitelik taşıyor.» Mamaafih, bu yıl Carter'ın, tecrübeli bir diplomat olan, Frank V. Ortiz'i ABD'nin yeni Guatemala büyükelçisi olarak ataması, yönetimin buradaki durumu ciddiye aldığını gösteriyor.

Orta Amerika'daki karmaşanın orta yerinde, iyimser olmak için de birkaç neden var. Kosta Rika ve Honduras. ABD'nin diplomatik çabaları için umut dolu görünüm'er sergiliyor.

Kosta Rika, serbest seçimle işbaşına gelmiş bir hükümete sahip tek Orta Amerika ülkesi. Ülke-içi şiddet olayları en düşük düzeyde ve belki de en önemli unsur, bu ülkenin bir ordusunun olmaması. Yine de bazı sorunlar var. Nikaragua'daki çatışma, bu ülkenin gereğinden fazla yayılmış ekonomisini ciddi biçimde zorladı. Buna ek olarak, işçilerin giderek artan saldırganlığı, siyasetin barışçı yollarla yürütülmesi geleneğini tehdit ediyor. Günümüzdeki durum pekçok Kosta Rikalıyı korkutuyor; sermaye göçünün ilk işaretleri görülmeye başlandı bile.

Amerikan yönetiminin yıllar boyu Kosta Rika'yı çantada keklik diye gördükten sonra, bu ülkenin demokratik sistemini korumak için, daha etkin destek ve parasal yardım sağlamanın zorunlu olduğunu yavaş yavaş idrak etmeye başladığını gösteren belirtiler var.

Honduras Orta Amerika'da önümüzdeki yıl'arda gelişecek bir siyasal model oluşturabilir. Honduras silâhlı kuvvetleri geleneksel olarak biraz ılımlı ve reformlara açık görünmüştür. Ulusun aşırı yoksulluğuna rağmen şiddet görece düşük bir düzeyde kaldı. Ülkede tüm hizipler birbirleriyle görüş alış-verişi yapmaya fiilen devam ediyor. Silâhlı kuvvetler, ülkeyi sivil yönetime döndürmek amacıyla, gelecek Nisan ayında seçim yapılmasını planlamış bulunuyor.

Akıllıca bir tutum takındığı pek seyrek görülen Carter yönetimi, Honduras'taki seçimlerin, gizli sorunlarla bir bunalıma dönüşmeden, nasıl uğraşılması gerektiği konusunda, bir fırsat yarattığını kavramış görünüyor. Honduras'ta siyasal evrim, temel toplumsal reformlar ve ekonomik ilerlemeyle beslenebilirse, o zaman, bölgedeki ülkelerin hepsinde ortak sorun olan şiddeti önlemekle kalmaz, sergilediği örnek, komşu ülkelere cesaret ve ilham bile verebilir. Dışişleri Bakanlığı bu noktayı açıkça görüyor. Vaky, Honduras'ın «Orta Amerika'da doğacağını umduğumuz köprü-kurucu sürecin merkezi» olduğunu savunuyor.

Fakat, Honduras'ın içerdiği vaadlerin anlamlı bir gerçeklik kazanabilmesini zorlaştıran ciddi engeller var. Nisan seçimleri yalnızca yapılmakla kalmamalı, bu seçimler görece dürüst de olmalı — bu Honduras'taki güçlü unsurların karşı çıkacakları bir noktadır.

Temel Reform

Dahası, bu seçimleri kazanan yönetim mutlaka, şimdiye kadar yanaşmadığı, temel bir reform yapılacağı, ulusal gelişmenin sağlanacağı konusunda güvence vermelidir.

Bütün bunlar olurken, ABD yeni doğan demokrasilere mutlaka yardım etmeli, onları desteklemelidir. Kongre, seçimlerin sonucu ne olursa olsun, Amerikan

yardımının 1981'den sonra da devam etmesi için yardımcı olmalıdır. Honduras konusunda umutlu olmak için nedenlerimiz var ama orada bile, zaman giderek azalıyor. Şu andaki çıkar ve fırsatlardan yararlanmayı beceremezsek, bu başarısızlık, bu ulusu yalnızca, son günlerde El Salvador ve Guatemala'nın başına belâ olan türden, feci ayaklanmalara sürükleyecektir.

Amerikan yönetimi Honduras'ta bu tür olayların patlak vermesine izin verirse, Orta Amerika'da kutuplaşma ve çatışmayı defetmek için pek az umut kalacak ve ABD bölgedeki nüfuzunu hemen tümüyle yitirecektir.

[1] *Milliyet*, 21 Ekim 1979.
[2] *Milliyet*, 26 Ekim 1979.
[3] *Ganıma Press* ajansının haberi.
[4] *Milliyet*, 27 Ekim 1979.
[5] *Milliyet*, 3 Kasım 1979.
[6] *Cumhuriyet*, 8 Kasım 1979.
[7] aynı haber.
[8] *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1979.
[9] *Hürriyet*, 7 Kasım 1979.
[10] *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1979.
[11] *Milliyet*, 3 Kasım 1979
[12] *Günaydın*, 5 Kasım 1979.
[13] *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1979.
[14] *Reuters* ajansının, feshedilen parlamento üyelerinden bazılarının, Natusch'un kendileriyle görüştüğü yolundaki ifadelerine dayanarak verdiği haber.
[15] *Hürriyet*, 7 Kasım 1979.
[16] Richard Millet, Güney İllinois Üniversitesi'nde tarih profesörüdür, Orta Amerika üzerine pek çok eser vermiştir Son kitabı, bir başka meslekdaşı ile birlikte yazdığı, «The Rsetless Caribbean» (Huzursuz Karaibler)dir. Millet, ABD Dışişleri Bakanlığına sık sık danışmanlık yapmaktadır, ayrıca Orta Amerika ülkelerini kapsayan bir araştırma gezisinden yeni dönmüştür. Millet, bu makaleyi *Los Angelos Times* için yazmıştır. (International Herald *Tribune*'un notu.)
[17] «Caldron Bubbles in Central America», Richard Millet, *International Herald Tribune*, 26 Eylül 1979.
[18] Burada özellikle Küba kastediliyor olmalı.
[19] Bilindiği gibi, bu makalenin yazıldığı sırada El Salvador'daki sağcı cunta henüz darbe yapmamıştı.
[20] Yeni yönetimin ılımlı tutumu, bir iç savaşı, şimdilik, ertelemiş görünüyor. Yine de gelecek için kesin şeyler söylenemez.
[21] Nitekim, Millet'in Romero'ya ilişkin bu yorumu doğru çıktı.

Türkiye'de...

Seçimler - Bir Alternatif Oluşturmanın Sorunları Üzerine Notlar

Birikim'in Haziran-Eylül sayılarında yayınlanan 14 Ekim seçimleri ile ilgili yazılar, aşağıda özetle anlatılan tesbitlere dayanmaktaydı.

Türkiye toplumunun 1970'li yıllar boyunca yaşadığı yoğun politikleşme süreci, 1977 ortalarından itibaren toplumsal muhalefet hareketinin durgunlaşması ile birlikte, buna bağlı olarak sona ermektedir. Toplumsal muhalefet hareketini oluşturan geniş emekçi yığınlar, kendilerini harekete sürükleyen nedenler veya sorunlar ortadan kalktığı, çözümlendiği için değil buna ilişkin umut gölgelendiği, çözüm imkânı göremediği, bulamadığı için yorgun bir memnunlyetsizlik içinde kendi sularına çekilmektedirler. Geniş yığınların kendiliğinden arayış ve hareketi yeni bir toplum ve hayat tarzının bilincine ve eylemlilik biçimlerine yöneltilememiştir. Bu içerikte bir alternatif olmadığı için toplumsal muhalefet hareketi «kendi kabuğuna» bir başka deyişle «düzen kanalları» içine çekilmeye başlamıştır. Bu olgu, ekonomik-toplumsal yönüyle «sorunlarıyla yaşamaya alışmak eğilimi»nin güçlenmesi biçiminde gözlemlenmektedir. (Yokluklar, kuyruklar, hızla yükselen fiyatlar karşısındaki öfkeli tevekkül) Siyasal yönü ise «istikrar özlemi»nin yani nasıl olursa olsun kalıcı bir iktidar isteğinin yaygınlaşması biçimindedir. İdeolojik planda ise politik bıkkınlık, (apolitikleşme) eğilimi olarak kendini çeşitli biçimlerde duyurmaktadır.

AP'nin 14 Ekim seçimlerinden kazançlı çıkacağını öne sürerken bu tesbitlerden hareket etmekteydik. Dolayısıyla AP seçim zaferini sırf CHP ağırlıklı hükümetin başarısızlığına bağlamanın yanlış ve yetersiz olacağına önceden işaret etmiştik.

Türkiye toplumu toplumsal muhalefet hareketinin yükselişinin duraklamaya başladığı 1977 ortalarından itibaren yeni bir döneme girmektedir. Bu ana tesbit özellikle CHP ağırlıklı hükümet kurulduğu andan beri bu dergide sürekli işlenmiştir. Apolitikleşme eğiliminin gözlenir hale geldiği ve CHP ağırlıklı hükümet tarafından da özellikle beslenmeye çalışıldığı çeşitli vesilelerle vurgulanmış ve sosyalist hareketin bu gelişmeyi hâlâ önleyebilir durumda olduğuna işaret edilerek bunun için sosyalist demokrasi anlayışından hareket edilerek geniş yığınların politik, toplumsal faaliyet alanlarına aktif biçimde katılmasına elveren bir platform oluşturulmasının zorunluluğu anlatılmıştı. Bu yöndeki çabalar özellikle Malatya ve ardından Sivas'ta faşist tertiplerin hemen ertesinde sürdürülmüş, **Birikim**'in Ağustos 1978 dahil bütün sayılarında faşist'erin iç savaşa yönelik girişimleri ile devleti restore etmeye çalışan ve bu nedenle geniş yığınların politikleşmesini önlemek isteyen CHP öncülüğündeki çalışmaların karşısına çıkarılacak sosyalist demokrasi platformuna ilişkin konular işlenmiştir. Ne var ki sınırları artık iyice belirsizleşmiş «sosyalist hareket» alanında bu yönde bir inisyatif görülmedi. Ardından faşist hareketin K. Maraş katliamı, geldi. Artık belli olmuştu ki Türkiye toplumunun yoğun bir politikleşme yaşadığı 1973 sonrası bunalım çözüm aşamasına varmıştır. Bu çözüm ya faşistlerin zorladığı içsavaş ortamında ya da düzenin iki temel partisinin istediği demokratik düzenin alışılmış platformunda bulunacaktır. Böyle bir durumun doğuşu, iktidara geliş misyonu bu duruma varılmasını önlemek olan CHP ağırlıklı hükümetin iflası demekti. Dolayısıyla düzenin karşılaştığı bunalımı «demokratik düzen» platformlarında gidermek yönündeki çabaların başarıya ulaşması CHP'den çok AP'yi güçlendirecekti.

Birikim'de «içsavaş» mı «demokratik düzen» mi düğümünün en geç Haziran ayında çözüleceği belirtilmişti. Nitekim öyle oldu. Haziran ayı ortalarında faşist hareketin sahip olduğu inisyatifi yitirdiği, dolayısıyla bunalıma «demokratik düzen» platformunda çözüm aranacağı belli olmuştu. Şu da belli olmuştu ki CHP ağırlıklı hükümetin ömrü 14 Ekim'de sona erecektir.

Bu varsayımı geçen sayımızın seçimlerden önce yayımladığımız başyazısında belirtirken seçimlerde AP'nin CHP'den daha çok oy toplayacağını zaten tahmin ediyorduk. Fakat herşeye karşın CHP'nin bu denli çok oy kaybına uğrayacağını, AP'nin %40 oranını aşacağını beklemiyorduk. Kanımızca CHP %35 civarında oy toplayabilirdi ve AP % 45 oranının üzerine 14 Ekim'den sonraki muhtemel bir erken seçimde varabilirdi.

14 Ekim seçimleri sayısal tahminlerimize uyaun sonuçlanmadı ama yazımızın başlangıcında özetlenen tespitlere dayalı analizi, istemediğimiz oranda doğruladı. Açıkça gösterdi ki, toplumsal muhalefet hareketi «kendi suları»na, «düzen kanalları»na çekilebilmiştir. Toplumsal muhalefetin aktif varlığıyla karakterize olunan 1973 sonrası —ki asıl başlangıç tarihi 1969'dur— dönem kapanmaktadır. 14 Ekim sonuçları bunu resmen tescil etmekle kalmamış, içine girilen politik durgunluk sürecinin önceden öngörebildiğimizden daha hızlı seyrettiğini, «istikrar eğilimi»nin sandığımızdan daha güçlü olduğunu göstermiştir.

Kimileri bu sözlerden sosyalistlerin anılan koşul-

lara uymasının önerildiği sonucunu çıkarabilir. Eğer koşullar apolitikleşme, istikrar özlemi v.b. deyimlerle tanımlanıyorsa, önerilen şey de buna paralel özellikler taşımalı hükmüne varabilirler.

Bunlar «koşullara uymayı» ilke eden, «gerçek»çi sosyalistlerdir.

Fakat Türkiye, sosyalist anlayışın «koşullara uymayı» değil, koşulları dönüştürmeyi öngördüğünün bilincinde olan sosyalistlerin sayısı bakımından hiç de yoksul değildir. Burada bu nitelikte olan sosyalistlerle konuştuğumuzu varsayıyoruz.

1979 Ekim seçimleri ile resmen başlayan —birkaç yıllık— evrenin, orta-sağ eğilimlerin güçlenmesi biçiminde yaşanacak bir politik durgunluk ve istikrar evresi olacağını söylerken, varolan bir gerçekliği formüle ettiğimizi ve bu gerçekliği değiştirmek için onu her yönüyle tanımanın bir önkoşul olduğunu biliyoruz.

Bu nedenle yapacağımız inceleme ve değerlendirme iki bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde 14 Ekim seçim sonuçlarının Türkiye'de siyasal düzen —ve düzen partileri— açısından inceleyeceğiz. İkinci kısımda ise sosyalist hareket açısından çıkarılması gereken sonuçlar üzerinde duracağız.

1969-1979 DÖNEMİ

Türkiye toplumunun son yıllarda yaşadığı yoğun politikleşme olayının, onun gerisindeki ekonomik - toplumsal - siyasal - kültürel bunalımın ortaya çıkış tarihi 1969'dur.

Birikim'deki çeşitli yazılarda bunun bir geçiş bunalımı olduğu noktasını sürekli vurguladık —iki boyutu olan bir «geçiş»ti bu— ilk boyutunu, gelişen kapitalizmin geleneksel yapıyı değişime zorlaması olgusu oluşturmaktadır. Dönemin ilk evresinin —1969/1973— o'aylarına damgasını vuran budur. 1973 sonrasında ise ikinci boyut eklenmekte ve hızla ağırlık kazanmaktadır. 1973 sonrasında gelişen kapitalizmin yarattığı sorunlar ön plana geçmeye başlamıştır. Bu evrede, bir yandan geleneksel yapının değişime zorlanmasının, hatta hızla çöküntüye uğramasının karmaşık sorunları siyasal-ideolojik düzeylerde etkilerini sürdürürken öte yandan Türkiye'deki kapitalizm, gelişiminin yeni bir evresine giriş sorunlarıyla yüz yüzedir. Fakat 1973 sonrasının siyasal gelişmelerine asıl yön veren olgu toplumsal muhalefet hareketinin ortaya çıkışıdır. Bu olgunun 1969-1973 evresinde belli bir doğrultuda seyreden siyasal gelişmeleri nasıl etkilediğini, değiştirdiğini göreceğiz

Türkiye'de 1960'larda ivme kazanan kapitalizmin gelişmesinin o tarihe kadar içinde veya yanyana yaşadığı geleneksel yapıyı değişime zorlaması, hatta yer yer çökertmesi, ilk politik sonuçlarını 1969 seçimlerinin az öncesinden itibaren göstermeye başladı.

Seçimlerin az öncesinde N. Erbakan'ın başını çektiği bir hareket AP yönetimi ile önce Ticaret ve Sanayi odalarında çatıştı. Daha sonra Erbakan AP'den aday olmak istedi. Veto edildi ve bağımsız aday olarak seçime girdiği Konya'da üç milletvekilliğine yetecek kadar oy topladı. 1970'de ise MNP (sonraki MSP) kurulmuştu.

Gerçi AP 1969 seçimlerinden yine iktidar partisi olarak çıkmıştı ama bu kez, 1965'te sağladığı %53'lük oy oranı %46,5'a düşmüştü Fakat asıl önemli düşüş seçimlerin üzerinden altı ay geçmeden patlak verdi Sonradan DP'yi kuracak olan 41'ler 1970 Mart'ında Demirel hükümetini düşürdüler. Her ne kadar AP, «transfer»lerle yeniden mecliste çoğunluğu sağlamışsa da, artık anlaşılmıştır ki, 1946'dan 1969'a kadar önce DP, daha sonra AP'de gerçekleştirilen sınıfsal ittifak bozulmuştur. İktidar krizi gündemdedir.

Bozulan bu egemen sınıflar ittifakı iki kesimden oluşmaktadır. İlki, geleneksel üretim düzenine bağlı orta-büyük mülk sahipleri bu üretime bağlı dağıtımı ellerinde tutan tüccar zümresidir. Öteki kısım ise gelişen kapitalist üretimin tarım, ticaret, sanayi ve mali burjuvazisinden oluşmaktadır. DP ve AP ilk kesime, kapitalizmin gelişmesine sarsıntısızca ayak uydurabileceklerini, çıkarlarını daha da arttıracaklarını vaadeden bir program sunmaktaydılar. 1960'lı yılların sonuna kadar bu program sözü edilir sorun yaratmadan uygulanabildi.

Fakat bu arada ittifakın bozulmasını kaçınılmaz kılan iki koşulda oluşmaktaydı Biriktirdikleri önemli servetleri sermaye haline getirmek isteyen bir «taşra burjuvazisi» doğmuştur. Bunlar varolan (montaj-tüketime dönük) sanayileşme yapısı içinde kendilerine yalnızca metropollerdeki sanayi sermayesine «eklenmek» yolunun açık olduğunu görmektedirler MSP'yi kuracak Erbakan'ın teknokrat kadrosu, bu kesime «İslâm Ortak Pazarı» ve «Ağır Sanayi» tezlerine dayalı bir program kazandırdı XVII y.y.'da İngiltere'de ortaya çıkan ünlü Puriten işadamları olgusunun parodiye kaçan bir benzeri gibi olmasına karşın 1973 seçimlerinde ve ertesinde görüldü ki MSP ciddiye alınmaması imkânsız bir oy gücünü temsil etmektedir.

İttifakın bozulmasına yol açan ikinci etken sanayileşmenin tüketim malları üretimine dönük oluşu ile yakından ilgilidir. Tüketim endüstrisi, geleneksel üretimin konusu olan malların birçoğunun aynısı veya yerine ikame edilebilir olanlarını daha bol ve ucuz üretmekte, ayrıca tüketim normlarının da değişmesine yol açmaktadır. Bu sonucu belli rekabet birçok geleneksel üretim sektörlerini adeta yok ettiği gibi, bunlara bağlı ticaret sektörünün de durumunu kritikleştirdi. Tüketim endüstrisinin, yerli hammadde ihtiyacını ve ürünlerinin pazarlanmasını kendi yaygın acentalar örgütü ile sağlıyor oluşu, geleneksel tüccar kesimlerin yıllardır sahip oldukları yerel politik sözcülük konumlarını da geçersizleştirmekteydi. 1970'de AP'den ayrılan «41»lerce kurulan DP'nin bu kesimlere dayandığı, gerek aldıkları oyların incelenmesinden gerekse savundukları görüşlerden kolayca anlaşılır. Fakat toplumsal tabanın belirtilen niteliği bu partinin hızlı çöküşünün de nedenidir. DP'nin 1973'de topladığı %11.9 oyun büyük kısmı yeniden AP'ye döndü, bir kısım da MHP'ye kaydı.

1969 seçimlerinin hemen ertesinde AP'de temsil edilen sınıfsal ittifakın bozulması ile doğan iktidar krizi, 1960'dan beri böyle bir krizi beklemekte olan geleneksel asker-sivil zümrenin hedeflediği darbe girişimine elverişli bir ortam yaratmıştı. Kendisini toplumun doğal yöneticisi sayan, bu feodal kökenli anla-

yışını Kemalizm'de formülleştiren sözkonusu zümrenin de devreye girişiyle 12 Mart rejimine varıldı.

12 Mart döneminin tek kesin siyasal sonucu, bu sonuncu zümrenin bir siyasal güç olarak bu tarihe kadar sürebilmiş etkinliğinin tamamen sona ermesidir.

1973 seçimleri, 1969'da başgösteren «geçiş» bunalımının niteliğini olabildiğince açık yansıtmaktadır. 1965'de %52.9, 1969'da %46.5 oranında oy toplayan AP'nin oy oranı %29.8'e kadar inmiştir. DP %11.9, MSP %11.8 oranında oy almıştır.

Fakat aynı seçim, yeni bir gelişmeyi göstermektedir. CHP'nin 1969'daki %27.4'lük oy oranını %33.3'e yükselterek en büyük parti haline gelmesi olayının ifade ettiği gelişmedir bu. Kaldıki CHP, iki ay sonra 9 Aralık 1973'de yapılan il genel meclisi seçimlerinde %37.1 oranında oy toplayınca bu gelişme merkezî bir önem kazandı.

CHP, örneğin 1961 seçimlerinde aldığı %36.7'lik oyun geldiği kesimlerin değil, yükselen toplumsal muhalefet hareketini oluşturan yoksul, ezilen kitlelerin oylarıyla en büyük parti haline gelmiştir. Anında görülen ve 1973 sonrası siyasal gelişmeleri varlığıyla belirleyen olgu budur.

Bu belirlemeyi kendisinde izleyebileceğimiz başlıca üç gelişmeye burada yalnızca değinmekle yetineceğiz.

İlki bizzat CHP yönetiminin aldığı «önlemler»de görülür. CHP, kendisi ile etrafında toplanan toplumsal muhalefet hareketi arasındaki eğilim farklılığının bilincindedir. Bu nedenle parti içinde gerekli operasyonlar yapılarak, kendisine yönelen hareketin kendisini belirler hale gelmesini önlemeye hemen girişmiştir. Dikkat edilirse 1973 sonrasında Ecevit yönetiminde yapılan parti-içi operasyonlarda «sol»a yönelen kanatların etkisizleştirilmesine çalışılmıştır. Önce en «sol» kanat öteki hizipler tarafından, daha sonra bunlardan daha «sol» görülen öteki hizipler tarafından genel yönetimden uzaklaştırılmışlardır. Şüphesiz CHP yönetiminin bütün önlemleri bununla sınırlı değildir. Öbür «önlemler»i ilerde konu edineceğiz.

İkinci gelişme 1969 ertesinde bozulduğunu söylediğimiz sınıfsal ittifakın yeniden AP etrafında kurulmaya başlanmasıdır. Bunun **itici** nedeninin yine toplumsal muhalefet olgusu olduğunun burada bir tek kanıtını gösterebileceğiz. O da şu: 14 Ekim 1973 seçiminde %29.8 oy alan AP, iki ay sonra yapılan il genel meclisi seçiminde oylarını %32.3'e çıkarmıştı. Ancak toplumsal desteğinin niteliğini az önce belirttiğimiz DP oy oranını korumuştu. Fakat seçim, CHP'nin oy oranının hızlı artış nedeni olan hareketin, 1973 sonrasındaki yükselen politik eylemliliği, sözü edilen kesimin telaşla DP'yi terketmesine yol açtı. 1975'de yapılan ara seçimde DP ancak %3.2 oy toplamıştı. AP ise %40.8'e kadar yükselmişti.

Fakat DP'yi terkeden oyların hepsi AP'ye gitmemişti. 1975 seçiminde çok düşük olan (%58.4) katılma oranı, sözünü edeceğimiz üçüncü belirleyici olguyu seçim sonuçlarında yansıtmamıştı. Bu olgu faşist hareketin kendi boyutlarındaki hızlı gelişmesidir.

1965'den 1973'e kadar %3 civarında oy toplayabilmiş olan MHP, bilindiği üzere 1977'de %6.5 oranında oy toplamış, 1973'de 362 bin olan seçmen sayısı 950 bini geçmiştir. MHP'nin bu büyümesi, toplumsal muhalefet hareketinin yükselmesine karşı mülk sahibi sınıfların duyduğu reaksiyondan kaynaklanmaktadır.

Toplumsal Muhalefet Hareketinin Sınıfsal Yapısı ve Yol Açtığı Genel Siyasal Gelişmeler

Toplumsal muhalefet hareketi, 1973 sonrası evrenin bir olgusu olarak, geçiş bunalımını oluşturan iki temel sürecin ortak ürünüdür. Kapitalizmin gelişimiyle hızla artan işçi sınıfının büyük bölümü ve yine bu süreç içinde büyük artış göstererek yüzbinleri bulan teknik elemanlar kesiminin yanısıra, kapitalist gelişmenin ürünü olmayıp bu sürecin yarattığı dengesizliklerden etkilenen memur zümreleri ve o döneme kadar siyasal-toplumsal baskı altında tutulmuş Kürtler ve Alevi topluluğunun büyük kesiminden oluşmaktadır.

Bu hareketin henüz ortaya çıkmadığı 1969-1973 döneminde, siyasal gelişmeler bir iktidar krizi eksenindedir. Kapitalist mülk sahibi sınıflar ile geleneksel üretim düzeninin orta büyük mülk sahibi sınıfları arasında, büyük bürokrasi ve ordu komuta kadrolarının da katıldığı mücadele, mevcut siyasal düzenin üst kurumları içinde cereyan etmektedir. «Yönetici»ler düzeyinde başgösteren, o düzeye ait araçların kullanıldığı bir politik mücadele verilmekteydi.

Oysa 1973 sonrasında itici hareketlilik yönetilenler düzeyindedir. Bütün ülke çapında, doğrudan siyasal işlevi olsun veya olmasın toplumun tüm kurumlarında, toplumsal örgütlenişin her parçasında yürürlükte olan bir mücadele başlamıştır.

Toplumun iki ayrı cepheye ayrıştığı bu mücadele sürecinde mevcut siyasal düzenin kurumları işlevlerini yerine getiremez hale gelmişlerdir. Devletin bürokratik aygıtı, hatta güvenlik güçleri toplumdaki genel saflaşmaya bağlı olarak ayrışmaya başlamış, bizatihi devlet aygıtının kendisi «mücadele alanları»ndan biri olmuştur. Parlamento etkisini yitirmiştir.

Buna karşılık sayıları hızla çoğalan kitle örgütlenmelerinin siyasal ağırlığı fazlasıyla artmıştır. Büyük kısmı ekonomik-meslekî talepler için kurulmuş olan bu örgütler, 1977 ortalarına kadar bu işlevlerinden ziyade üstlendikleri politik işlevler doğrultusunda faaliyette bulunmuşlardır. Ülkenin pekçok yerinde bu örgütler, parti şubelerinin yapageldiği mahalli siyasal yönlendiriciliği kendi üzerlerine almışlardır.

«Sol cephe»deki bu durum belli oranda sağ cephede de görülebilmiştir. Nasıl solda bu örgütlenmeler sosyalist eğilimlerin insiyatifiyle kurulmuş ve onlarca yönetilmişse, sağda da kitle örgütlenmesi faaliyetini yürütenler faşistler olmuştur. Bunlar soldaki her örgüt türünün benzer karşıtını kurmuşlardır; ancak bu örgütler sol'daki kitle örgütlenmeleri kadar güçlü ve etkin olamamışlardır.*

* Sağ partiler ile ekonomik-mesleki örgütler, ve öteki kitle örgütlenmeleri arasındaki kurulu ilişkiler esasta aynı kalmıştır. Oysa CHP'nin de dahil olduğu solda durum değişiktir. Genel adlandırmayla «demokratik kitle örgütleri», siyasal hareketliliğin odaklandığı yerlerdir. Büyük basın, televizyon ve sendikacı kadrolar içindeki yerleşik

→

Bu sağın, özellikle faşistlerin kitlelerle organik bağlantı kuramadıkları anlamına kesinlikle gelmez. Tersine daha önce de işaret edildiği gibi faşistler 1973 sonrası dönemde geniş bir kitlevi güç sağlamışlardır. Fakat önemli nokta, faşist kitle örgütlenmelerinin işlevindedir. Bunlar soldaki örgütler gibi kitlelerin siyasal eyleme fiilen katılmaları amacına uygun olarak kurulmamışlardır. Soldaki örgütler daha geniş bir siyasal katılmayı isteyen toplumsal muhalefet hareketinin bu eğilimine sınırlı da olsa cevap veren örgütlerdi. Bütün bir dönem boyunca sözkonusu «demokratik kitle örgütleri»nde herşeye karşın canlı bir siyasal hareketlilik olmuş, yığınlar bu örgütler içinde toplantılara, yürüyüşlere, toplu eğlentilere katılmışlardır. Oysa faşistlerin «kitle örgütleri» böyle bir işleve sahip olmamışlardır. Bu tür örgütler, faşist siyasal düzenin mantığına uygun olarak ait oldukları toplumsal faaliyet alanını, meslek zümresini, semt halkını denetim altında tutmak için oluşturulmuştur. Faşistler bu örgütleri aracılığıyla genel sağ kitle ile ilişkiye geçiyorlardı elbette. Fakat bu sağ kitlenin, daha geniş siyasal haklar elde etmek gibi bir eğilimi yoktur. Tersine onlar toplumsal muhalefet hareketinin yönelişi karşısında, devlet-toplum, yöneten-yönetilen ilişkisini mevcut kalıplarını, düzenini sarsan, bozan bu hareketlilik karşısında, sözkonusu düzenin daha katı biçimde yeniden kurulmasını, «yönetilen»lerin daha kısıtlı haklara itilmesini istemektedirler. Bu yüzden sağ kitleler, parti mitingleri, cenaze törenleri dışında genellikle hareketsizdiler. Ancak yönetici mihrakların işaretlerine çok daha duyarlı hale gelmişlerdi. Bu nedenle 1973-1979 döneminin ortalarından itibaren, faşistler, ülkenin birçok yerinde bu kitleyi kolayca kanlı saldırı eylemlerine yöneltebildiler.

Düzenin orta-sağ partisi AP'yi tedirgin eden de buydu. Nasıl CHP, toplumsal muhalefet hareketinin eylemlilik düzeyinin yükselişinin kendi aleyhine olduğunu, bu devam ederse hareketin kendisini çok gerilerde bırakacağını görüyorsa, AP'de sağ kitlelerin toplumsal muhalefet hareketine karşı reaksiyonlarından yararlanmak isteyen faşistlerin, kendi —parti olarak— varlığını tehlikeye düşürdüğünü görüyordu.

←

gücü nedeniyle kitle örgütlerinde görünür bir faaliyette bulunmayan CHP hariç, «sol cephe»deki bütün parti ve siyasetler, varolabilmek için bu örgütlerde bulunmak, burada güçlenmek zorundadırlar. Sözkonusu örgütlerde siyasal-ideolojik faaliyetin ön plâna geçişinin önemli bir etkeni de budur. Bu aynı zamanda örgütlerin bölünmesini, aynı alana yönelik çeşitli «sol örgütlerin» kurulmasının da nedenidir.

İlgiye değer, anlamlı bir nokta da şudur: Dönem boyunca sov SBKP ve CKP yanlısı parti ve gruplar asıl olarak ekonomik-mesleki örgütlere ağırlık verdiler. Kitle hareketi ile buradan ilişki kurdular. Gençlik, kadın örgütleri de buna göre faaliyetlerini düzenlediler. Oysa bu kategorive girmeyen gruplar semt derneklerinde, okullarda ve töresinde faaldiler ve burada faşist harekete karşı mücadeleyi yürüttüler.

CHP ve AP'nin, düzenin bu iki büyük ve temel partisinin 1973 sonrasındaki stratejileri bu tesbit üzerine kuruludur.

Toplumsal Muhalefete Karşı Milliyetçi Cephe

12 Mart dönemi öncesinde, henüz sosyalist hareket, büyük şehirlerde ve genellikle öğrenci-aydın kesimlerden oluşmakta iken, dönemin iktidar partisi AP, bir yöneticisinin deyimiyle «iti ite kırdırmak» politikasını uygulamıştı. 1935 sonrasında ilkin «Mücadele Birliği» adlı dinsel görünümlü militan örgütler, ardından da faşist Ülkü Ocakları'nın yetiştirmeleri sosyalist kadrolar üzerine salındı.

1975 Nisan'ında MC hükümeti 3 ay süren pazarlıklar ve DP'den yapılan transferler sonunda kurulduğunda; AP görmektedir ki «tehlike», yalnızca sosyalist hareketin 1971 öncesine oranla daha yaygın ve sayıca çok militan güce sahip olmasından ileri gelmemektedir. Toplumsal muhalefet hareketinin sosyalizme yönelik ilgisi, arayışı «tehlike»yi korkulur düzeye çıkarmıştır. Bu iki hareketin henüz tam gerçekleşmemiş birleşmesini önlemek için herşeyden önce toplumsal muhalefet hareketinin arayış yönünü bulanıklaştırmak, saptırmak gereklidir.

Burada eğer salt ideolojik-politik tedbirlere başvurulursa, doğacak gerginlikten yararlanacak olan AP olmayacaktır. Hiçbir açık kanal bırakılmaksızın yürütülecek bir anti-komünist kampanya ve arayış hareketine de yönelik bir terör, öbür sonuçları bir yana en radikal sağ hareketin, faşistlerin öncülüğünü bunların hızla güçlenmesini getirecektir.

MC hükümeti döneminde uygulanan ekonomi politikalarının gerekçeleri buradadır.

MC iktidara geldiğinde Türkiye'ye askeri malzeme ambargosu uygulanmaktadır. Dış yardımlar önemli ölçüde kısılmıştır ve Kıbrıs'ta büyük harcamaları gerektiren bir ordu bulundurulmaktadır. Türkiye Kıbrıs'ı işgal ederken eldeki birikmiş dövizi de tüketmiştir.

Bu öncelikle Türkiye'nin ithalata dayalı tüketim malları endüstrisi için önemli bir zorluk yaratmaktadır. Yükselen petrol fiyatları zaten açık veregelmekte olan dış ticaret bilançosunun daha da kötüleşmesine yol açmaktadır.

Böyle bir durumda uygulanması gereken politikaların tam tersi uygulandı. Çünkü yükselen toplumsal muhalefet hareketine bir kanal açmak arayışı o yöne sevketmek için ekonomik salklere başvurmak yolu seçilmişti. Türkiye'nin bütün dış borçlanma kapasitesi sonuna kadar kullanılarak, uluslararası düzeyde Türkiye devletinin mali saygınlığını zedelemek pahasına tüketim endüstrisi pompalandı. 1977 Haziran'ının eşiğinde gerçi Türkiye'nin mali durumu tam bir enkaz halindeydi ama bu işin mimarı Demirel, ne yaptığının bilincindeydi. Eğer birisi kalkıp 1 Mayıs gösterilerine yapılan kanlı tertibin neden 1976'da değil de 1977'de yapıldığını sorarsa herhalde açık yürekli bir Demirel ona «şartlar o zaman olgunlaşmıştı» diyecektir.

«Dış borçlar», üç yıldan az bir süre içinde hemen hemen üç misli arttırılarak, tüketim endüstrisinin on-

binlerce televizyon, buzdolabı, fırın, otomobil v.b. üretebilmesi sağlandı. Bunlar, büyük ücret artışları getiren toplu sözleşmeler ve uygulanan yüksek taban fiyatları ile geniş yığınların gündelik hayatına girdiler.

Yükselen gelirler ile bu malların fiyatları arasındaki koşunun bedelini, enflasyonun artışı ve ülke maliyesinin enkaz haline gelişi olarak görenler, hesabın öbür hanesine bakmayı unutanlardır. «Hesap adamı» Demirel ve aklı bu tür hesap işlerine eren «çağdaş işadamları» kârlı bir alışveriş yaptıklarının bilincindedirler. Türkiye'nin mali durumu bozulmuş, ama Türkiye'nin düzeni bozulmamıştır.

Üstelik yüksek toplu sözleşmeler, taban fiyatları mülk sahibi sınıfların gelirlerinden, kârlarından kısıntı yapılarak ödenmemişti. İthalata dayalı tüketim endüstrisi, 1977 Haziran'ında son yetmiş sentini de kullanıp nefes nefese bitiş çizgisine vardığında ve o çok ünlü MESS grevleri ile aylar süren dinlenmesine yasal olarak çekildiğinde, belki bazı küçük işletme sahipleri iflas bile etmiş olabilirdi ama bütünüyle büyük sanayi ve ticaret burjuvazisi, bu koşuda ücret olarak akıttıkları terlerin kendi ceplerine dolacağını başından biliyorlardı.

Bir önemli noktayı daha bildiklerinden de şüphe edilmemelidir. Tüketim endüstrisince üretilip satılan mallar yalnızca, gündelik hayatın biçimini değiştirmekle kalmamış, sınırlı da olsa bilinen tüketim ideolojisinin, bunun değer yargılarının da yerleşebilmesine yol açmıştır.

Burada belirtmeye çalıştığımız nokta ekonomik saiklerin toplumsal hareketliliği kabul edilebilir kanallara yönelt'mek için kullanıldığıdır.* İlk ortaya çıkış nedeni, kendini ifade ediş biçimi veya nasıl olursa olsun, geniş kitlelerin alışılagelen yol ve düzeyin dışında (üzerinde) bir eylemlilik göstermesi düzen için «tehlikeli»dir. Soy kapitalist yaklaşım her tür «tehlikeyi» önlemekte ekonomik araçların etkililiğine güvenir. Hareket, ekonomik mücadele alanına çekilebildiğinde, isterse birileri burada kazanılan «ücret savaşım»larını büyük «siyasal utku» diye lanse etsin. Sınıf bilincine sahip bir kapitalist «iktisadi mücadelenin kendisine siyasal bir nitelik kazandırmak isteyen»leri alabildiğine suçlayan Lenin'i, birtakım «Leninci»lerden çok daha iyi anladığının bilincindedir.

Milliyetçi Cephe'nin Kurucusu Olarak AP

1973 seçim sonuçlarının ilk değerlendirmelerinde, ön planda görülen olgu CHP'nin oy yükselişinden ziyade AP'nin uğradığı büyük oy kaybıydı. Bu yüzden seçim ertesinde AP lideri Demirel, «millet bize muhalefet görevi verdi» diyerek, AP'nin izleyeceği tutumun ne olacağını işaret ediyordu. Anlaşılıyordu ki AP, kendisinden kopan oyları alan DP ve MSP'nin CHP ile hükümet kurmasını istemekte ve böylece onlara yönelik bir muhalefet yürüterek «taban»larını yeniden ele geçirmeyi planlamaktadır.

Fakat bilindiği üzere aradan bir süre geçtikten sonra, 1974 sonlarında AP tavrını değiştirdi. Pekçoklarına göre büyük ödünler vererek DP, MSP, MHP ve CGP'yi bir Milliyetçi Cephe içinde toplamaya çalıştı. Buna yanaşmayan DP ikiye bölündü. Sonunda MC hükümeti işbaşına geldi.

Eğer 1974 sonlarına doğru CHP oylarının yükselişinin gerisindeki toplumsal muhalefet olgusu ülke çapındaki alışılmadık eylemliliği ile kendini açık seçik göstermiyor olmasaydı; ne AP böyle bir girişime bu denli ısrarlı biçimde kalkışırdı ve ne de gelişmeleri ancak AP'den koparılabilecek oylarla mümkün olan MSP ve MHP, AP ile aynı çatı altında olmak gibi sözkonusu gelişme perspektiflerine sekte vuracak bir girişime evet diyebilirlerdi. DP'nin ayakta kalamaması da bu nedenledir.

Önemli nokta, AP'nin MC'yi kurma işine 1973 öncesi ideolojik-politik kimliğinden daha farklı, daha sağ bir AP olarak girişmesidir. 1973 öncesinin görece liberal AP'si yerine, neredeyse MSP kadar dinî motifleri MHP kadar da anti-komünizmi kullanan bir AP vardır ortada. Şüphesiz 1973 öncesi AP'nin sözkonusu motiflerden yoksun olduğu söylenemez. Ancak bunlar, «AP felsefesi»ne yön veren kalkınma, iktisadi büyüme espirisinin altında o dolayımda yorumlanan ikincil ögelerdi.

Fakat 1974 sonlarına doğru görülebiliyordu ki, toplumsal muhalefet hareketinin yükselişi, karşı yönde bir radikalleşme eğilimine de yol açmaktadır. 1965, 1969 ve 1973 seçimlerinde %3 civarında oy toplayabilmiş olan faşist parti, bu radikalleşme eğilimi üzerinde hızla taraftar kazanmaya başlamıştır veya buna adaydır. Eğer AP bir muhalefet partisi, hele büyük oy ve prestij kaybına uğramış bir parti olarak durduğu yerde kalırsa, bu gelişme içinde tutunamayacağını görmektedir. «Her ne pahasına olursa olsun» iktidarda olmalı ve her ne pahasına olursa olsun bu gelişmeyi denetimi altına almalıdır.

AP'nin MC hükümetleri esnasında ortağı partilere verdiği büyük ödünler bu açıdan bakıldığında hiç de aşırı bulunamaz. AP'nin MC döneminde özellikle MHP'yi —kelimenin her iki anlamıyla da— kullandığı apaçıktır. Bu partiye, sahip olduğu oy oranı ve milletvekili sayısı ile kıyaslanamayacak ölçüde imkânlar açılmıştır. Üç milletvekilli MHP, ilk MC hükümetinde 2 bakanla temsil edilmiş ve ayrıca bu partinin taraftarları AP'nin elindeki bakanlıklara doldurulmuştur. Bundan da önemlisi AP, o zamana kadar MHP'nin patentinde olan anti-komünizmi, bu parti sözcülerinden neredeyse farksız biçimde kullanır olmuştur.

AP'nin MHP ile kurduğu bu sıkı ilişkiden kim kârlı çıkmıştır? İlk bakışta en azından MHP'nin zararlı çıkmadığı söylenebilir. Fakat bu soruya, bugünden bakarak cevap verildiğinde kanımızca şu söylenmelidir

* 1973 sonrasında yine aynı amaçla kullanılan bir saikten açılan bir başka kanaldan daha sözedilmelidir Sinemanın günümüzün en etkili sanat dalı olduğu ve kültürün şekillenmesindeki önemli etkisi bilinir. Türkiye'de devletin sinema konusundaki titizliği de. Sansür kurullarının görev aşkı dillere destandır.
«Toplum» adına üstlenilen bu görev aşkına bir de MC ortaklarının İslâm-Türk ahlakî değerlerinin korunması hakkında verdikleri nutuklar eklendiğinde, MC döneminde ülkeyi saran yabancı seks filmleri ve bunun aşırı yerli üretimle desteklenmesinde bir düzen bulmamak mümkün değildir.

ki; eğer MHP, MC hükümetine katılmayıp, radikal sağ bir muhalefet partisi olarak kalsaydı, bu cüretli işe girişebilseydi; 1973-1979 döneminin akışının çok farklı olacağı bir yana, sanırız 1977 seçimlerinde çok daha güçlü bir MHP ile karşılaşılacaktı. Bu güç'enmenin AP aleyhine, ondan kopan oylar sayesinde olacağını da ekleyelim.

Bu görüşe katılmayanların sayısı epeyi fazladır. Bunlara göre tersine AP, MC'yi kurarak ve MHP'yi «kollayarak» bu partinin güçlenmesini kolaylaştırmıştır. Bir kısım ise AP ile MHP arasında öyle uzun boylu bir farklılık olmadığı inancından hareket ettiği için yukardan beri AP politikası üzerine söylenenlere ve özellikle AP'nin 1973 sonrasında —bu politika gereğince— ideolojik-politik görünümünü değiştirdiği görüşüne katılmayacaktır.

Bizim öne sürdüğümüz görüşler, Türkiye toplumunun 1970'li yıllar boyunca büyük bir değişim o'ayı yaşadığı ve bunun ürünü olarak «yönetenlerin eskisi gibi yönetemedikleri, yönetilenlerin eskisi gibi yaşamak istemedikleri» bir durumun varolduğu tesbitine dayanmaktadır. Kısa deyişle bir «devrimci durum» sözkonusudur.

Az sonra CHP'nin 1973 sonrasında izlediği çizgiyi ele alacağız. CHP'nin toplumsal muhalefet karşısındaki tutumu ve bu partinin sosyalistlerle kurduğu ilişki üzerine söyleyeceklerimiz ile AP'nin sağdaki kitlelerin radikalleşmesi ve MHP ile kurduğu ilişki üstüne az yukarda kısaca özetlediğimiz görüşler şu ana varsayım altında toplanabilir: Düzenin bu iki büyük ve temel partisi, Türkiye toplumunun yaşadığı büyük çalkantı döneminde üzerlerine düşen görevi gereğince yerine getirmişler, düzeni korumuşlardır. 1973 sonrası dönemde toplumun yaşadığı büyük hareketlilik ve politikleşmenin radikal kanatlara yönelmesini önlemişlerdir.

Bu sözlerle, ana gücünü AP ve CHP'den alan, bu iki partinin oluşturduğu «düzen bloku» diyebileceğimiz bir temel gerçeğe dikkati çekmek istiyoruz. AP ve CHP bir elmanın iki yarısı gibi değil, ama fonksiyonel bir bütünlük oluşturmaktadırlar. Kimin ne tür bir fonksiyon üstlendiğini, aralarındaki farklılığı az sonra kısaca açıklamaya çalışacağız.

AP ve CHP düzenin bu iki temel partisi, Türkiye toplumunun yaşadığı büyük sarsıntı döneminde, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, izledikleri politikalarda bir yandan toplumsal-siyasal düzeni tehdit eden potansiyelleri düzen-içi kanallara akıtabilmenin ortak uğraşını vermişlerdir. Bu uğraşlarından şu anda başarılı çıktıklarını söylüyoruz. Ama bundan daha ilgiye değer olan nokta; her iki partinin değişik yöntemleri —ve bazen bu yöntem farklılıkları nedeniyle çatışmalarına karşın— yürüttükleri çabaların birbirini tamamladığı olgusudur. Bunun spekülatif bir yargı olmadığının yeterli bir kanıtını CHP'nin sendikalarda ve «demokratik kitle örgütleri» denilen TMMOB, TÖB-DER, KÖY-KOOP v.b. örgütlenmelerdeki tutumunu ele aldığımızda göreceğiz. AP'nin inisyatifi ile özellikle 1. MC döneminde uygulanan ekonomi politikaları ile CHP'nin bu örgütlerdeki tutumunun nasıl birbirini tamamladığı her ikisinin de toplumsal muhalefet hareketini düzen-içi kanallara çekmek temelinde birleştiğini görebileceğiz.

AP bu ana temel görevde «kendi payı»na düşeni yaparken sadece toplumsal muhalefet hareketini değil, ona reaksiyon olarak ortaya çıkan, çıkabileceği görülen radikal sağ kitlevî hareketi de dikkate almaktaydı. Bunun gereğini ideolojik-politik görünümünde belirgin bir «sağa açılış» yaparak yerine getirdi. Bir yandan böylesi bir hareketi yönlendirmeye aday MHP ve MSP'ye siyasal düzen içinde önemli kanallar açarken, onların kadrolarını geniş devlet aygıtı içinde «istihdam» ederken, bir yandan da radikal sağ bir harekete alt motif olabilecek olan din ve anti-komünizm gibi temalara sahip çıkan bir kimliğe büründü.

Kapağın Tenceresi: CHP'nin «Demokratik Cephesi»

CHP, düzenin bu sol partisi, AP'ye benzer biçimde bir «sola açılış» yapmadı. Orta-sağ bir partinin hele Türkiye'deki gibi orta sağ bir partinin «sağa açılma» imkânları, düzenin orta-sol partisinin — hele CHP gibi «devlet kuruculuğu» geleneğinden gelen bir orta-sol partinin— sola açılabilme imkânından çok fazladır. AP kendisi «açılabilirdi». Oysa CHP'nin araçlara ihtiyacı vardı ve bu araçları —1973 öncesinde hiç kimsenin tahmin bile edemeyeceği bir yerde— buldu ve gereğince kullandı.

Toplumsal muhalefet hareketinin en stratejik kısmına, işçi sınıfı hareketine, 1975 yılında CHP'li sendikacıların tepeden getirdikleri «ilerlemeci» kadrolar bu «komünist»ler, özellikle bu alanda kendilerinden beklenleni hakkıyla yerine getirdiler. CHP'li sendikacıların kendilerine kalsa yapamayacakları kadar kararlı bir tasfiyeye girişerek CHP'nin «saygıdeğer sosyalist»i TİP de dahil sosyalist sıfatlı tüm parti ve grup yandaşları işçi sınıfı hareketinin yöneldiği başlıca kuruluş olan DİSK'ten budamaya koyuldular. Uvrlyerizmin tüm gereklerini, tüm reel-politik yöntemleri kullanmakta gerçek bir pervasızlık içindeydiler. CHP ve sendikalistler, ellerini bile sürmek gereğini duymadan, yalnızca alanı «ilerlemeciler»e bırakıp, kendileri geriden bu «ilerlemeci»lere güç vererek operasyonu izlediler. Toplumsal muhalefeti oluşturan öteki kesimlerde de CHP - İlerleme (TKP) ittifakı, «saygıdeğer» TİP'in de katılmasıyla yürürlükteydi.

Bu «kutsal ittifak», toplumsal muhalefet hareketinin «aşırı» yönlere kaymaması amacı etrafında kuruldu. Bu amaç için toplumsal potansiyelin ekonomik, meslekî mücadele zemininde biçimlenmesine çalışıldı. Bu yapılırken ekonomik, meslekî mücadelenin **kendisine** politik bir içerik kazandırmaktan, bu ekonomist ilkeden geri durulmuyordu. «Yaşasın DİSK» sloganı bunun simgesidir. Bütün «demokratik kitle örgütleri»nde de aynı anlayışla davranıldı. Toplumsal muhalefet içinde yer alan her meslekî kesim için sendikalaşma hedef olarak konuldu.

İlerleme ve TİP, kendilerinin «işçi sınıfının politik hareketi» olarak, bu —ağırlıkla sendikalardan oluşan— örgütsel sistem üzerinde yer alacaklarının hesabı içindeydiler. Bu bakımdan onların toplumsal muhalefet hareketini ekonomik-meslekî örgütlere, bu kanala yöneltmeleri sahip oldukları anlayışın doğal gereğidir.

Eğer hareketi bu kanala gereğince yerleştiremedilerse bile, «eskisi gibi yaşamak istemeyen» toplumsal muhalefet potansiyelinin bu arayışını sosyalist bir hayat doğrultusunda sürdürmesinin önüne önemli barikatlar çektikleri, bu «başarı»yı gösterdikleri söylenmelidir.

Bu «başarı»larının ilk etkeni, kendi varlıkları ve eylemleriyle çizdikleri «sosyalist» birey ve toplum imajlarının yeteri kadar itici oluşuydu. Bunların şahsında layıkıyla temsil edilen «gerçek sosyalizm»in çekiciliğinden sözetmek imkânsızdı. Bu yüzden CHP ve lideri Ecevit'in o belirsiz «düzen değişikliğine» bağlanan umutlar 1977 ortalarına kadar eksilmedi, arttı.

«Reel sosyalist» kamp'ın anılan başarısında ikinci büyük pay bunların dönem boyunca yürüttükleri ideolojik-politik propagandanındır. Bu kampın başlıca öğeleri olan TKP, TİP ve TİKP'nin dönem boyunca yürüttükleri sosyal-emperyalizm ve anti-maoizm konulu kampanyalar onların özel varoluş'arı ile ilgilidir. Bu yüzden bu kampanyaların aykırı bir zemin üstünde yürütülmesinin sonuçları ne denli olumsuz olursa olsun, bu konuda onları eleştirmek, suçlamak anlamsızdır. Fakat kampanyalarının ikinci yönü üzerinde elbette aynı şey söylenemez. Çünkü bu reel sosyalist akımlar, MHP'nin iktidar ortağı olması ile faşist saldırılar hız kazanmakta iken faşizm=goşizm diyen teorik-ideolojik ilanlarda bulunabildiler.

Faşizmle mücadelenin ancak iktidara gelindiğinde devlet gücü kullanılarak verileceği ortak kabulünden hareket eden bu meşrutiyetçi akımlar, tıpkı yakında iktidara geleceğini uman CHP gibi ülke çapında yaygınlaşan faşist saldırılar karşısında kendilerini aktif bir taraf olarak koymadılar. Faşistleri muhatap almadılar: çünkü faşizmin muhatabı «goşizm»di.

Sözkonusu reel sosyalistlerce «goşist» diye tanımlanan ve faşistlere eş tutulan gruplar, eleştirilecek birçok yanlarına karşın arayış halindeki yığınlara en azından daha farklı bir sosyalist imajı çizebiliyorlardı. Bu imajın fazlasıyla çekici olduğu söylenemezdi ama herhalde «reel sosyalist»lerin verdiği o rejil kolcusuna* benzer izlenimden apayrı idi. Tartışma götürmez özverileri, —nereden kaynaklandığı yığınlar için henüz sır olan— coşkuları ile ve herşeyden önce bu «goşizm» olayına damgasını vuran o tedirgin arayışları (öfkeli tartışmalar) ile «umut»u arayan geniş yığınlardaki yönelimle rezonans kurabiliyor ve bu nedenle sözkonusu gruplar, 12 Mart öncesi ile kıyaslanamayacak oranda kitlesel bir hareket oluşturabiliyorlardı.

Bu gruplar, faşizmle mücadeleyi, sırf askerî bir mücadele olmaktan çıkarıp, sosyalizmin bir alternatif olarak sunulmasına elveren bir örgütsel zeminde, bütün alanları kapsayan bir mücadele haline getiremediler. Bu yöndeki girişimler, «reel sosyalizm»in eseri ve mirası olan teorik-ideolojik kaos ortamında ancak el yordamıyla yapılabilmekteydi ve sonuçsuz kalmaya mahkûmdu. Kitlelerin aktif katılımını öngerektiren ve kendisi zaten bu amacı gerçekleştirebilmek için gerekli olan bu örgütsel zeminin oluşturulmamış olmasına karşın, sözkonusu «goşist» gruplar kitleleri olaya katmak için çabalarını bütünüyle terketmediler.

Bu bakımdan reel sosyalist blokun düşman kardeşlerinin aynı ağzı kullanarak faşizm=goşizm ilanlarını dönem boyunca yürütme'erl, yukarda belirtilen çabaların önünde önemli bir barikattı. Sırf bu çabaları görmezlikten geldikleri için değil, çok yönlü eylemliliğin geniş yığınlarda **kalıcı** bir özellik olarak yerleşmesine «ilkesel» p'anda karşı oldukları için; (çünkü kendi «reel sosyalizm»leri iyi yağlanmış, basit birer vida düzeyine indirgenmiş bireyleri öngerektirir), bunlar her türlü çarpıtmayı yapmaya hazır ve kararlıydılar. Bu bakımdan faşizme karşı sırf dar saldırı gruplarının askerî eylemiyle mücadele yöntemini seçenlere yöneltilecek haklı eleştirileri, bunlara muhatap olmaması gereken yönelimlere karşı kullanabilmiş olmaları doğaldır.

CHP'nin iktidara yakın oluşu bu reel sosyalistlerin daha da etkili olmalarını sağladı. Nitekim, CHP ağırlıklı hükümet işbaşına gelinceye kadar, herşeye karşın toplumsal muhalefet saflarında pek tutunamamış olan «karşıt grupların çatışması» formülü iyice benimsenir oldu.

DÜZEN GERÇEĞİ

Kapitalist Düzen'n Massedici Gücü ve Gelişimi Hakkında

Burjuva toplum ve siyaset anlayışı, sınıfların varlığı ve mücadelesini değişmeyecek bir gerçek olarak kabul eder. Mevcut sınıfların ekonomik çıkarlarını, güvenlik imkânlarını arttırmak için birbirleriyle mücadele etmesini, bu nedenle siyasal partiler etrafında örgütlenmelerini ve partilerin iktidara gelmeye çalışmasını meşru sayar. Onun bu noktada koyduğu bazı kesin kayıtlar vardır. İlki, mücadelenin «demokratik» yöntemler ve araçlarla verilmesidir. Örgütlenme ve örgüt faaliyeti buna göre yürülüyor olmalıdır. İkincisi ise, mücadeleye katılan sınıf ve partinin ötekilerin mücadelesini meşru görmesi ve özellikle iktidara geldiğinde bu demokratik hakkı yoketmek, engellemek yoluna gitmemesidir.

Soy burjuva düşüncesinin bu varsayımları ya da mantıkî uzanımları, burjuva toplumunun tarihsel evriminin çağımızda vardığı noktada hemen hemen eksiksiz biçimde somutlanmıştır.

Burjuva demokrasisinin bütün kurumlarıyla yerleşiklik kazanmaya başladığı 19. yüzyıl sonlarından günümüze kadarki evrimi ana başlıklarla şöyle özetleyebiliriz: Önce işçi sınıfını temsil eden partilerin kurulması yasal'aşmıştır. Ardından İngiliz İşçi Partisi gibi radikal eylemli bir geçmişe sahip bulunmakla birlikte Marksizmden hayli az etkilenmiş bir işçi hareketine

* Osmanlı Devletinin son zamanlarında devletin dış borçlarını tahsil için kurulan Duyun-u Umumiye, birtakım devlet gelirlerine el koymuştur. Bunlardan biri de tütündür Tütün'ün düyunu umumiye kontrolunde toplanması, tütün alıcılarının üreticiden doğrudan tütün almalarını önlemek için reji adı verilen bir kuruluş ve ona bağlı «reji kolcuları» örgütü kuruldu. Bu reji kolcuları devletin jandarma kuvvetlerine eş yetkiye fiilen sahiptirler ve «reji kolcuları»nın çoğu yörenin tütün köylülerinden ve eski tütün kaçakçılarındandılar. Bu onları daha fazla sevimsiz kılıyordu.

dayanan partinin kısa sürede ülkenin ikinci büyük partisi haline geldiğini, çok geçmeden de iktidara gelebildiğini görüyoruz.

Bu olayın meydana geldiği 1920'li yıllarda, birçok ülkede sosyalist veya Sosyal Demokrat ünvanlı partiler ülkelerinin en güçlü birkaç partisinden biriydiler. Bunların büyük kısmı Marksizmi resmi görüş olarak kabul etmiş II. Enternasyonal'e bağlı partilerdi. Birkaçı daha 2. Dünya Savaşı öncesinde, çoğunluğu ise savaş ertesinde İşçi Partisi'nin eriştiği «aşama»ya vardılar. Savaş ertesi dönemde birçok Sosyal Demokrat veya Sosyalist sıfatlı partinin ülkelerinde iktidara gelip gittiği görüldü.

Son yıllarda yeni bir gelişmeye tanık olmaktayız. Öyle gözükmektedir ki, daha önce İngiliz İşçi Partisi'nin ve Sosyal Demokrat parti'erin geldikleri konumda, yakın gelecekte Komünist Partileri de görebileceğiz. İtalya'da İtalyan Komünist Partisi'nin, Fransa'da Fransız Komünist Partisi'nin tek başlarına değilse bile bir koalisyon içinde iktidara gelebileceği günler pek uzak sayılmamalıdır. Son yıllarda egemen sınıfların sözcüleri de dahil geniş'eyen bir çevrede Komünist Partilerin iktidara gelebilmesi sorunu serinkanlılıkla tartışılmakta ve kapitalist sınıfın hatırı sayılır sayıdaki sözcüsü bu tartışmada olumlu görüşler savunmaktadır.

İtalyan Komünist Partisi ve Fransız Komünist Partisi, «Avrupa Komünizmi» denilen akımı başlatmalarından çok önce Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin de onayıyla «ileri demokrasi» adını verdikleri bu gelişme yönündeki çalışmalarını yürütmekteydiler. Birkaç yıl önce SBKP ile geleneksel bağlarını koparık, SSCB ve öteki sosyalist ülkelerdeki mevcut yapıdan daha farklı «demokratik» bir sosyalist toplumu hedeflediklerini ilan ettiler. Böylece «ileri demokrasi» ya da «tarihsel uzlaşma» adı verilen politikalarına yönelik şüpheleri büyük ölçüde giderdiler.

Fakat bu, SBKP izleyiciliğini hâlâ sürdüren KP'lerin, «ileri demokrasi»den daha farklı bir politik stratejiye sahip o'dukları anlamına gelmiyor. «İleri demokrasi» bunlar için de hedeftir. Güçlü Sosyalist veya Sosyal Demokrat partilerin bulunduğu ülkelerde bir İtalyan Komünist Partisi veya Fransız Komünist Partisi ölçüsünde güç kazanamamış olan SBKP izleyicisi KP'ler, örneğin Finlandiya Komünist Partisi gibi iktidar ortağı olabilmeye çalışmakta ve bu hedef, onların terminolojilerinde «i'eri demokratik devrim» olarak nitelenmektedir. Henüz hiçbir ülkede sözü edilir bir güce sahip olamayan Çin Komünist Partisi izleyicileri de daha farklı bir çizgide değillerdir. Onlar, henüz önlerine iktidar ortağı olmak gibi bir hedef koyamamaktadırlar. Şu aşamada ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadırlar. SBKP izleyicilerinin genellikle Sosyal Demokrat Partilerle yakınlık kurmaya, birlikte bir «cephe» oluşturma çalışmalarına karşılık, Çin Komünist Partisi izleyicileri aynı şeyi merkez-sağ partilerle yapabilmeye de «açıktırlar».

Bu olgular, yarım yüzyılı geçen sosyalist top'umu inşa çabalarının vardığı sonuclardan bağımsız değildir, bu sonuçlar ile birlikte düşünülmelidir.

Büyük üretim araçları üzerinde devlet mülkiyeti, ekonominin merkezî planlaması gibi günümüz «sosyalist toplumları»nın kapitalist toplumlardan ayırdedilmesini sağlayan farklar; her iki toplumun toplumsal ilişkiler ve işbölümü sistemi, değer yargıları ve beklentiler düzeyinde, kısacası yarattıkları insan tiplerinin karşılaştırılmasında görülen büyük benzeşme yanında, ikincil kalmaktadır. Günümüzün «sosyalist toplum»lar gerçeği karşısında artık hiç kimse sosyalist toplum ile kapitalist toplum arasında nitel bir farkın olduğunu ileri sürememekte ve bu nedenle artık sosyalizm ve kapitalizm, aynı noktaya gelişin iki farklı yolu, iki kalkınma yöntemi olarak birbirleriyle kıyaslanabi'mektedir.

Bu benzeşme olgusunun, sarsıcı bir dikkatle üzerinde durulması gereken yönü ise —son yıllarda daha belirgin biçimde görülen— «sosyalist toplum»lardaki kapitalist topluma öykünme eğilimidir. Tarihsel anılarına sadık bir saf komünist için kabul edi'mesi ne denli zor olursa olsun şu anda açıklıkla belirtilmelidir ki, kapitalist toplumu aşan, ondan nitelikçe ayrı ve üstün bir toplum, bir alternatif yaratmak için girişilen tarihsel çaba, sonucuna varamamıştır. «Reel sosyalizm» teorisi, bunun yeter kesinlikte ilânıdır.

Bu ilân şüphesiz yalnızca sahiplerini bağlar. Fakat kendilerini bu ilâna bağlı saymayanlar, ihtilalci sosyalizmin kapitalizmin aşılması hedefine sahip çıkmaya devam edenler, yukarıda özetlenen olguyu bütün boyutlarıyla kavramak zorundadırlar.

Görülen odur ki, kapitalizm, belli bir evresinde kendisine karşı çıkan eğilimleri bir sonraki evresinde massedebilmekte, hatta onu kendi gelişimine hizmet eden, koruyan bir öge haline getirebilmektedir.

Bu olgunun «mekanizması» anlaşılmadıkça, hareket bu «mekanizma»ya ilişkin tespitler üzerine oturtu'madıkça, varılacak yer, reel sosyalistlerin şimdi bulundukları yerden daha iyi olmayacaktır.

Düzen: Bir İlişkiler Sistemi

Sosyalizm hareketi kapitalist toplumun dönüştürülmesini hedefler.

Bir toplumun dönüşümü, en özet ifadesiyle ilişkilerin değişmesidir. Çünkü soyut toplum kavramının somut içeriği **ilişkiler**dir. Toplum, ilişkilerden başka bir şey değildir.

İlişkiden iki ayrı şey anlaşılabilir. Toplumu, yani ilişkileri değiştirmek iddiasında bulunan hareketler bunlardan birini benimsemişlerdir. Bu ilk ayrımın olağanüstü önemi vardır.

Birincisi ilişkileri, toplumsal faaliyetin ürünleri, sonuçları düzeyinde; bu ürünlerin paylaşımı sonuçlardan faydalanma imkânları düzeyinde tespit eder. Eşitsizliği, bu, hemen görülebilen düzeyde ele alır. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip sınıfla ona işgücünü satan sınıf arasında, böylece kurulan «ilişki»nin değişmesiyle **bütün** toplumsal faaliyetlerinden yararlanma imkânlarının değişeceğini görür.

İkinci yaklaşım ise ilişkiyi bizzat toplumsal üretim sürecinde, yani toplumsal faaliyetlerin yapılış sürecinde tespit eder. Herhangi bir toplumsal faaliyette bulunurlarken; en basit ifadeyle bir iş yapılırken üstlenilen belirli görevler, işlevler nedeniyle kurulan ilişkileri temel alır. Dolayısıyla **ilişki**den söz ederken iş sürecinde karşılıklı üstlenilen işlevler kastedilir. **Üre-**

tim ilişkileri bunu anlatır. Yapılan işin ürünlerinin nasıl paylaşıldığı bu düzeyde henüz konu dışıdır. Eşitsizlik öncelikle iş sürecinde, toplumsal faaliyetlere katılış düzeyinde üstlenilen işlevler arasında, bununla tayin edilen konumlar arasında tespit edilir. Paylaşım düzeyinde görülen eşitsizliğin ve ayrıca karşılaşılan öteki toplumsal, insanî sorunların kaynağı burasıdır. Bu bakımdan toplumu değiştirmek, ilişkileri değiştirmek demek; insanların, sınıfların, toplumsal faaliyetlere katılış tarzlarını değiştirmek demektir. Toplumsal üretimin hangi alanında bulunuyor olursa olsun, burada üstlendikleri işlevler, işin yapılışına katkı biçimleri aynı nitelikte olduğu için bir sınıf oluşturan insanların bu durumu, bu konumu değişmedikçe, toplum düzeni, toplum biçimi değişmez.

Birinci yaklaşıma göre örneğin işçi sınıfının tanımlayıcı özelliği, üretim araçlarına sahip olan sınıfa işgücünü satmak zorunda oluşudur. İşçi olmanın nitelik belirtici noktası budur. İşçi sınıfının kapitalist toplumda karşılaştığı sorunlar bunun sonucudurlar. Dolayısıyla üretim araçları kamulaştırıldığında, işçi sınıfı «değişmiş» olur. Çünkü artık işgücünü sattığı kapitalistler yoktur. İliski bundan dolayı değişmiştir.

İkinci yaklaşıma göre ise işçi sınıfının tanımlayıcı özelliği onun «kol gücü»ne indirgenmiş bir işleve sahip oluşudur. Kapitalizm geliştikçe bu nokta daha da belirginleşir. Yalnızca geçiminl sağladığı işteki rolü mekanik bir harekete indirgenmekle kalmaz, böyle bir işleve mahkûm oluş onun öteki toplumsal faaliyetler içinde fiilen yer alış biçiminde de aynen yansımaya başlar. Bilimsel ve kültürel etkinliklerin, zihnî emeğe dayalı bu faaliyetlerin belli kesimlere özgü hale gelişl, zihin emeği ile kol emeği arasındaki bu radikal kopma, işçi sınıfının edilgenleşmesl olgusunun ana maddesidir. Dolayısıyla işçi sınıfının toplumsal konumu üretim araçlarının kamulaştırılmasıyla değişmiş olmaz. İşçi sınıfının üretim aracının bir uzantısı olma durumu değişmemiştir. Üretim sürecinde, toplumsal faaliyetlerin icra düzeyinde, her şey aynıdır. Marx'ın, işçi sınıfı kendi kendini yaketmedikçe kurtulamaz, biçimindeki tezinin anlamı buradadır. Sınıfsız toplumun işbölümünün, kafa-kol emeği ayrımının ortadan kalkışıyla karakterize edileceği, bu nedenle vurgulanır.

Yukarıda anlatılan iki yaklaşımdan ilkinin vulger sosyalizm, ikincisinin ise Marksist Sosyalizm teorisine ait olduğu ve aralarında niteliksel bir fark, bir uçurum olduğu ortadadır.

Vulger Sosyalizm ya da reel sosyalizm, kişilerin toplumsal üretimde tuttukları yerler, işlevler arasında kurulu hiyerarşiye uyarlı bir «adil», «rasyonel» paylaşım düzeni oluşturmakla kendisini hedefine varmış sayar. Öteki ise bizzat bu hiyerarşiyi ortadan kaldırmayı hedefler. Paylaşımda gercek ve olabildiğince tam eşitlik, ancak bu sayede mümkün olabilecektir. Fakat sözkonusu hiyerarşi üretici güçlerin durumdaki gelişim düzeyinden kaynaklanmaktadır, onun ifadesi ilkin bu nedenledir. İnsanların gitgide daha fazla faaliyet alanına aktif biçimde katılmalarıyla ilerleyecek bir süreç içinde, eylemlilik açısından eşit hale gelisleri, şüphesiz son derece kapsamlı ve zor bir mücadeledir. Fakat sınıflı toplumların en üst ve en mükemmel biçimi olan kapitalizmi aşmak, sınıfsız topluma varmak gibi devasa bir hedefin, «iddia»nın doğal gereğidir bu.

O halde bir siyasal-toplumsal hareketin, partinin, niteliğini tayinde kullanılacak ilk ve temel ölçü bellidir. Mevcut toplumun kendisini yeniden-üretmesinde oynadıkları role göre tanımladığımız sınıf ve zümrelerin bu rollerinde nasıl bir değişiklik öngörüldüğü noktası belirleyicidir. Yani o siyasal-toplumsal hareketin hedeflediği toplum durumunda, diyelim işçi sınıfını karakterize eden kol gücü olan işlevinde —ve bununla belirlenen toplumsal faaliyete katılış kapasitesi ve biçiminde— ne tür bir değişikliğe gerek görüldüğü noktası nitelik belirleyicidir. Bir siyasal-toplumsal hareketin kendi örgütlenmesini ve örgüt olarak yürüttüğü faaliyetlerin içeriğini belirleyen de budur.

Yukarıda sözü edilen türde bir değişiklik getirmeyen siyasal-toplumsal hareketler, partiler, «düzen içi»dir. Kol emeğinin en basit biçiminden başlayıp, zihnî emek türlerine ve oradan da denetim, yönetim ve yönlendirme faaliyetine uzanan iş-işlev hiyerarşisini, bu eksende somutlanan sınıfsal hiyerarşiyle değişmez sayan her çeşit hareket aynı kategoriye girer. Tutucularla reel sosyalistlerin birlikte yer aldıkları bir yelpazedir bu. En alt tabakaları oluşturan sınıfların mevcut eylemlilik durumlarını daha da kısıtlayan, daraltan ve o sınıfları bu sıkı sıkıya daratılmış eylemlilik durumunda kalmaya mahkûm eden yönde «değişiklikler» getirmek isteyen hareketler «gerici»dir ve bunların en radikal olanı faşizmdir. Ve bundan dolayı Faşizm eksiksiz, tam bir anti-komünizmdir.

Düzenli bir toplum, her kategorinin, sınıfın, kendi konumunun gerektirdiği işlevi yerine getirdiği bir toplumdur. Kendi konumlarını kabul eden, veri alan, ama bu konumun, işlevin karşılığı olarak aldığı payı çoğaltmaya uğraşan insan grupları, eğer bu uğraşlarını sürdürme imkânı bulamıyor ya da uğraşlarını sonunda isteklerinin ancak bir kısmını karşılayabiliyorlarsa, o toplum «huzursuz»dur. Ama bu insan grupları, aldıkları payın şu veya bu kadar olmasından değil, bizzat **konumlar**ından dolayı gayrı memnun iseler, o toplumsal düzen içindeki konumlarını, yani yerine getirdikleri işlevl, o grubu, sınıfı oluşturan insanların faaliyet, iş sürecinde fiilen üstlendikleri rolü, görevi yadsıyor ve bizzat bunu değiştirmek istiyorlarsa, o bilinçle hareket ediyorlarsa; o toplumda düzen sarsılmaktadır, «devrimci bir durum» vardır.

İş, üretim sürecindeki rolünü, yerine getirdiği işlevl, bununla belirlenen toplumsal konumunu yadsıması ile burjuva toplumu **temelinden** sarsma imkânına sahip tek sınıf olduğu için işçi sınıfı, burjuva toplumdaki en büyük «devrimci potansiyel»dir. İşçi sınıfı, kapitalizmin gelişimi içinde gitgide ve nihayet basit bir mekanik harekete, bu hareketin sürekli yinelenmesine indirgenen işlevine, bununla belirlenen toplumsal konumuna isyan ettiğinde; bu iş karşılığında aldığı ücreti değil, bizzat bu «insanlık dışı» konumunun kendisini değiştirmenin bilincine vardığında; bütün «öteki» sorunlarını bu bağlamda kavradığında; kapitalist düzenin şimdiye kadar bütün muhalefet hareketlerini durduran, masseden çelikten mekanizması kırılmış demektir.

Düzenin İki Temel Partisi

14 Ekim seçimlerinin ertesinde Demirel, bir gazeteci ile yaptığı mülâkatta, «otuz senelik tatbikat göstermiştir ki» diyordu, «CHP oylarını %28'den, AP oylarını %30'dan aşağı indirmek mümkün değildir.»

Yargının kesinliğine katılmasak bile doğru bir gözleme oturtulduğunu belirtmeliyiz. Gerçekten de 1950' den beri yapılan seçimlerde AP+CHP oy oranı, %60'ın aşağısına hiç düşmemiştir. Demirel, toplamı %60'ı bulan bu oyları «çekirdek oylar» diye nitelemektedir.

Burjuva demokratik düzenin varolduğu öteki ülkelerde de benzer bir durum vardır. Bu nedenle çoğu kez çok partili rejim diye tanımlanmasına karşın, aslında burjuva demokratik düzenin iki büyük partili bir rejim olduğunu söylemek yanlış olmaz. «Çok partili» ifadesinin anlamı aslında parti kurmak özgürlüğü, ikinci parti olabilme imkânının varlığı demektir.

Nitekim birçok ülkede, iki büyük partiden biri zamanla gücünü yitirebilmekte ve onun konumuna bir başka parti gelmektedir. Örneğin İngiltere'de XX. yüzyılın başlarına kadar iki büyük partiden biri olarak gelen Liberaller yerlerini daha sonra İşçi Partisi'ne terketmişlerdir. I. Dünya Savaşı ertesinden beri İngiltere'de Muhafazakâr ve İşçi Partisi çifti, iki büyük —ve temel— parti durumundadırlar. Kapitalizmin gelişimine paralel olarak birçok ülkede sosyal demokrat ya da sosyalist adlı partiler de, aynı biçimde düzenin iki büyük ve temel partisinden biri haline geldiler.

Batı Avrupa'nın ileri kapitalist ülkelerinde düzenin merkez-sağ partisi, çoğunluğu orta mülk sahibi kategorisine giren kırsal nüfusun, kapitalist sınıfın, yüksek gelir düzeyine sahip teknokrat-bürokrat zümrelerin ve rantiyelerin oylarını alır. Düzenin sol partisi ise işçi sınıfının büyük bölümünün ve orta-düşük gelir düzeyindeki emekçi kategorilerin önemli kısmının oy desteğine sahiptir. Bu partiler ülkelerindeki en büyük işçi sendikalarıyla organik denilebilecek yakınlıkta bir ilişki içindedirler.

2. Dünya Savaşı'nın ertesinde, hemen hemen bütün Batı Avrupa ülkelerinde bu iki partili sistem arızasız işlemektedir. Gerek bu partilerin, gerekse herbiri bu partilerden biri ile işbirliği yapan öteki küçük partilerin «çekirdek oyları» vardır. Partilerin oy oranlarında büyük dalgalanmalar olmaz.

Merkez-sağ partiye-partilere oy veren kesimler için doğaldır ama daha çok sol «parti»(ler)e oy verenler için belirtilmesi gereken nokta, bu kesimlerin toplumsal konumlarının bozulmasından öte bir amaç taşımıyor oluşlarıdır. Toplumsal işbölümü içindeki fiili rollerini, toplumsal faaliyet'ere katılış biçimlerini ve bunlarla belirlenen konumlarını, dolayısıyla toplumsal hiyerarşi içindeki yerlerini veri alırlar. Böylece biçimlenmiş bir sınıf, zümre ideolojisine sahiptirler. Toplumsal konumlarına o anda karşılık düşen gelir düzeyini korumak ve yükseltmeye çalışmak siyasal tercihlerinin belirleyicisidir.

Bilimsel-teknolojik gelişmelerin yarattığı araçlar dünyasında, iş yapıcı rolün, çalışma kavramının giderek daha fazla araçlara izafe edilir hale gelişi ile, istihdam edildiği zihni yaratıcılığa elvermeyen, tersine onu dumura uğraştan istekl araçlara tabi işlevin ortaklaşa oluşturduğu «kendisi hakkında bilinç», geniş işçi, emekçi yığınları bir toplumsal devrim perspektifini daha güç kavrayabilir hale getirebilmiştir.

Sosyal demokrat partiler, bu olgunun, bu «bilincin» ifadesidirler. Kendilerini vareden o bilincin aşılmasını önlemek için özel çaba göstermeleri doğaldır. Sosyal demokrat partilerin gereğinde herhangi bir merkez-sağ partiden daha sıkı bir düzen koruyucu olabilmeleri bu yüzdendir. İşçi ve emekçi yığınlar, yukarıda anılan «bilinci» ancak eylem içinde aşabilecekleri için sosyal demokrat partiler bu eylemliliği massedebilecek önlemlere ağırlık verirler.

Sosyal devlet, ya da devletin demokratikleşmesi tezleri bu amaç bağlamında ele alınmalıdır. Şöyle ki:

İşçi ve emekçi yığınlar, toplumsal varlıklar olarak duydukları çeşitli tür ihtiyaçları, o ihtiyaçların niteliğine uygun bir **faaliyetle** karşılamak zorundadırlar. İşçi ve emekçi yığınların 19 ncu yüzyıl sonlarına kadar kendi aralarında yürüttükleri yoğun örgütlenme uğraşı ile çağımızda İşçi sınıfına yönelik, örgütsel sistem arasındaki tayin edici farkı kavramak için bu nüans önemlidir.

Kapitalizmin belli bir evresine gelinceye kadar işçi ve emekçi yığınlar, yalnızca gelirlerini, ücretlerini arttırmak için değil, kendi aralarında her çeşit dayanışmayı sağlamak, yoksun tutuldukları bilgi ve genel kültürü edinmek, özel yeteneklerini geliştirmek v.b. bir dizi ihtiyaç için kendi içlerinde örgütlenir, çoğu gizli kurulan bu örgütlenmeler içindeki faaliyete doğrudan katılmaktadırlar. Siyasal hareketlere bu örgütsel temel üzerinde girilmekle örgütlenmenin içiçeliği, bu faaliyet türünün ötekiyle bağlantısı içinde yürütülmesini gerektirmektedir. İşçi sınıfının günümüz ile kıyaslanmayacak bir bilgilenme eğilimi ve teoriye ilgi göstermesinin önemli koşullarından biri budur. Bu düzeyin varlığında dikkate değer teorik kapasiteleriyle birçok işçi önderinin çıkması raslantı değildir. Ve yine işçi sınıfının 19 ncu yüzyılın büyük devrimci dönemlerinin her birinde, bir öncekinden daha yetkin bir politik bilinçle, —en üst düzeyine Paris Komünüyle varan— yeni toplumsal-siyasal örgütlenmelerle kendini gösterebilmesi bu belirleyici etkenle açıklanabilir. Şu söylenebilir ki resmi toplumun zorla, yasaklamalarla ve engellemelerle belirli bir toplumsal konuma ve eylemlilik durumuna ittiği işçi sınıfı, bu duvarların altında, sözkonusu sınırları tanımayan bir eylemliliği, böyle bir hayatı oluşturmaya çalışmakta ve bir yerde o duvarı aşarak bu hayatı yeni ilişkiler ve kurumlarıyla açığa vurabilmektedir.

Sendikaların, partilerin kurulmasının yasallık kazandığı 19 ncu yüzyıl sonlarında kapitalizmin gelişmesi de topluma duyulur bir refah sağlayabilecek düzeye erişmiştir. Bu iki etmen işçi sınıfının yukarıda belirtilen siyasal-toplumsal eylemliliğinde ve bunların içinde gerçekleştirildiği örgütlenmelerde ilk başlarda kolay farkedilmeyen köklü değişimlere neden oldu. Kapitalist işbölümünün belirleyici etkisi temelinde mümkün olan bu değişimi kendisinde izleyebileceğimiz ilk olgu, işçi sınıfının siyasal-toplumsal eylemliliğindeki azalıştır. Gerçi işçi sınıfına yönelen, onun üye olduğu örgütler çoğalmış ve büyümüştür. Fakat işçi sınıfı her

biri belirli bir ihtiyacına karşılık veren bu örgütlerde sürekli ve aktif bir eylemde bulunmamaktadır.

Çalışmanın bizzat kendisi en temel insanî ihtiyaçtır. İnsanı ayırdeden yan budur. Bu nedenle insan belli bir ihtiyacının bir doyum nesnesiyle karşılanmasıyla yetinemez. Herhangi bir organizma, ihtiyacın hangi biçimde olursa olsun karşılanmasıyla yetinebilirken, insan o doyum noktasına (ürüne) onun niteliğine uygun bir eylemlilikte bulunarak varabilmiş olmayı da, bu boyutu da, ekler. İhtiyacın niteliğine uyarlı eylemde bulunmanın kendisi de bizzat ihtiyacın doyurulduğu nesne kadar önemlidir insan için.

Sorunun düğüm noktası bu açıdan yaklaşıldığında görülür.

Geçimini sağlamak için istihdam olunduğu işe, alabildiğine daralan bir eylemin yineleyicisi olarak katılan işçi sınıfının ve durumu giderek işçi sınıfına benzeyen öteki emekçi zümrelerin bu dar faaliyetlerinin dışındaki bir dizi toplumsal faaliyetlerle ilişkisi tamamen edilgendir. O toplumsal faaliyetin tekabül ettiği ihtiyaç, yalnızca belirli ürünleri «tüketerek» karşılanmaktadır. Ücretler bunun aracıdırlar.*

İşçi ve emekçi yığınları niteliğine uygun eylemliliklere yönelten her türlü ihtiyaç, **özel «örgüt»lerin** konusu olmuş ve her ihtiyaca karşılık düşen toplumsal faaliyet belli özel görevlilerce yapılır hale gelmiştir. Bu örgütlere yönetici olarak seçilenler ve orada çalışan uzman görevliler, örgütün kurulmasına gerek duyurtan ihtiyacın karşılanmasına yönelik faaliyeti üstlenmişlerdir. Örgütün üyesi durumunda olan yığınlar bu faaliyetin sonuçlarından yararlanırlar. Yığınların o faaliyete katılması gereksizdir. Faaliyet «örgüt», —pratik içeriğiyle örgüt yürütme kademelerindeki görevliler— tarafından yapılmaktadır. Sosyal güvenliği genellikle devlete bağlı kuruluşlarca sağlanan, ekonomik mücadelesi sendikal kadrolarca yürütülen, siyasal mücadelesi profesyonel politikacılarca düzenlenen işçi ve emekçi yığınların bu alanlarda sürekli eylemde bulunması gereksiz hale gelmiştir. O, sözkonusu örgütlerin kendisinden aktif katılma beklemeyen üyesidir. İş, onun için uzmanlaşmış ekiplerce yapılır. İşçi ve emekçi yığınlar o işin başarılı sonuçlanması için kendisinden istenenleri —aidat, oy, vb.— verir.

Sosyal devlet, ya da «devletin demokratikleşmesi», bu nitelikteki örgütlerin yarı-resmi statü kazanmalarının yanısıra bizzat devletin birtakım «sosyal kurumlar»la takviye edilmesi anlamına gelir.

Böylece işçi sınıfı, bütün sorunlarını devlet, parti veya sendikaların o sorunlarda uzman görevlilerine bırakacak duruma getirilmiş olur. Kapitalist büyümenin yığınlara tanıdığı tüketim imkânlarının ve bunun yerleştirdiği tüketim-refah ideolojisinin verilmiş kalıpları içinde «kendi hayatı»nı yaşamaya koyulur. Sosyal devletin bütün alanlara uzanan yaygın mekanizması ve bunlarla ilişkide olan yarı-resmi örgütler —sendika, meslek kuruluşları, istihdam ve sosyal güvenlik kurumları— ağının altında ileri kapitalist toplumun ileri derecede politik, edilgen yığınları oluşur.

* Tüm dikkat ve eylemlilik ihtiyacını geçimini sağladığı işe, oradaki rolüne yoğunlaştıran insanlar için en önemli konu toplam toplumsal üretimden aldıkları paydır. Bu payı ücretleri aracılığıyla alırlar. Ücret, o kişi —veya ailenin— siyasal, kültürel, toplumsal ihtiyaç nesnelerine erişmesini, ihtiyacın bu nesnelerle giderilmesinin dolayımıdır.

İki Temel İhtiyaç
İki Temel «Rol»

Kapitalist sınıf, merkez-sağ partiler, devletin, baskı aygıtlarına ek olarak, ekonomiye makro düzeyde müdahale edecek imkânlara sahip olmasını, düzenin sürekliliği için yeterli görürler. Soy kapitalist eğilim, böyle bir devletin varlığında kapitalist gelişmenin büyük krizlere düşmeden, kesiksiz ilerleyebileceğini varsayar. İnsanların toplumsal varlıklar olarak duydukları her tür ihtiyacı, karşılaştıkları her tür sorunu, öncelikle bir eylem ihtiyacı sorunu olarak ele almalarını, insanları öteki organizmalardan ayırdeden bu hayati noktayı çarpıtarak, her ihtiyacı belli bir doyum nesnesinin elde edilmesi ihtiyacına indirgeyen tüketim ideolojisinin, kapitalist «büyüme»nin kesiksiz ilerleyişine paralel olarak yerleşeceğine inanırlar.

Bu nedenle «büyüme»nin sürekliliğini sağlamak, temposunu düşürmemek düzenin temelidir. Büyüme, daha fazla tüketme imkânı dolayısıyla ihtiyaçların daha geniş ölçüde giderilmesi demektir. Tüketim ideolojisinin «mutluluğu» budur. Kapitalist hayat tarzı, hayat anlayışı bu eksende biçimlenir.

Bu yüzden, «büyüme»nin önünde engeller çıktığında ekonomi bir durgunluk evresine girdiğinde, merkez-sağ partiler, «büyüme»yi yeniden hızlandırmak gereğinden hareket ederler. Bunun için ücret düzeylerini indirip, «büyüme»yi sağlayacak yatırımları devreye sokmaya çalışırlar. Kapitalistler üzerindeki vergi yükünün azaltılması devlet kredileri vb. yollarla fon yaratıp, bir an önce durgunluktan çıkmaya ağırlık verirler. Doğabilecek tepkiler için modern devletin etkin baskı aygıtları vardır. Bunlar gereğinde sertçe kullanılarak, tepkilerin sınırı aşmaması ve «büyüme»nin açtığı yeni imkânlara kanalize edilmesi sağlanır.

Düzenin işlemesi için toplumsal üretim düzeninin krizle karşılaşmaksızın işlemesi ve «büyüme»nin sürekliliği, önkoşuldur. Sırf bu önkoşulun yetebileceğinden kaygılı olan sol düzen partileri, tipik Sosyal Demokrat yaklaşım ise, devlet ekseninde kurulan örgütsel mekanizmanın varlığını da önemli bir önkoşul sayar. «Büyüme hızı»nı yavaşlatmayı da gerektirse bu mekanizmanın çalışması sağlanmalıdır. Bunun mali bedeli öncelikle karşılanmalıdır.

Bölümün başından beri anlatılanları somut örnekleri bağlamında toparlayabiliriz.

Merkez-sağ partiler, ihtiyaçların belli nesneler'e giderilmesi eğilimini, her an yeni nesnelere yöneltebilme imkânını veren bilimsel-teknolojik gelişmeler sayesinde, bu hayat tarzının («değişme» izlenimi ve umudunu da vererek) sürdürülebileceğine inanırlar. ABD bunun en tam bir örneğidir.

ABD'de, orta büyüklükte de olsa bir Sosyal Demokrat parti yoktur. Düzenin iki büyük partisi de eğilim olarak merkez-sağ diye nitelenebilir. ABD devleti, «sosyal devlet» anlayışından en uzak devlettir.

Buna karşılık ABD toplumu, apolitikleşmenin en belirgin biçimde görüldüğü toplumların başında yer alır.

Tüketim ideolojisinin egemenliği ifadesini yetmez bırakan bir durumda, bir «tüketim kültürü» içinde biçimlenen ABD toplumu, toplumsal hiyerarşiyi değiştirmeye yönelik hareketlerin en az ve cılız görüldüğü bir toplumdur.

Günümüzün en itaatkâr işçi ve emekçi yığınlarına sahip İskandinav ülkelerinde ise, mevcut devlet düzenlenmesinin mimarları Sosyal Demokrat partilerdir. «Sosyal Devlet» uygulamasının en başarılı örneklerini vererek, iktidara gelen merkez-sağ parti koalisyonlarının da esasta hiç bozmadıkları bir işleyiş kurmuşlardır ülkelerinde. Yerinde de vurgulandığı üzere bu uygulamanın asıl özelliği, örgütlenme ile eylem arasındaki bağı kırılma noktasına kadar çarpıtmış olmasındadır. İnsanları niteliğine uygun biçimdeki ilişkilerle belli bir eylemliliğe yönelten ihtiyaçlar, sorunlar resmi veya yarı-resmi örgütlerin konusu haline getirilmiştir.

Sosyal Demokratlar, «büyüme»nin ergeç karşılaşacağı kriz veya durgunluk evresi için önceden önlemler alma yanlısıdırlar. Devlet, büyümenin ihtiyatlı bir çizgide yürümesi için uğraşmalı, durgunluk veya kriz evrelerinde yığınların tüketim düzeylerinin aniden büyük oranda düşmemesi için elinde yeterli bir «sosyal güvenlik» fonu bulundurmalıdır. Ayrıca büyümeyi istenen yönde sağlayacak kapitalistlere tahsis edilecek fonlara da sahip olmalıdır.

Muhalefetteyken bunun gereğini anlatan Sosyal Demokrat partiler ekonomik kriz veya durgunluk evrelerinde, durumları sarsılan yığınların oylarıyla iktidara geldiklerinde genellikle vaadlerini tutamazlar. Devletin elindeki fonlar yetersizdir. Bu nedenle kendilerini iktidara getiren yığınları devletin mali gücünü çoğaltmak için özveriye çağırmak zorundadırlar.

Sosyal Demokratların ve genelde düzenin sol partilerinin yakındıkları «kader» budur.

Türkiye'de Demokrasinin İki Büyük ve Temel Partisi: AP ve CHP

Türkiye'de kapitalizmin egemen hale gelişi için bir tarih vermek gerekirse 1945 sonrasından sözedilmelidir. Türkiye toplumunun kapitalistleşmesi süreci çok daha gerilerden başlamışsa da asıl olarak 1945'den sonra hız kazandı.

Bir imparatorlukatn arta kalan topraklar üzerinde, TC devleti adıyla yeni devleti kuran parti CHP'dir. 1950'ye kadar toplumu tek başına yöneten CHP, yalnızca bu tarihsel devlet kuruculuğu mirasından dolayı değil, ülkeyi «Batı» ülkelerinin gelişmişlik düzeyine yükseltmek için uyguladığı ekonomik-kültürel siyasal politikaların niteliğinden dolayı «devletçi parti»dir.

Türkiye'yi çağdaş kapitalist toplumlar düzeyine çıkarmak, bu amaçla cılız sanayi ve ticaret burjuvazisini güçlendirmek isteyen CHP, bu amacı, az önce belirtilen ana amaca (merkezî devleti kurmak) sekte vurmayacak biçimde gerçekleştirmek istemektedir.

CHP'nin devletçiliği, kavramın bilinen ekonomik-hukuki içeriğinden, (büyük üretim araçlarının devlet mülkiyetinde olmasının gözetilmesi) farklıdır. Pederşahi bir devlet anlayışının ifadesidir. Bu bakımdan üretim araçları üzerindeki mülkiyet konusu ikincildir. Nitekim devletçilik ilkesinin CHP'nin «altı ok»undan birl olarak ilan edildiği dönemde, ekonomide «hür teşebbüs ve sermayenin esas alındığı» özellikle belirtilmiştir. 1930'larda CHP iktidarı devlet eliyle sanayileşme programını yürürlüğe koyarken, iktisat bakanı, kurulan işletmelerin «birkaç sene sonra özel kuruluş haline getirileceğini» ilan ediyordu. Devletçilik devlet eliyle bir sanayi burjuvazisi yaratmak çabasını anlatır.

Yukarda da değinildiği gibi CHP'yi «devletçi» yapan şey onun devlet-toplum ilişkisini ele alış biçimindedir. Günümüze kadar yaptığı bütün çizgi değişikliklerine karşın değişmeyen CHP anlayışı devleti toplumun yapıcısı olarak koyar. Devlet tıpkı bir babanın çocuğunu eğitip yetiştirmesi gibi toplumu istenilen biçime getirmekle yükümlüdür. Fakat babanın çocuğuna karşı yetiştiricilik görevinin bir yerde bitmesine karşılık CHP devletinin «babalığı» ebedidir.

Bu anlayış, özellikle Cumhuriyetin —TC devletinin— ilk yıllarında olabildiğince titizlikle yürürlüktedir. Çünkü CHP'nin önder kadrosunu oluşturan asker-sivil bürokrasi, bir imparatorluktan arta kalan topraklar üzerinde yaşayan insanları yeni devletin uyrukları haline getirmeye çalışmaktadır. Hayati sorun budur. Kürdistan gibi Osmanlı döneminde siyasal özerkliğe sahip olan bölgeyi de merkezi devletin eksiksiz otoritesi altına sokmak kararındadır.

İşte bundan dolayıdır ki CHP, Cumhuriyetin ilk döneminde kurulan Terakkiperver Fırkrayı da kısa süre sonra kapattı, Serbest Fırkrayı «kendi isteğiyle» kapanmaya zorladı. İlki, güçlü merkezi devletten yana olmadığı için, ötekisi ise «liberal» ekonomiyi savunup, devletin ekonomik hayat içindeki merkezi rolüne karşı çıktığı için CHP «devletçiliği»nin güncel siyasal gerekleri ile ve temel esprisi ile çelişmekteydiler.

Türkiye'de kapitalizm, kapitalist sınıf, devletin gerilmiş kanatları altında büyütülürken, ileride bu kesimlerin siyasal temsilcisi olacak DP kadroları da CHP'nin kendi içinde büyütülüyorlardı. 1932'de İnönü hükümetine İktisat Bakanı olarak M. Kemal'in övgülü desteğiyle katılan C. Bayar ve onun ünlü «İş Bankası çevresi», 1945'de DP'yi kuracak ve 1950'de de DP iktidara gelecektir.

1950'den bu yana geçen süre boyunca CHP iki kez CHP ağırlıklı hükümetler içinde iktidara gelebildi.

1961-1965 döneminde çeşitli koalisyon hükümetleri ile işbaşında bulunan CHP 10 yıl süren DP iktidarının sonundaki ekonomik-siyasal hasarı onarmaya çalıştı. 1960 askeri darbesiyle sarsılan siyasal düzeni yeniden eski dengesine kavuşturmak için asker-sivil bürokrasiyi anayasal düzenlemelerle en üst düzeyde siyasal kurumlar oluşturuldu. Danıştay'ın yetkilerinin arttırılması ve Milli Güvenlik Kurulu, Yüksek Hakimler Kurulu ve Anayasa Mahkemesi gibi kurumlarla askeri-sivil bürokrasinin en üst düzeyde temsilcileri, yerinde güncel politikaya doğrudan etki edebilecek hale getirildiler. Toplum tarafından seçilmeyen kadrolardan oluşan bu aygıtlar, seçimle gelenlerden oluşan yasama ve yürütme (hükümet) kurumlarının yetkilerine bir çeşit ortak oluyorlardı. CHP'nin öncülüğünde yapılan yeni Anayasa, devletin kalıcı kadrolarını güçlendiriyordu. Devlet aygıtını bu tarz dengeler kurarak onaran CHP, bu denge korunursa toplumun da dengesinin sağlanacağına inanıyordu.

Çünkü öncelik devlettedir. Toplum devlete göre şekillenir, ya da devlet toplumu şekillendirir.

Bu mantık, 1965'de benimsenen «ortanın solu» çizgisinde de aynen geçerlidir. Şüphesiz araçlar değişmiştir.

Bu konuya geçmeden CHP'nin 1961-1965 döneminde yapmaya çalıştığı ikinci onarım çabasına da değinmeliyiz. İktisadi düzeyde yapılan bu onarım DP iktidarından devralınan «ekonomik enkaz» nedeniyledir 1950'de CHP'den önemli denilebilecek bir döviz rezervi ve borçsuz bir devlet maliyesi devralan DP, özellik'e iktidarının ilk 5-6 yılında uyguladığı ekonomi politikaları sonucunda krize yuvarlanmıştı. 1956 sonrasında birtakım önlemlerle durumu kurtarmaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. İnönü hükümetleri uyguladıkları sıkı mali politikalarla, 1965'de tek başına iktidara gelen AP'ye daha iyi durumda bir devlet maliyesi bırakarak «enkaz»ı bir ölçüde temizlediğini öne sürmüşse de, bunun bedelini ödemiştir. 1961'de %36 7 olan oy gücü, 1965'de %28.7'ye düşmüştür. Ecevit yönetimindeki CHP 1978 başında «enkaz» temizlemek için geldiğinde sahip olduğu oy gücünün üçte birini yitirip iktidarı AP'ye terkettiğinde, CHP sözcülerinin «onurlu yazgı»larından bahsedişleri bu yüzdendir.

Görü'en odur ki Türkiye'deki kapitalist sınıf, birlerine «onurlu yazgı»lar bahşetmeyi gelenek haline getirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ünlü «aferizm» dalgası, 1929 dünya iktisadi krizinin etkisiyle duraklayıp, yoksul halk «kurtarıcı»lardan kurtulmak için uğruna çocuğunu kurban edecek bir umut bekler hale geldiğinde, aferizmin palazlandırdığı kesimler üzerine «devletçiliğin» kanatlarını gerip onları örten İ. İnönü'nün CHP hükümeti taşımıştı ilkini bu «onurlu yazgı»yı. «Her mahallede bir milyoner» sloganıyla geçilen 1950-1960 döneminin sonunda İnönü'nün CHP ağırlıklı hükümetleri yine «onurlu yazgı»yı sırtlanmışlardı. 1970'de yapılan büyük devalüasyon ve alınan öteki önlemlere karşın ekonominin kötüye gidişini durduramayan Demirel hükümeti, 12 Mart'ta iktidardan indirilmiş ve Atatürkçü asker-sivil bürokratlar «onurlu yazgı»yı üstlenmişlerdi.

Fakat bu «onurlu yazgı»yı taşımak fazlasıyla uğursuz bir iş olmalıdır. Şimdiye kadar bu onurlu yazgıyı taşıyanların sonu kötü bitti. İnönü 1937'de iktidarı C. Bayar'a devrederken hayatından endişe ediyordu. 1950'de CHP dönemi sona ererken 1965'de AP büyük bir seçim zaferi ile iktidara gelirken «kaderin oyunu»nu bilmenin denemiyle davrandı. Fakat ne 1971-1973'deki «onurlu yazgı»nın taşıyıcılarının ardındaki Atatürkçü «partiler üstü» kadroların önde gelen kişisi F. Gürler ve ne de akrizmatik kimliğiyle «onurlu yazgı»nın son taşıyıcısı Ecevit, onun kadar dayanıklı çıkmadılar. İlki herhalde «kaderin oyunu»na dayanamayıp kederden kalp sektesine uğrayıp öldü. İkincisi çoktan 1973-1977 dönemindeki karizmatik kimliğini yitirmiştir ve harcanma sürecine girmiştir.

Türkiye'nin yakın dönem tarihinde CHP ve AP (DP)'nin tarihsel rollerini tanımlayabiliriz. AP (DP)'nin rolünün «Batı»daki merkez-sağ partilerle esasta aynı olduğu açık. AP de onlar gibi soruna «büyüme» açısından yaklaşmakta, bu eğilimi temsil etmekte, «büyüme»nin varolan ve doğabilecek tüm siyasal-toplumsal sorunları çözme, massetme imkânlarını da getireceği esasından hareket etmektedir.

CHP Batı Avrupa'nın sol düzen partilerinin, genellikle sosyal-demokrat partilerin üstlendikleri role sahip gibi gözükmektedir. Fakat gerek yapısı gerekse bu rolü yerine getiriş biçimi önemli ölçüde farklıdır. Sosyal-demokrat partilerin aksine CHP 1973'e gelinceye kadar kendisinden işçi sınıfının özellikle uzak durduğu bir partiydi. 1973 sonrasında geniş bir işçi sınıfı desteğine sahip olmuşsa da bu destek sosyal-demokrat partiler de olduğu gibi organik nitelikte değildir. Ülke işçi sınıfının çoğunluğunu toplayan sendikal sistemle çok sıkı örgütsel bağıntı içinde olan sosyal-demokrat partiler ile CHP'nin halkeki yapısı arasındaki farklılık gayet açıktır.

Önemli bir farklılık da, bu iki partinin görünüşte en fazla yaklaştığı noktadadır. Sosyal-demokrat partiler resmen devlet aygıtına dahil olmayan ancak yasal ve yarı-resmî konumlarıyla siyasal düzenin kurumsal çerçevesi içinde yer alan meslek ve çeşitli sosyal güvenlik örgütleri kanalıyla onlara belirli yetkiler sağlayarak, ağırlığı bu noktaya vererek her faaliyetin, devletin ona ilişkin bir aygıt bölümü dolayımında, onun yaptırıcı, yapıcı «katkı»sıyla yürütülmesine yönelik bir işleyiş yanlısıdır. Gerçi 1965 sonrasında CHP, toplumsal gelişmeler, sorunlar karşısında alacağı önlemleri sosyal-demokratlara daha yakın bir çizgide düşünmeye başlamıştır. Kooperatifler, köy-kent projeleri, «yönetime katılma» gibi sivil toplum içi örgütlenmelere verilen ağırlık bunun göstergesidir Ancak CHP geleneksel pederşahî devlet anlayışından, modern/sosyal-demokrat devlet anlayışına, düzeni korumanın eski usullerinden yenilerine geçişi henüz tamamlamamışken iktidar oldu. Ve çok geçmeden görüldü ki, iktidarda yeni kadrolarla eski bildik CHP vardır.

CHP iktidarında halk kitleleri birçok tüketim mallarının yokluğuyla yaşamaya zorlanırken dışsatıma sunulan bu mallarla devletin borçlarının ödenmesine çalışılmış ya da ödeneceği güvencesi bu yolla verilerek, «devletin saygınlığı» onarılma istenmiştir. Faşist saldırıların katliamlar boyutuna yükseldiği dönem boyunca CHP'nin tüm derdi, devletin etkin ve tarafsız bir güç olduğu kanısını yerleştirmek olmuştur. Mahkeme kararlarıyla «etkinlik» görünümü vermek, POL-DER, TÖB-DER gibi memur örgütlerini tasfiye etmek için çeşitli yollarla uğraşarak devletin «tarafsız»lığını kanıtlamaya çalışmıştır.

Devleti etkinleştirmek için polisin merkezî bir bilgisayar sistemine sahip kılınması, böylece çok geniş bir fişleme imkânı edinmesi, özel polis timlerinin en modern silah ve gereçlerle kurulması ve benzeri önlemler hızla uygulamaya konulmuştur. Şimdilik bunlar yeterli randımanı göstermemektedirler ama, CHP iktidarında yapılan bu tür değişikliklerin devlet baskı aygıtını daha «etkin» hale getireceği şüphesizdir.

İktidarı terk ederken devlet maliyesinin en azından MC'den devralındığından daha iyi olduğuna şüphe yok. Faşist hareketin polisiye önlemlerle etkisizleştirilemeyeceği gerçeğini dikkate alırsak, CHP'nin «etkin ve tarafsız» devlet mekanizmasını onarma gayretlerini görmezden gelemeyeceğimizi teslim etmek gere-

kir Bu bakımdan, CHP, «onurlu yazgı»sının gereğini, görevini yapmıştır.

Fakat halk doğal olarak anlamamıştır. Devleti saygın hale getirmeye çalışan, devletin «etkin ve tarafsız» bilinmesi için eden gelen gayreti esirgemeyen CHP'yi takdir etmemiştir.

CHP, bu yazgıya da boyun eğerdi ama bu kez düşüş çok fazladır. CHP düzenin sol partisi işlevini artık eskisi gibi yerine getiremeyeceğini anlayacak kadar sert bir darbe yemiştir. Eğer geleneksel devletçi yaklaşımını sürdürürse günden güne eriyeceği kesindir. Daha önemlisi, Türkiye'de kapitalizmin vardığı düzey, bu düzenin sol partisi rolünün artık soy «devletçi» bir anlayışla yerine getirilemeyeceğini göstermektedir.

Bu bakımdan, önümüzdeki dönemde CHP'de önemli değişmeler beklenmelidir. Eğer Ecevit son Kurultay'daki tavrını sürdürür ve CHP'de yapısal bir reorganizasyon, örgütsel değişim gerçekleştirilmezse buna en fazla üzüleceklerin başında AP gelecektir.

DÜZEN PARTİLERİNİN GÜÇ-OY KAYNAKLARI, TOPLUMSAL DESTEKLERİ

Gerek gelişmiş kapitalist ülke demokrasilerinde, gerekse Türkiye gibi kapitalizmin «demokrasi»ye belirli bir yerleşiklik sağlayacak ölçülerde geliştiği ülkelerde siyasal düzenlerin iki temel partisinin muntazam oy kaynakları vardır. Demirel'in deyimiyle «çekirdek seçmen»dir bunlar. Türkiye'de otuz yılı bulan «demokrasi» uygulaması bu «çekirdek seçmenler»in, seçime katılanların yaklaşık %60'ını oluşturduğunu gösterir.

Bunlar kendi toplumsal-ekonomik konumlarından memnun olan ve toplumsal hiyerarşinin değişmesinden yana olmayan, değişikliği yalnızca paylaşım düzeyindeki nispî düzenlemeler olarak kabul edebilen çeşitli toplumsal sınıflara mensup kesimlerdir. Varolan düzeni esasta koruyacağına emin olduğu merkez sağ ve sol partilerin kalıcı oy depoları bunlardır. Bu kitlenin ancak bir bölümü «politika»ya aktif ilgi göstermektedir. Büyük bölümü ise, son yılların moda deyimiyle «sessiz çoğunluk»turlar. Verili koşullar içinde seçmen görevlerini yapmaktan ibaret politik görevlerini titizce yerine getirebilmektedirler. Toplumsal konumlarında, gelir düzeylerinde, alışkanlıklarında, değer yargılarında, toplumsal ilişkilerinde ancak tedricî, kolay uyulabilir değişikliklere taraftar olabilen; yasa saygısı güçlü, meşru davranış kalıplarından çıkmayan, resmî karar ve yönlendirme mercilerine itaatli ve harekete ancak bunların izin ve işaretleriyle geçebilen bu kesim, istikrarlı gelir düzeyine sahip ve bunu yeterli gören çeşitli sınıf insanlarından oluşur. Siyaset ve toplum bilimcileri bu kesim için «toplumun omurgası» derler. Kimileri de «orta sınıf» diye tanımlar.

Bu kesimin hiç şüphesiz her zaman bazı şikayetleri vardır. Fakat varolanla yetinmek, koşullara uymak eğilimleri her zaman güçlüdür. Asıl önemlisi konformisttirler. Bu karakteristik özellikleri nedeniyle, başkalarıyla paylaştıkları şikayetleri, sorunları, kendiliklerinden çözümlemeye kalkışmazlar. Böyle bir uğraş içine girmekten kaçınırlar. Toplumun kurulu düzeni içinde işi üstlenecek «merci»ler ararlar. Bu bakımdan «parti»lerine bağlılıkları pekâlâ «partiler-üstü/dışı» otorite'lere bağlanmaya dönüşebilir.

İşte bu yüzden 14 Ekim'de seçime katılma oranı büyük önem taşımaktaydı. Düzenin iki büyük partisi de son üç yıl içinde iktidarda bulunmuşlardı. CHP AP'nin sorunlarla başedemediği teziyle birlikte gelip ondan daha başarısız biçimde iktidarı terk noktasına gelmişti. Bu olgu, sözkonusu partilerden yüzgeri etmenin ötesinde, bizzat «demokrasi»den yüzgeri etme eğilimine yol açmış olabilirdi. Seçimler arefesinde bazı çevrelerin «ara rejim» alternatifini açıkça öne sürüşlerinin altında bu hesap vardı.

Seçime katılma oranı ortalamadan çok düşük olsaydı sanırız seçimlerin galibi AP ve Demirel seçim ertesinde göründüğü gibi rahat olamayacaktı. Böyle bir durumda AP+CHP toplumun ergin bireylerinin yarısından az bir kısmının oyunu almış olacaklardı. Birlikte oy oranları %76 olarak ilân edilen AP-CHP'nin bu durumda tüm ergin bireylerin %40-41'nin oy desteğine sahip olduğu iddiası ara-rejimcilerin meşruiyet gerekçesi olarak kullanılabilir. MSP müzmin ara-rejimci çevrelerce hâlâ «rejim-dışı» sayıldığı, MHP anlatılmasına bile gerek olmayan nedenlerle böyle bir rejime arka çıkmaya hazır olduğu için ve seçime katılan sosyalist adlı parti ve bağımsız adayların oyları her ne kadar yüksekse o kadar ara-rejim gerekçesi sayılacağı için, AP-CHP'nin tüm seçmen kitlesindeki desteği önem kazanıyordu. AP-CHP'nin birlikte bu oranı bulmaları ve AP'nin umulanın üzerinde oy toplaması «demokrasi»nin yerleşmesi, hatta «ara-rejim»cilere karşı zaferi olarak yorumlandıysa nedeni budur.

14 Ekim ertesinde resmî siyasal durumun başlıca olgularının analizini burada bitiriyoruz. Sosyalist hareketin bu olguların varlığında biçimlenecek tutumunun genel içeriği başyazıda ifade edilmişti. Önümüzdeki sayıda bunun daha geniş bir açıklaması yapılırken, aynı zamanda yukarda analiz edilen olgular bu açıdan da ele alınacaktır.

MİCHEL FOUCAULT

AHMET İNSEL

II. Dünya Savaşı sonrası gelişen felsefe akımları içinde Michel Foucault, evrimci-pozitivist düşünce sisteminin eleştirilmesini çok değişik konulardan başlayarak geiliştirmiş bir düşünür olarak yer alır.

1926'da Politiers'de doğan Foucault, Clermont-Ferrand, Tunus ve Vincennes üniversitelerinde felsefe dersleri verdikten sonra, 1970'de «Collège de France»a profesör seçilir ve derslerini orada vermeye devam eder.

Foucault'nun sorunsalını kısaca, belli dönemlerde oluşan söylemleri, bilgileri doğru-yanlış ölçütü ile alıp incelemek yerine, o bilginin ve söylemin nasıl üretildiğini ve nasıl kabul ettirildiğini anlamak olarak özetleyebiliriz. Foucault'ya göre doğru ve yanlış kavramları görecelidir Bulundukları dönemin, daha doğrusu onları üretenin damgasını taşırlar. Örneğin, Orta Çağdaki simya bilimi o dönem için ne kadar «doğruysa», bugünkü kimya bilimi de günümüz için o kadar «doğrudur». Simya kendisini üreten ihtiyaçlardan, ondan cevaplaması istenen sorulardan soyutlanarak ve bugünkü ihtiyaçlar ele alınarak «yanlış», «bilim dışı» ilân edilemez.

Doğayısıyla çağlar, dönemler boyu değişmeyen bir «bilimsel gerçekten» söz etmek imkânsızdır Foucault için. Yalnız dönemlere, çağlara bağlı söylemler ve **söylem tarzları** vardır. Önemli olan bu söylemlerin nasıl «doğru» ve «yanlış» ölçütlerini ve iktidar etkilerini ürettiklerini tesbit etmektir. Sorun söylemin düzenini anlamak söylemin neyi, nasıl düşüneceğimizi, nasıl konuşup, neler yapacağımızı belirlemesini açığa çıkarmaktır. Başka bir deyişle, Foucault için söylem düzen yaratıcıdır.

Burada Foucault'nun sorunsalının ulaştığı genel boyutları çizmeye çalışabilirlz. Varlığı olayların gerçekleştiği alandan önce tesbit edilebilen ve birbirini izleyen dönemlerde sürekli varolan bir nesne Foucault için yoktur. Tarih bir, iki öznenin motor işlevi gördüğü ve çizgisel, evrimci gelişimleriyle dönemlerin oluşumunu belirlemelerinin tarihi değildir. Tarih kesintiler, kopuşlar ve yeni temellerde oluşumların gözlendiği dönemlerin birbirini izlemesi olarak ele alınır. Foucault için tarih değil, tarihler vardır diyebiliriz.

Foucault'un ilk çalışmaları, **Akıl Hastalığı ve Psikoloji** (1954), **Klasik Çağda Delilliğin Tarihi** (1961), insanın «deli insanla» olan ilişkilerini ortaya koymaya çalışır. Bir akıl hastası, **normal olmayan** bir insan nasıl ayırt edilir? Bu çalışmalardan çıkan sonuçlardan birisi Klasik Çağ olarak adlandırılan 16.-17. yüzyılda akıl hastasının fakirler ve başka hastalarla birlikte aynı yere kapatılmasının sona ermesi, yani «tımar-hanelerin» kurulması ve «delinin» «normal» insandan ayırt edilmesi sonucunda tıpta yeni bir kol, yeni bir **bilim** kurulabilmesidir. Bu ayırımla ortaya çıkması mümkün olan yeni hukukî, kurumsal ve tıbbi aygıtlar bu yeni bilimin temelini oluşturmuşlardır.

1963'de yayımlanan **Kliniğin Doğuşu**'nda Foucault daha önceki çalışmalarının alanını genişleterek tıp biliminin oluşumu üzerine yöneltir. Yeni bir tıbbi pratikle nasıl yeni bir tıp söylemi geliştiğini, hastalığı hastadan ayırarak ve dolayısıyla hastalığı soyutlayarak nasıl yeni tür bir tıp bilimi geliştiğini inceler. Bu söylemin düzenine göre hastalık sağlıklı olma durumuna göre bir sapmadır; sağlıklı olma durumu **normal**, hastalık **anormal**dir.

Kelimeler ve Şeyler (1966) Foucault'nun çalışmalarında bir dönüm noktasıdır. O zamana kadar yerel, sınırlı, görgül deneylere ve araştırmalara dayanan çalışmasını teorileştirmeye bu kitapla başlar. Foucault'nun amacı insanın bilgisinin jenealoji*sini yapmaktır. Ayrıca «ideoloji» kavramına, ilerdeki söyleşide nedenlerini açıkladığı gibi karşı çıkar ve Kant'dan bu yana tüm söylemlerin zorunlu sınırları, çeşitli bilimlerde var olan «deneyüstü» kategorilerin tesbiti, «özgürlük» erekbilimi (teleoloji) türünden sorunları açmaya çalışır. Foucault'ya göre, incelediği üç tür bilimde de (iktisat, biyoloji ve dilbilim) hemen hemen aşkın (transcandant) olan bir özne vardır. İktisatta emek, biyolojde hayat ve dilbilimde dil bu aşkın özneleri oluştururlar.

1969'da yayımlanan **Bilginin Arkeolojisi** adlı kitabında daha da açık olarak ele alacağı gibi, Foucault'nun sorunsalı bir düşünceler tarihi yazmak değildir. Hatta düşüncesi böyle bir çalışmaya taban tabana zıttır. Gerçekten de eğer düşünceler tarihi belli

* Jenealoji teriminin asıl karşılığı soykütüktür. Felsefî yaklaşım olarak da jenealoji olayların birbirini izlemesini incelemeyi amaçlar. Kelime olarak da bir soykütük araştırmasına benzediği için aynı terimi benimsemiştir.

gelişmeler ve evrimleri belirlemeyi amaçlıyorsa, bilgi için aynı şey söylenemez Foucault'ya göre. Bilgi evrim kavramı içinde ele alınamaz. Salt, bilginin ortaya çıkmasını mümkün kılanı ve onun ön-koşullarını aydınlatabiliriz. Bir arkeolojik kazının çalışma yöntemlerine benzetme yaparak «bilginin arkeolojisi»nden söz eder. Özet olarak şöyle diyebiliriz: eğer düşünceler tarihi «bilinç-bilme-bilim» ekseni çevresinde gelişiyorsa, bilginin arkeolojisi «önermeden önermeye geçerek sonuca varan pratik-bilgi-bilim» ekseninl izler.

Düşünceler tarihi tek kelime içinde (ekonomi politik) Quesnay'in iktisadi tablosunu, Ricardo'nun **Prensipler**ini ve Marx'ın **Kapital**'ini belirtmesine rağmen, Foucault iktisat alanı içinde bir kopma gözlemler: 18. yüzyılın sonuna kadar zenginliğin analizi, Ricardo'dan sonra asıl ekonomi politik.

Aslında iktisatta kopma iki aşamada ortaya çıkar. İlki Adam Smith'in emek kategorisine yeni bir statü, yeni bir işlev vermesiyle gerçekleşir. A. Smith'le birlikte emek, son analizde zenginliklerin temsil ettikleri istekler çerçevesinde oluşan ihtiyacı temsil etmez, tersine değerin ölçüsü olarak emek, en önde gelen ve indirgenemez bir kavramdır. Yalnız Smith klasik temsil etme mantığını gene de aşamaz. Meta bir miktar emeği temsil eder, fakat emeğin kendisi de bir miktar emeği temsil eder. Ölçüt genel olarak emek değil, ısmarlanan emektir ve bu ısmarlanan emek kavramı A. Smith'in bu kısır döngüden çıkabilmesini engeller.

İkinci kopma aşamasında Ricardo, emeği deneyüstü bir kavram olarak tanımlar: «emek, tüm değerlerin kaynağıdır». Aynı zamanda emek birleştirici ve çeşitli metaları karşılaştırma imkânı veren kavramdır da. Üstelik bu birliktelik, bu değişebilirlik metaların varlığından önce vardır çünkü bu değişim ortamını önceden emek sağlar. Artık, değer zenginliğin **göstergesi** olmaktan çıkar ve üretken emeğin **ürünü** olur. Klasik analizin merkezî noktası mübadele olduğu halde, Ricardo'dan itibaren emek mübadelenin ön-koşulunu oluşturur ve üretim süreci sürekli bölüşüm sürecinden önce gelir ve onu belirler.

Bilginin oluşumundaki bu kopmalara Foucault biyoloji (yeni düşünce sistemiyle kurulan yeni bir bilgi düzeni) ve dilbilimde de örnekler verir.

Foucault'nun bu örneklerine ayrı bir dalda, kimya bilimi içinde oluşan kopma örneğini biz ekleyebiliriz. 1770'de Lavoisier'nin hava üzerine olan çalışmaları başlamadan önce, gazların incelemesinde egemen olan filojistik* teorisiydi. Fakat özellikle gaz kimyasının ve gazların ağırlığı sorununun gittikçe gelişmesi, hava tulumbasının kimya deneylerinde kullanılmaya başlaması üzerine kimyacılar havanın kimyasal reaksiyonlarda etkin bir öge olduğunu düşünmeye başladılar. Ancak filojistik teorisine bağlı kalarak gene de havanın tek gaz türünü oluşturduğunu kabul ediyorlardı. 1756'da ilk kez Joseph Black CO_2'nin normal havadan ayrılabileceğini ispat etti. Yalnız Black'ın gözünde bu iki tür gaz arılık derecelerine göre ayrılıyorlardı. Yani aynı gazın çeşitli arılık derecelerindeki durumunu oluşturuyorlar, ayrı tür gazlar olarak ele alınmıyorlardı.

İngiliz bilim ve din adamı Priestley, İsveçli eczacı Schelle'den sonra oksijeni tecrit eden ve bunu ayrı bir madde olarak ilân eden ilk kişi olur. Isıtılmış civanın kırmızı oksitinden çıkan gazı 1774'de azot protoksit olarak adlandırır ve 1775'de ise normalden daha az filojistik içeren hava olarak oksijeni tanımlar. Lavoisier, Priestley'in deneylerine devam ederek 1777'de civa oksitinden çıkan gazın ayrı bir madde olduğunu ve atmosferi oluşturan belli başlı iki maddeden biri olduğunu söyler. Böylece filojistiğin tüm temelini reddederek yeni gaz kimyasının temelini atar. Priestley ise hayatının sonuna kadar oksijenin filojistiği alınmış gaz olduğunda ısrar eder. Bu örneğe, astronomide Ptoleme'nin kurduğu temelden Kopernik astronomisine geçişi, fizikte Newtoncu yaklaşımdan Einstein'ın görelilik teorisine geçişi aynı kopma örnekleri olarak ekleyebiliriz. Yeni bilimle birlikte eski teoriler, eski deneyler, eski söylem tarzı bütünüyle değişmekte ve bilimler tarihi uzun bir birikim görünümünden çok, değişik düzeylerde yeni kurulmaların görünümünü sunmaktadır.

Burada Foucault'nun sorunsalına yöneltilecek bir soru var. Bu geçişlerin, kopmaların nedeni nedir? Nasıl tür «ihtiyaçlar» bu kopmaları zorlamıştır? Acaba bir söylem ve bilgi düzeyinde gelecek bilgi veya söylem düzeyinin tohumlarını bulabilir miyiz?

İlk iki soruya Foucault'nun cevabı çok belirsizdir ve bu belirsizlik anlamlıdır, çünkü Foucault'nun bu soruyu isteyerek cevapsız bıraktığı söylenebilir. Belki ilk bakışta Foucault'ya yapısalcılık damgasını vurdurtan da budur. Artzamanlı (diachronique) değil,

* Filojistik, ateşi maddelerin oluşumunun ana ilkesi olarak kabul eder ve ateşi bir madde olarak ele alırdı.

eszamanlı (synchronique) çalışmalara ağırlık verir. Örneğin, ilkönce Orta Çağ'da olanların incelenmesi, sonra bu dönemin başka dönemlere göre yerinin tesbiti. Foucault, son kertede belirleyici olan tarih anlayışını analizden uzaklaştırması açısından başka düşünürler tarafından gerçek yapısalcılığa yaklaştırılır. Ama üçüncü soruya Foucault'nun cevabı ise bütünüyle anti-yapısalcıdır. Foucault için tarihî gelişim **bir yapının** tüm dönemlerde kesin belirlemeyi oluşturmasından hareketle açıklanamaz. **Tarih, dönemlerin tarihidir, yapıların değil.** Bu, dönemlerin kendilerinin ürettiği iç dinamiklerin, iç belirlemelerin tarihidir. Foucault Marksizmden de bu konuda ayrılır. Tarih maddî hayatın yeniden üretilmesi veya başka bir deyişle en son kertede iktisadın belirleyici olmasıyla açıklanamaz. Kısaca denilebilir ki, Marksist tarih felsefesinin tersine Foucault'da görünür bir tarih felsefesi yoktur.

1968'den sonra Foucault'nun çalışmalarının odak noktası iktidar ve iktidar etkileri sorununa kayar. **Bilginin Arkeolojisinde** başlayan bu araştırma, **Söylemin Düzen**inde (1971) geliştirilir.

Foucault'nun ele aldığı iktidar salt alışageldiğimiz ve bir hükümet veya devlet gücüyle donanmış siyasal iktidar değildir. Foucault iktidarın mikro-fizik bir incelemesini yapmaya çalışır. Bunu da iktidarın gerçek, somut etkilerini bireylere, toplumsal sınıflara hissettirdiği çeşitli biçimleri ele alarak yapmaya çalışır. Bu biçimler tımarhanedir, hastane, kitle haberleşme araçları, cezaevi, doğru olarak kabul edilen «bilimler» ve onların sonuçları vb. Dolayısıyla, örneğin ekonomist analizde olduğu gibi, iktidar salt iktisadî gücü elinde bulundurmanın ifadesi değildir. Foucault'ya göre bu iktidarın yalnız bir boyutu olabilir. Bu boyutta toplumun kendine verdiği düzen, örgütlenme biçimi veya topluma verilen [illegible] iktidarın somut hayattaki gerçek etkilerinin göstergesi ve aynı zamanda [illegible]

Diyebiliriz ki Foucault'nun bu sorunsalı mekanik, **Jakoben** iktidarı bir bütünün içinde soyutlayan anlayışın bütünüyle tersine **somut iktidarları** ve onların somut etkilerini ortaya çıkarmaya yöneliktir.

1971'de Foucault bu görüşünü somuta geçirir ve Jean-Marie Domenach, Pierre Vidal-Naquet'yle birlikte «Cezaevleri Üzerine Bilgi Verme Grubunu» (Groupe d'Information sur les Prisons, G.I.P.) kurar. Foucault'nun, ilerideki söyleşide belirttiği gibi, kendisinin «aydın» olarak diyecek bir şeyi yoktur. Yalnız «aydın» konumundan yararlanarak hapis kişilerin kendi hayatları üzerine konuşabilmeleri için gerekli ortamı hazırlamayı amaçlar. Böylece Fransa'da 1971-72 yıllarında cezaevlerinde çok geniş hareketler, yer yer ayaklanmalar patlak verir. Bunların en büyüğü 1972'de Toul, Nancy ve Melun cezaevlerindeki ayaklanmalardır. G.I.P.'in amacı cezaevindekilere toplum içinde seslerini duyurmaları olanağını ve bu yolla bu kişilerin ceza sisteminin amaçları, baskı yolları üzerine bilinçlenmelerini sağlamaktır. Ayrıca böyle bir hareketle amaç toplumun baskıcı yüzünü açığa çıkarmak ve cezanın topluma kişiyi kazandırması üzerine yaratılan mitleri yıkmaktır.

1975'de yayımlanan Gözetlemek ve Cezalandırmak, Foucault'nun cezaevi üzerine olan bu çalışmalarını 18-19. yüzyılda çağdaş temelleri atılan cezaevi düzenine götürür. Bu kitabında Foucault okul ve cezaevini karşılaştırır. Birinin gözetleyici, denetim altında tutucu ve **belli yolda** eğitici amacıyla cezaevinin toplumun kuralları dışına çıkmış kişileri tecrit edici amacını bir bütün olarak ele alır. Birinde uzun vadede topluma uygun birey yetiştirme, öbüründe ise topluma uygun olmayan bireyi toplum dışına çıkarma. Cezaevlerdeki eğitim yöntemlerini (örneğin işle eğitim; ayrıca tımarhanelerdeki işle eğitim yöntemlerinde biz buna ekleyebiliriz) tartışır. Bütün bu çalışmaların arkasında ise bir soru [illegible] birey nasıl gönüllü esirliğe geçmiştir? Nasıl isteyerek, kabullenerek bu baskıları içselleştirmiştir? Foucault burada, marksist sorunsalın yabancılaşmanın en üst aşaması olarak ele aldığı bireyin gönüllü sömürülmesi sorununa yaklaşır. Acaba bu «modern esirlik», Hegel'in efendi-köle ilişkisinin bir devamı mıdır? Marksist yaklaşım en son kertede mülkiyet ilişkilerinin bu bağımlılık ilişkilerini belirlediğini söyler. Foucault ise cevabını daha çok iktidar etkilerinin toplumun tüm hücrelerindeki hayatları üzerine yöneltir.

Ancak Foucault teorik çalışmasına çağdaş bir boyut vermekten sürekli kaçınır. Daha doğrusu «özgül» aydın olarak Foucault'nun bugün için diyecek bir şeyi yoktur. Örneğin G.I.P. pratiğinden elde ettiklerini kaleme geçirmez ve hemen **arşivci** çalışmasına, 18-19. yüzyıl cezaevlerine döner. Cezaevleri yönetmelikleri, cezaevi mimarilerini toplayarak metinleri konuşturmaya çalışır.

Bu aslında Foucault'nun «özgül» aydınının sorunudur. «Evrensel» aydına karşı tanımladığı «özgül» aydın, evrensel boyutu kabul etmeyen kişidir. Burada Foucault'nun evrensel aydına örnek olarak aldığı çağdaş düşünür Sartre'dır. Sartre «varoluşçuluk»

felsefesiyle ve Marksizmin içinde kalmayı amaçlayarak (Marksizm çağımızın aşılamaz felsefesidir, der Sartre) insana evrensel bir boyut vermeyi amaçlar.

Foucault'nun «özgül» aydınının konumu salt toplumun ilerisinde olmak değildir. Aynı zamanda «aydın» devletin hizmetinde ve baskı aygıtlarının yönetiminde de olabilir. Dolayısıyla «özgül» aydının ideal bir tanımlaması yoktur Foucault'da, ne de aydın, insanlığın geleceğiyle ilgili bir projeyi yüklenmiştir.

Epistemolojik düzeyde şu soruları yöneltebiliriz Foucault'ya.

Mikro-fizikte bilinen bir gerçek vardır: deney yapan kişi deney sisteminin içindedir, varlığıyla deneyin sonuçlarını belirler. Foucault'nun kendi deyimiyle, iktidar etkilerinin mikro-fizik araştırmasını yapması ve buradan çıkardığı sonuçlar bu etkileri değiştirmez mi? Eğer değiştirdiği kabul edilirse, Foucault deneyi yapan kişi olarak kendi etkisini nasıl tanımlamaktadır?

İkinci olarak: insandan evrensel boyutu çıkarmaya çalışmasına rağmen, kendi söylemi kaçınılmaz olarak evrensel bir yorum getirmemekte midir? Örneğin, tarihî görelilği tüm «toplumsal» ve «pozitif» bilimler için genelleştirmesi evrensel bir boyut değil midir?

Üçüncü olarak şu soruyu sorabiliriz: Salt söylemle ilgilenmek gerçeği unutturmaz mı? Göstergebilimde, gösterge olarak söylem gösterenle gösterilenin birleşme noktasıyla, üçüncü belirleyici öge (yani gönderge) Foucault'nun düşüncesinde ortadan mı kalkmıştır? Gerçeği bir yanda, söylemi bir yanda almak ne dereceye kadar söylemin **gerçek** etkilerini bize verebilir?

Birikim 56-57/34

Gerçek ve İktidar

Çeviren AHMET İNSEL

M. FONTANA İLE SÖYLEŞİ*

FONTANA: Sizi, klasik çağda delilik üzerine olan çalışmanızdan cinayet ve suçluluğun incelenmesine getiren yolu kısaca belirtebilir misiniz?

FOUCAULT: Öğrenimimi yaptığım 50-55 yıllarında, sorulan en önemli sorulardan birisi, bilimin siyasal konumu ve bilimin yanısıra taşıyabileceği ideolojik işlevler sorunuydu. Bütünüyle egemen olan, Lyssenko sorunu değildi; fakat sanıyorum, özenle gizlenen ve uzun zaman gizli kalan bu çirkin olay çerçevesinde bir yığın soru ortaya atılmıştı. İki kelime tüm bunları özetleyecektir: İktidar ve bilgi. Sanırım *Deliliğin Tarihi*'ni (Histoire de la Folie) bu sorunların ufuğunda yazdım. Benim için sorun şuydu: eğer teorik fizik veya organik kimya gibi bir bilime toplumun iktisadi ve siyasal yapılarıyla olan ilişkileri sorununu sorsak, çok karmaşık bir soru sormuş olmayacak mıyız? Acaba mümkün açıklamaların alt sınırını çok yüksek tutmuş olmuyor muyuz? Tersine, eğer psikiyatri gibi bir bilgiyi ele alırsak, psikiyatrinin epistemolojik kesitinin çok aşağıdan başlaması ve psikiyatri pratiğinin bir dizi kuruma, o andaki iktisadi gerekliliğe, toplumsal düzenleme gerekliliğinin siyasal ivediliğine bağlı olması nedenleriyle soruyu cevaplamak daha kolaylaşmayacak mı?

Acaba, psikiyatri gibi bu kadar «şüpheli» bir bilim örneğinde, iktidar ve bilgi etkilerinin birbirine geçmesini daha iyi algılayamaz mıyız? *Kliniğin Doğuşu*'nda (Naissance de la Clinique), bu aynı soruyu tıp için sormak istedim: elbette tıbbın psikiyatriden çok daha güçlü bir bilimsel yapısı var, fakat o da toplumsal yapılar içine çok derinden girmiş durumda. Beni biraz «yolumdan çıkaran», benim kendime sorduğum bu sorunun, soruyu yönelttiğim kişileri hiç ilgilendirmemesi oldu. Bu sorunun siyasal olarak hiçbir önemi ve epistemolojik olarak hiçbir asâleti olmadığını öne sürdüler.

Kanımca bunun üç nedeni vardı: İlki, Fransa'da Marksist aydınların sorunu —ve burada, Fransız Komünist Partisinin onlara verdiği işlevi yerine getiriyorlardı— üniversite kurumu ve devlet kurumu tarafından tanınmaktı. Dolayısıyla onlarla aynı soruları sormalı, aynı sorunları işlemeli ve aynı alanlarda çalışmalıydılar: «Biz Marksist olsak bile, sizi ilgilendirenlere yabancı değiliz; ve sizin bu eski uğraşılarınıza yalnız biz yeni çözümler getirebiliriz.» Marksizm liberal, akademik geleneğin yenilenmesi olarak kendini kabul ettirmek istiyordu (aynı dönemde, daha geniş olarak, komünistler, milliyetçi geleneği yeniden güçlendirebilecek tek güç olarak kendilerini sunuyorlardı). Buradan, bizi ilgilendiren konuda, bilimler tarihinin en akademik, en «asil» sorunlarını ele almak istediklerine döneceğim. Tıp, psikiyatri ne çok asildiler, ne çok ciddî görünüm veriyorlardı ne de klasik akılcılığın (rasyonalizm) büyük biçimlerinin boyundaydılar.

İkinci neden, Stalin-sonrası Stalinizm Marksist söylemden, daha önce söylenmiş olanların ürkek tekrarları olmayanların tümünü dışlayarak, daha önce işlenmemiş alanlara girmeye izin vermiyordu. Psikiyatrinin iktidar etkileri, tıbbın siyasal işlevi türü sorular için geçerli kelimeler oluşturulmuş teoriler yoktu. Oysa, Marx'dan günümüze kadar, arada Engels ve Lenin'den geçerek, üniversiteliler ve Marksistler arasında sayısız alışveriş, 19 yüzyılın anladığı anlamda, «bilim» üzerine söylev geleneğini tekrardan canlandırmıştı. Marksistler yaşlı (pozitivizm)e bağlılıklarını pavlovcu psikiyatrinin tüm sorularına sağır kalarak ödüyorlardı. FKP'ye yakın kimi doktor için de, psikiyatrik siyaset, siyaset olarak psikiyatrinin hiçbir değeri yoktu.

Benim bu konuda yapmaya çalıştığım, Fransız aydın solu içinde büyük bir suskunlukla karşılandı. Yalnız, 1968 sıralarında, Marksist gelenek ve FKP'ye rağmen, tüm bu sorular hiç ummadığım bir güncellikle ve bundan önceki kitaplarımın ne kadar çekingen ve rahatsız olduklarını göstererek siyasal anlamlarını kazandılar. Bu yıllarda gerçekleşen siyasal genişlik olmasaydı, şüphesiz bu sorunları tekrardan izlemeye ve disiplin, hapishaneler ve ceza konusundaki anketlerime devam etmeye cesaretim olmayacaktı

En son olarak, belki üçüncü bir neden daha var. Fakat, kesinlikle etkili olduğundan emin olamam. FKP'li (veya FKP'ye yakın) aydınlarda hapis etme, psikiyatrinin siyasal kullanımı ve daha genel olarak bir toplumu disiplin altına alma sorularını sormayı reddediş var mıydı, diye kendime soruyorum. Şüphesiz pek azı, 55-60 yıllarına doğru, Gulag'ın gerçek büyüklüğünü biliyordu. Fakat sanıyorum çoğu bunu hissetmişti ve bunlardan hiç söz etmememizin daha iyi olduğunu his-

* Bu söyleşi ARC dergisinin 70. sayısında 1977 yılında yayınlanmıştır.

sediyordu: tehlikeli bölge, kırmızı ışık. Elbette geçmişe dönerek bilinç derecelerini değerlendirmek zor, Fakat, ne olursa olsun, Parti yönetiminin —ki o her şeyden haberliydi,— nasıl kolaylıkla talimatlar dolaştırdığını, şundan veya bundan konuşulmasını engellediğini ve nasıl konuşanların saygınlığını yitirdiğini biliyorsunuz...

Küçük Larousse'un yeni çıkan bir baskısı şöyle diyor: «Foucault=tarih teorisini süreksizlik (discontinuite) üzerine kuran filozof». Şaşırıp kaldım. Bundan çok söz etmeme rağmen, *Kelimeler ve Şeyler*'de (Les Mots et Les Choses) şüphesiz yetersiz olarak açıkladım. Biyoloji, ekonomi politik, psikiyatri, tıp vb... gibi deneyci (ampirik) bilgi biçimlerinde değişim hızı, genellikle kabul edildiği gibi yumuşak ve sürekli şemalara uymuyor gibi geldi bana. Bilimin olgunlaşmasını gösteren büyük biyolojik imge, arkasında daha epey çok tarihî analiz saklıyor; bu bana tarihî olarak pek doğru gelmiyor. Örneğin, tıp gibi bir bilimde, 18 yüzyıl sonuna kadar, 25-30 yıl süren ağır değişimleri, o güne kadar söylenmiş «doğru» önerilerle ilişkilerini kestiğinden başka, daha derinden, konuşma biçimiyle, görme biçimiyle, tıbba destek olan pratiklerin bütünüyle ilişkilerini koparan bir söylem tipi var: Bunlar salt yeni buluşlardan oluşmuyor; söylem ve bilginin içinde yeni bir «rejim» bu. Ve tüm bunlar birkaç yıl içinde oluyor. Metinlere gerekli dikkati gösterip baktıktan sonra reddedilecek bir şey değil bu. Sorunum kesinlikle, yaşasın süreksizlik; süreksizlik içindeyiz, burada kalalım demek değil. Amacım şu soruyu sormak: belli zaman ve belli bilgi düzeni içinde, genel olarak bizde var olan sakin ve sürekli imgeye uymayan bu ani kopuşlar, evrimde bu hızlanmalar, bu değişimler nasıl gerçekleşiyor? Fakat bu tür değişimlerde önemli olan, bunların yaygınlığının hızlı ve büyük olmaları değildir, aslında bu hız ve yaygınlık başka şeylerin göstergesidirler: bilimsel olarak doğru kabul edilen önerileri oluşturma kurallarında değişiklikler Dolayısıyla içerikte bir değişiklik (eski yanlışların reddi, yeni gerçeklerin açığa çıkarılması) değil bu, ne de teorik biçimin değişmesi (paradigmin yenilenmesi, sistematik bütünlerin değişimi); sorun, önermeleri *düzenleyen* şey ve bilimsel olarak kabul edilebilecek, dolayısıyla bilimsel yollarla doğrulanabilecek veya yalanlanabilecek bir önermeler bütünü oluşturacak biçimde, önermelerin *kendilerini düzenlemeleridir*. Sonuç olarak rejim, politika bilimsel önerme sorunu. Bu düzeyde önemli olan hangi iktidarın dışarıdan bilimin üzerine baskı yaptığını bilmek değil fakat bilimsel önermeler arasında hangi iktidar etkilerinin dolaştığını bilmek. Bunların içinde iktidarın iç rejimleri nedir; neden ve nasıl, belli anlarda, bunlar bütünüyle değişiyorlar.

Kelimeler ve Şeyler'de bu çeşitli rejimleri tesbit etmeye ve betimlemeye çalıştım. O an için, bunları anlatmaya çalışmadığımı ve bunu daha ilerideki çalışmalarda gerçekleştirmeye çalışmanın gereğini açıkça belirttim Fakat çalışmamda eksik olan, «önermeden önermeye geçerek sonuca varan rejim« [«regime discursif»] ve önerme kurallarına özgü iktidar etkileriydi. Bunu sistematik olmayla, teorik biçimle ve paradigme benzer bir şeyle çok fazla karıştırıyordum. *Deliliğin Tarihi ve Kelimeler ve Şeyler*'in birbirine kaynaştığı noktada, iki ayrı görünüm altında, o zamanlar çok kötü tecrit edebilmiş olduğum iktidar merkezî sorunu vardı.

FONTANA: Dolayısıyla süreksizlik kavramını, ona özgü alana oturtmak gerek. O zaman, belki sizin düşüncenizde daha sınırlayıcı, düşüncenizin içinde daima merkezî olan, olay kavramı var. Oysa, etnolog ve hatta büyük etnologların çalışmalarından sonra, bir yanda yapılar *(düşünülebilen* şeyler) ve öbür yanda akılcı (rasyonel) olmayan, düşünülemeyecek olan ve mekaniğe girmeyen veya giremeyenler arasında bir ayrışım yerleşti ve bu olay hakkında, bir kuşağı çıkmazda bıraktı.

FOUCAULT: Yapısalcılığın, yalnız etnolojiden değil, bir dizi başka bilimden, hatta son analizde tarihten, olay kavramını çıkartan en sistematik çaba olduğu kabul edilir. Benden daha fazla yapısalcılığın karşısında kim olabilir, göremiyorum. Fakat önemli olan, yapı kavramı için yapılanı olay kavramı için yapmamak. Her şeyi bir düzeye getirmek, —bu düzey olay kavramı olacaktır—, değil sorun. Önemli olan, ne aynı boyutları olan, ne aynı kronolojik güçleri ne de sonuç yaratma yetenekleri aynı olan değişik tür olaylardan oluşmuş katlar olduğunu kabul etmek. Sorun, olayları birbirinden ayırmak, bağlı oldukları düzeyleri ve şebekeleri ayırmak, ve bir olayın öbürlerinden doğmasını sağlayan ve bunları birbirine bağlayan gelişimi yeniden kurmak Buradan hareketle, simgesel alana veya anlamlı yapılara dayanan analizlerin reddi; ve güç dengelerini, stratejik ve taktik gelişimleri jenealojik terimlerle yapan analizlere baş vurma. Kanımca, arkamızı vermemiz gereken büyük dil ve simge modeli değil, savaş ve mücadele modeli olmalıdır. Bize egemen olan ve bizi belirleyen tarihçilik militandır; dile değgin değildir. Yani anlam ilişkisi değil, iktidar ilişkisidir. Tarihin «anlamı» yoktur, bu tarihin tutarsız veya saçma olduğu anlamına gelmez. Tersine tarih anlaşılabilir ve en küçük ayrıntısına kadar çözümlenmelidir: fakat taktiklerin strateiileri, mücadelelerin anlaşılırlığı ile çözümlenmelidir. Ne diyalektik (çelişkilerin mantığı) olarak, ne de göstergebilim [semioloji] (iletişim yapısı olarak) çatışmaların özünde bulunan anlaşılırlığı gözönüne alamazlar. «Diyalektik», açık ve raslansal gerçekliği sürekli Hegelci iskeletin üzerine atarak bu gerçeklikten sıyrılma biçimidir. «Göstergebilim» ise, öldürücü, kanlı ve şiddetli karakteri dil ve diyaloğun platoncu ve yumuşatılmış biçiminin üzerine atarak bundan ayrılma biçimidir.

FONTANA: Kanımca, söyleme iktidar sorununu soranın ilk siz olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz ve bunu, metnin nesnesinden, yani göstergebilimden, yapısalcılıktan, v.b... geçen bir tip analiz ortalığı kasıp kavurduğu zaman yaptınız.

FOUCAULT: Bu soruyu ilk soranın ben olduğu-

mu sanmıyorum. Tersine soruyu ifade etmek için çektiğim sıkıntılara çok şaştım. Şimdi düşünüyorum da, *Deliliğin Tarihi* veya *Kliniğin Doğuşu*'nda, örneğin iktidar dışında nelerden söz edebildim diye kendime soruyorum. Oysa, bu kelimeyi hemen hemen hiç kullanmadığımı ve bu analiz alanının o zaman elimin altında bulunmadığının bilincindeyim. O zaman içinde bulunduğumuz siyasal ortama bağlı bir yeteneksizlik elbette vardı. Hangi taraftan, sağdan mı soldan mı bu iktidar sorununun ortaya konabileceği pek belli değil. Sağda bu sorun anayasa, egemenlik, vb... terimleriyle, dolayısıyla hukukî olarak ortaya konuyordu Marksizm tarafında ise devlet aygıtları olarak. Somut olarak, tüm ayrıntıları ve özgüllüğü içinde, kendi teknikleri ve taktikleriyle bu iktidarın uygulanması sorunu ele alınmıyordu. «Ötekinde», hasımda olanın bütünsel ve polemik olarak teşhir edilmesiyle yetiniliyordu: Sovyet sosyalizminde iktidar, onun hasımları tarafından totalitarizm olarak adlandırılıyor; batı kapitalizminde, iktidar, Marksistler tarafından sınıf egemenliği olarak açığa çıkarılıyor, fakat iktidar mekaniği hiçbir zaman çözülmüyordu. Bu çalışmaya ancak 1968'den sonra, yani güncel ve tabanda sürdürülen mücadelelerden hareketle ve iktidar ağının en ince halkalarında mücadele etmek zorunda olanlarla başlanabildi. Ancak orada, iktidarın somutu ve aynı zamanda, o güne kadar siyasal analiz alanı dışında kalanları anlamak için, bu iktidar analizlerinin bereketliliği ortaya çıktı. Olayları basit bir şekilde söylersek, psikiyatrik hapis, ceza kurumları, bireylerin aklen standartlaşması (normalisation) salt iktisadî açıdan ele alınırsa, şüphesiz oldukça sınırlıdır. Tersine, iktidar çarklarının genel işleyişi içinde bunlar çok önemlidir. İktidar sorunu, iktisadî kerte ve onun sağladığı ilgi alanına bağlandığı sürece, bu sorunları önemsiz olarak görme durumundaydık.

FONTANA: Acaba bir tür Marksizm ve bir tür fenomenoloji, bu sorunsalın dile getirilmesine nesnel bir engel oluşturdular mı?

FOUCAULT: Evet, benim kuşağımın kişilerinin öğrenciliklerinde, bu iki çeşit analizle beslenmiş oldukları ölçüde doğru bu. Bu iki analiz biçiminden birisi kurucu özneye yollarken, öbürü de son kertede belirleyici olan iktisada ve altyapı ve üstyapıların oyununa yolluyordu.

FONTANA: Hep bu metodolojik çerçeve içinde, jenealojik yaklaşımı nereye yerleştirirsiniz? Sırayla incelediğimiz «nesneler» ve alanların oluşumu, özel koşullar, olanak koşuları üzerine soru sorma olarak, bu yaklaşımın gerekliliği nedir?

FOUCAULT: Bu oluşum sorunlarını, kurucu bir özneye yollamak yerine, tarihî bir kuruluş içinde bunları nasıl çözümleyebileceğimizi görmek istiyordum. Kurucu özneden kurtulurken, özneden kurtulmak gerekli, yani tarihî kurtuluş içinde öznenin oluşumunu anlatabilecek bir analize ulaşmak gerek İşte jenealojik diye adlandırdığım bu. Yani bilgilerin, söylemlerin, nesne alanlarının, vb... oluşumunu, aşkın veya bomboş kimliğiyle tarih boyunca koşan bir özneye başvurmadan anlatabilecek bir tarih biçimi.

FONTANA: Marksist fenomenoloji, bir tür Marksizm, şüphesiz engel ve perde oluşturdular; bugün de, engel ve perde oluşturmaya devam eden iki kavram var: ideoloji ve baskı kavramları.

FOUCAULT: İdeoloji kavramı üç nedenden dolayı bana zor kullanılır gibi gözüküyor. İlki, istesek de istemesek de, ideoloji gerçek olan bir şeye potansiyel olarak karşıt durumda. Oysa, kanımca sorun, bir söylemde bilimsel ve gerçek olanla başka şeyleri ayırdetmek değil de, bizzat kendileri ne doğru, ne yanlış olan söylemler içinde gerçeğin etkilerinin tarihî olarak nasıl üretiklerini görmek. İkinci sakınca, kanımca kaçınılmaz olarak bunun özneye benzer bir şeye başvurması Üçüncü olarak ise, ideoloji kendisi için altyapı veya iktisadî, maddî belirleyici olarak işlev görecek bir şeye göre ikincil durumda.

Baskı kavramı ise daha sinsi. Her ne olursa olsun, iktidar etkilerine o kadar uyar gibi gözüküyor ki, bundan kurtulmak için çok sıkıntı çektim. *Deliliğin Tarihi*'ni yazdığım zaman üstü kapalı olarak bu baskı kavramından yararlanıyordum. İktidar mekaniğinin ve psikiyatrinin baskı altında alıp, susturabileceği tasalı, konuşkan ve canlı bir delilik türü olduğunu varsayıyordum sanırım. Oysa, baskı kavramı iktidarın üretici yönünü göstermek için hiç uygun değil İktidar etkilerini baskı kavramıyla tanımladığımız zaman, bu iktidar için bütünüyle hukukî bir anlayışımız oluyor; iktidarı hayır diyen bir kurumla özdeşleştiriyoruz. Bu iktidarın özellikle yasaklama gücü oluyor. Oysa, kanımca bu bütünüyle olumsuz, dar, iskelet halinde bir iktidar anlayışı ve garip bir şekilde zamanında herkesçe paylaşılmış bir anlayış. Eğer iktidar yalnız baskıcı olsaydı, hayır demekten başka bir şey yapmasaydı, gerçekten ona boyun eğebilir miydik? İktidarın yerleşmesini, onu kabul etmemizi sağlayan, onun salt hayır diyen bir güç olarak ağırlığını koymaması ve gerçekten bazı şeyler üretmesi, bazı zevklere doğru itmesi, bilgi oluşturması, söylem üretmesidir. İktidarı, baskı altına alma işlevi olan olumsuz (negatif) bir kerte olarak ele almaktan çok, tüm toplumsal bünyenin içinden geçen üretken bir şebeke olarak görmek gerekiyor. *Gözetlemek ve Cezalandırmak* adlı kitabımda, nasıl 17-18 yüzyıldan itibaren, iktidarın üretkenliğinde teknolojik bir açılma olduğunu göstermeye çalıştım. Klasik dönemin monarşileri sadece büyük Devlet aygıtlarını —ordu, polis, vergi idaresi— geliştirmediler, fakat özellikle bu dönemde yeni bir iktidar «iktisadı» diyebileceğimiz şeyi yerleştirdiler. Bunlar aynı zamanda sürekli, kesintisiz, uygun, «bireyselleşmiş» iktidar etkilerini tüm toplumsal bünye içinde dolaştırabilecek yöntemlerdi. O güne kadar uygulanan ve az veya çok zorunlu hoşgörü karışımına (yerleşik suçlara o güne kadar tanınan ayrıcalık gibi) ve masraflı gösterişlere (olağanüstü olduğu için «örnek oluşturan» cezanın, en şiddetli biçimini gösterdiği, gürültülü ve kesintili müdahaleler) dayanan tekniklere göre daha etkili

ve daha az masraflı (iktisadî olarak daha ucuz, sonuçları bakımından daha az raslansal, daha az kaçış ve direniş olanakları bırakan) tekniklerdi bunlar.

FONTANA: Son olarak, size daha önce sorulan bir soru: bu çalışmalarınızdan, kaygılarınızdan, vardığınız bu sonuçlardan günlük mücadelelerde nasıl yararlanılabilir? Aydınların bugün işlevi nedir?

FOUCAULT: Uzun zaman «sol» denilen aydın söz aldı ve adaletin ve gerçeğin efendisi olarak konuşma hakkının kendisine tanındığını gördü. Onu dinliyorlardı veya kendisinin, evrenselin temsilcisi olarak dinlendiğini iddia ediyordu. Aydın olmak, biraz herkesin bilinci olmak demek. Sanırım burada Marksizmden, yavanlaşmış bir Marksizmden alınmış bir düşünce bulunuyordu: nasıl proletarya, tarihî konumu gereği, evrenselin taşıyıcıysa (ama hemen oluşan, eni konu düşünülmemiş, kendinin pek az bilincinde olan bir taşıyıcı), aydın da ahlâki, teorik ve pratik seçimi bakımından bu evrenselin bilinçli ve geliştirilmiş bir biçimde taşıyıcısı olmak istiyor. Aydın, proletaryanın loş ve kollektif bir biçimini oluşturduğu evrenselliğin berrâk ve bireysel şekliydi.

Uzun yıllardan beri artık aydından bu işlevi görmesi istenmiyor. «Teori ve pratik arasında» yeni bir «bağlantı» tarzı kuruldu. Aydınlar «evrensel», «örnek oluşturan», «herşey-için-doğru-ve-gerçek-olan»ın içinde değil, fakat konut, hastahane, tımarhane, laboratuar, üniversite, ailevî ve cinsel ilişkiler gibi çalışma veya hayat koşullarının onları yetiştirdiği belirli noktalarda çalışma alışkanlığını kazandılar. Böylece şüphesiz, mücadeleler hakkında daha dolaysız ve somut bir bilinç elde ettiler. Ve böylece, özgün, «evrensel olmayan», proletarya veya kitlelerin sorunlarından çoğunlukla değişik sorunlarla karşılaştılar. Fakat aslında, kanımca proletarya ve kitlelere iki nedenden dolayı gerçekten yaklaştılar: çünkü bunlar günlük, maddî ve gerçek mücadelelerdi ve çoğunlukla proletarya, köylülük veya kitlelerle aynı hasmı karşılarında buluyorlardı (çokuluslu şirketler, polis ve adliye örgütü, gayrımenkul spekülasyonu vb.); «evrensel» aydına karşıt olarak «özgül» aydın olarak adlandırabileceğim bunu.

Bu yeni şeklin ayrı bir siyasal anlamı daha var: O güne kadar ayrı kalmış kategorileri birbiriyle kaynaştırmasa bile, en azından bunlar arasında bir bağ kurulmasını sağladı. Aydın o güne kadar her şeyden önce yazardı: evrensel bilinç, serbest özne olarak, mühendis, yargıç, profesör gibi Devlet ve Sermaye'nin hizmetinde ve salt *yetki* olan kişilere karşıttı. Siyasallaşma herkesin özgül meşgalesinden itibaren oluşmaya başladığı andan sonra, aydınların kutsallaştırıcı işareti olarak *yazı* basamağı ortadan kalkar ve bir bilgiden başka bir bilgiye, bir siyasallaşma noktasından bir ötekine enlemesine ilişkiler ortaya çıkabilir: böylece yargıçlar ve psikiyatrlar, hekimler ve toplumsal emekçiler, laboratuar emekçileri ve sosyologların tümü kendi özel alanlarında değişim ve destek yollarıyla, aydınların siyasallaşmasına katılabilirler. Eğer aydın, toplumun en ileri varlığı olarak ortadan kalkma eğilimindeyse, profesör ve üniversitenin temel ögeler olarak değil ama karşılıklı değişimci, ayrıcalıklı kavşak noktası olarak gözükmelerini bu süreç anlatır Üniversite ve eğitimin son derece hassas bölgeler haline gelmesinin nedeni şüphesiz budur. Ayrıca üniversitenin bunalımı olarak adlandırılan şey, bir güç kaybı olarak yorumlanmamalı, tersine tümünün ondan geçtiği ve ona başvurduğu çeşitli biçimdeki aydınların ortasında, üniversitenin iktidar etkilerinin güçlenmesi ve çoğalması olarak ele alınmalıdır. 1960 yıllarında rasladığımız azmış bir şekilde yazıyı teorikleştirme çabaları şüphesiz en son çabalardı: yazar siyasal ayrıcalığını saklamak için uğraşıyordu. Fakat sözü geçenin özellikle «teori» olması, dilbilim, göstergebilim ve psikanalize dayanarak kendine bilimsel bir destek gerekmiş olması, bu teorinin Saussure'den, Chomsky'den v.b.... kendine güven tanıklığı bulması, bu kadar sıradan edebi eserler vermesi, tüm bunlar, yazarın çalışmasının artık etkili bir merkez olmadığını kanıtlar.

Kanımca, bu «özgül» aydın şekli İkinci Dünya Savaşından sonra gelişti. Belki atom fizikçisi —hemen, daha doğrusu tek kelimede söyleyelim: Oppenheimer— evrensel aydınla özgül aydın arasında geçit oldu. Kurumla ve bilimsel bilgiyle dolaysız ve yerel bir ilişkisi olduğu için atom fizikçisi sesini yükseltiyordu. Fakat, madem ki atom tehlikesi tüm insan türünü ve dünyanın geleceğini tehdit ediyordu, dolayısıyla söylemi aynı zamanda evrensel söylem olabilirdi. Herkesi ilgilendiren bir karşı çıkma örtüsü altında, atom bilgini, bilgi düzenindeki özgül konumunu harekete geçirdi. Ve genel söylemi nedeniyle değil ama, elinde tuttuğu bilgi nedeniyle, aydın galiba ilk kez siyasal iktidar tarafından takip edildi: işte bu düzeyde, siyasal bir tehlike oluşturuyordu. Burada yalnız Batılı aydından söz ediyorum. Sovyetler Birliğinde olup biten şüphesiz kimi noktalar açısından aynıdır, ama bir yığın başka noktaya göre de ayrıdır. 1945'den bu yana, Batı'da ve sosyalist ülkelerde bilimsel Muhalif üzerine büyük bir çalışma yapılabilir.

19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başında işlev gören «evrensel» aydın gayet özel bir tarihî şekilden türemişti: adalet adamı, kanun adamı, zenginliğin iktidarına, despotluğuna, aşırılığına, kibirliliğine adaletin evrenselliği ve ideal bir kanunun eşitliğiyle karşı çıkan kişi 18. yüzyılda, büyük siyasal mücadeleler kanun, hukuk, anayasa, aklen ve doğal olarak doğru olan, evrensele eşit olabilen ve eşit olması gereken çevresinde döndü. Bugün «aydın» olarak adlandırılan (kelimenin sosyolojik veya mesleki anlamında değil de siyasal anlamda aydını, yani bilgisini, yetkisini, gerçekle ilişkisini siyasal mücadeleler düzeyinde kullanan kişiyi kastediyorum) kişi, kanımca hukukçudan veya en azından doğru kanunun evrenselliğini, muhtemelen hukuk profesyonellerine karşı (Voltaire, Fransa'da, bu aydın türünün en iyi örneğidir) savunan kişi-

den doğmuştur. «Evrensel» aydın hatırı-sayılır-hukukçudan türer ve herkesin kendini tanımlayabileceği değerlerin taşıyıcısı olarak yazarda en dolu ifadesini bulur. «Özgül» aydın bambaşka bir şekilden türüyor: «hatırı-sayılır-aydın» değil, fakat «uzman-bilgin». Biraz önce, bu aydın türünün atomcularla sahnenin önüne gelmeye başladıklarını söyledim. Aslında, bunlar uzun zamandan beri kulisteh azırlanıyorlardı, hatta 19 yüzyılın sonundan beri sahnenin bir köşesinde yer almaya başlamışlar dı. Bu aydın türü muhakkak Darwin, daha doğrusu Darwin-sonrası evrimcilerle ortaya çıkmaya başladı. Evrimcilikle sosyalistler arasındaki fırtınalı ilişkiler, evrimciliğin örneğin sosyoloji, psikiyatri, suçbilim, öjenik* üzerindeki çok karışık etkileri, bilim adamının kendi çağının mücadelelerine müdahalesinin, ne kadar önemli olursa olsun, «yerel» bir bilimsel gerçek adına yapıldığı önemli anı belirtirler. Tarihi olarak, Darwin Batılı aydının tarihinde bu yön değiştirmeyi gösterir (Bu açıdan Zola çok anlamlıdır: kanun taşıyıcısı ve eşitlik militanı «evrensel» aydın tipinin kendisidir; salt bilimsel sandığı, çok kötü denetleyebildiği ve kendi söylemi üzerine siyasal etkileri çok karanlık olan bir dizi evrimci ve sınıflandırıcı göndermeyle söylemini ağırlaştırır.) Eğer bunu yakından inceliyor olsaydık, fizikçilerin bu yüzyılın başında siyasal tartışmaya nasıl girdiklerine bakmamız gerekecekti Bu tarih içinde, sosyalizm teorisyenleriyle görelik teorisyenleri arasındaki tartışmalar çok önemlidir.

Gene de, biyoloji ve fizik, bu yeni özgül aydınların ayrıcalıklı oluşum alanları oldular. Bilimsel-teknik yapıların iktisat ve strateji düzenine yayılması, ona gerçek önemini verdi. Bu yeni aydının işlevlerinin ve prestijinin yoğunlaştığı şekil artık «dahi yazar» değil, «mutlak bilgin»dir. Bu yeni aydın, adaletsiz hükümdar veya hükümetlere karşı çıkan, herkesin değerlerini tek başına taşıyan ve çığlığını ta ölümsüzlüğe kadar duyuran değildir artık; o, birkaç kişiyle birlikte, hayatı bütünüyle öldürecek veya güçlendirecek güçleri ya devlet hizmetinde ya da devlete karşı elinde tutandır. Sonsuzluk ozanı değil, hayat ve ölümün strateji uzmanıdır Artık günümüzde «büyük yazarın» yok olmasını yaşıyoruz.

Daha belirgin şeylere dönelim. Günümüzün toplumunda teknik-bilimsel yapıların gelişmesini, son birkaç on yıldan beri özgül aydının aldığı önemi ve bu hareketin 1960'dan bu yana daha da hızlanmadığını kabul edelim. Özgül aydın engellerle karşılaşmakta ve kendisini tehlikeye atmaktadır: Konjonktür mücadeleleriyle, bölgesel istemlerle yetinmek tehlikesi. Özellikle, genel bir strateji ve dış destek yokluğu nedeniyle bu mücadeleleri geliştirememe tehlikesi. Aynı zamanda kimsenin bu aydınların peşinden gelmemesi veya çok sınırlı grupların onları izlemesi tehlikesi.

Kanımca, özgül aydının işlevinin yeniden hazırlanması anındayız şimdi. Kimilerinin büyük «evrensel» aydınlara olan özlemine rağmen (bir «felsefeye», bir «dünya görüşüne» ihtiyacımız var diyorlar) bunu yeniden hazırlamak gerekli. Psikiyatride elde edilen önemli sonuçları düşünmek yeterli: bu yerel ve özgül mücadelelerin bir yanlış olmadığını ve çıkmazlara götürmediklerini gösterdi. Hatta denilebilir ki, atomcu, katılımbilimci, bilgisayar uzmanı, ilâçbilimci, vb... olarak ister istemez almak zorunda olduğu sorumluluklar oranında, özgül aydının işlevi daha da büyümelidir. Kitleleri ilgilendirmeyen uzmanlık konuları olduklarını ileri sürerek (bu iki kez yanlıştır: kitleler bunun bilincindedir ve her durumda bunun içindedirler) veya sermaye ve devletin çıkarlarına hizmet ettiğini ileri sürerek (bu doğru, ancak aynı zamanda özgül aydının işgal ettiği stratejik yeri gösterir) veya bilimci bir ideoloji taşıdığını ileri sürerek (bu her zaman doğru değildir ve birincil olan gerçek söylemlere has etkilere göre bu belirtiler ikincildir) özgül aydının bir bilgiye olan özgül ilişkisi içinde saygınlığını yitirtmek aynı zamanda tehlikelidir de.

Kanımca önemli olan, gerçeğin ne iktidar dışı, ne de iktidarsız olduğudur (İşlevini ve tarihini yeniden ele almak gereken bir mitin varlığına rağmen. gerçek, özgür düşüncelerin ödülü, uzun yolculukların çocuğu, ya da kendi kendini kurtarabilmiş kitlelerin ayrıcalığı değildir). Gerçek bu dünyaya aittir; çeşitli baskılar, güçlükler sayesinde ortava çıkmıstır. Bu cerçevede, gerçek düzenlenmiş iktidar etkilerini elinde tutar. Her toplumun kendi gerçeklik rejimi, «genel gerçeklik siyaseti» vardır: yani, toplumun doğru olarak kabul ettiği ve harekete geçirdiği söylem tipleri; doğru ve yanlış önermeleri ayırdetmeye yarayan kerteler ve mekanizmalar ve bunları cezalandırma biçimleri; doğrunun elde edilmesi için değer verilen teknikler ve işlemler; doğru olarak işlev görenleri söyleme yükümlülüğü olanların konumu.

Bizim tür toplumlarda, gerçeğin «ekonomi politiği», tarihî olarak önemi olan beş hattan oluşmuştur: «doğru», bilimsel söylemin biçimi ve bu söylemi üreten kurumların merkezinde oluşmuştur; sürekli bir iktisadi ve siyasal kışkırtmaya baş eğmektedir (iktisadi üretimin olduğu kadar siyasal iktidarın gerçeklik ihtiyacı); çeşitli biçimler altında, çok geniş bir dağıtım ve tüketime konu olmaktadır (kimi kesin sınırlamalara rağmen, toplumsal bünye içinde yayılma alanı, görece geniş olan eğitim ve haber kurumlarının içinde dolaşmaktadır); birkaç büyük iktisadî veya siyasal aygıtın tekelinde değil ama baskınlığında üretilmekte ve dağıtılmaktadır (üniversite, ordu, edebiyat, kitle haberleşme araçları); son olarak bütün bir siyasal tartışma ve toplumsal çatışmanın amacını oluşturur («ideolojik» mücadeleler).

Bugün, aydında ele alınması gereken «evrensel» değerlerin taşıyıcısı olması değildir gibi geliyor bana. Bizim tür toplumda, gerçek düzeninin genel işlevine bağlı bir özgüllük içinde, özgül bir konum işgal eden birisi bu. Başka bir deyişle, aydın üçlü

* İnsan dölünü iyileştirme ve ırkları arıtma bilimi (ÇNT).

bir özgüllüğe bağlı: sınıf konumunun özgüllüğü (kapitalizmin hizmetinde küçük burjuva, proletaryanın «organik» aydını); aydın konumuna bağlı, hayat ve çalışma koşullarının özgüllüğü (araştırma alanı, bir laboratuardaki yeri, üniversitede, hastaneden vb... boyun eğdiği veya karşı çıktığı iktisadî veya siyasal koşullar); toplumlarımızda gerçeklik siyasetlerinin özgüllüğü. Ve işte burada, konumu genel bir anlam kazanabilir, sürdürdüğü yerel veya özgül mücadele, onunla birlikte, salt profesyonel ve bölgesel olmayan etkilerini, sonuçlarını taşır. Bu aydın, toplumumuzun yapıları ve işleyişi için bunca vazgeçilmez olan bu gerçek rejiminin genelinde mücadele etmekte veya işlev görmektedir. «Gerçek için bir mücadele» veya en azından «gerçek çevresinde» bir mücadele var. Elbette, gerçekle, «keşfedilmesi veya kabul ettirilmesi gereken bir doğru şeyler bütünü»nü anlamıyorum. Gerçekten kastettiğim, «doğrunun yanlıştan ayrıldığı ve doğruya özgül iktidar etkileri verildiği bir kurallar bütünü». Ayrıca açıktır ki bu, gerçek yolunda bir mücadele değil, gerçek olma statüsü ve bunun oynadığı iktisadî-siyasal işlev çevresinde olan bir mücadele. Aydınların siyasal sorunlarını «bilim ideoloji» terimleriyle değil, «gerçek iktidar» terimleriyle düşünmek gerekiyor. Ve işte aydının profesyonelleşmesi, kol emeği/fikir emeği bölüşümü sorunlarını düşünmek belki burada yeniden mümkün olur.

Tüm bunlar gayet karışık ve kararsız gözükebilir Kararsız, evet öyle; ve tüm bu dediklerim özellikle varsayımlardır. Gene de biraz daha az karışık olması için birkaç «öneri» ileri sürmek istiyorum. Bunlar kabul edilmiş şeyler olarak değil, yalnız gelecek deneyler ve sınamalarda kullanılabilmek için önerilen şeylerdir.

Üretim, kanun, bölüşüm, dolaşım ve önermelerin işleyişi için ayarlanmış usuller bütünü olarak «gerçeği» anlamak.

«Gerçek» döngüsel olarak onu üreten ve destekleyen iktidar sistemlerine ve onu yaratan ve yöneten iktidar etkilerine bağlıdır. Bu gerçeğin «rejimidir».

Bu rejim salt ideolojik ve üstyapısal değildir; kapitalizmin oluşumu ve gelişiminin bir koşulu olmuştur. Ve, birkaç değişiklik dışında, çoğu sosyalist ülkede işlev gören odur (bilmediğim Çin konusunu boş bırakıyorum).

Aydın için temel siyasal sorun, bilime bağlı olduğu varsayılanın ideolojik içeriğini eleştirmek ya da bilimsel pratiğine doğru bir ideolojinin eşlik etmesini sağlamak değil. Fakat yeni bir gerçek siyaseti oluşturmanın mümkün olup olmadığını araştırmak. Sorun kişilerin «bilincini» veya kafalarında olanı değiştirmek değil, siyasal iktisadî, kurumsal gerçek üretme rejimini değiştirmek.

Sorun gerçeği tüm iktidar sistemlerinden kurtarmak değil. Gerçeğin kendisi iktidar olduğuna göre, bu kuruntu olur; fakat iktidarı, şimdilik içinde işlev gördüğü hegemonya biçimlerinin (toplumsal, iktisadî, kültürel) gerçeğinden ayırmak.

Sonuç olarak siyasal sorun yanlış, yanılsama, yabancılaşmış bilinç veya ideoloji değil, gerçeğin ta kendisi.

küçücük

p.k. 701, izmir

ekim/1979-2	kasım/1979-3
s. ada / b. akarsu	b. akarsu / o. aksoy
o. aksoy / a. cengizkan	k. bayrakçı / m. merel
n. danyal / t. günersel	t. günersel / a. güntan
a. güntan / m. mungan	l. küey / v. nezval
f. özelli / a. öztürk	f. özelli / m.m. tuzcu
m.m. tuzcu / s. yozgat	y. ulukaya / s. yozgat
s. yurttaş / y. yüce	s. yurttaş

DAĞITIM

Ankara: Bayraktar Kitapevi, Hat Kitapevi, Evrensel Kitapevi
Remzi İnanç Toplum Yayınevi
İstanbul: Özgür Dağıtım
İzmir: Aydın Kitapevi, İleri Kitapevi

NİCOS POULANTZAS

AHMET İNSEL

Nicos Poulantzas 3 Ekim 1979 günü, 43 yaşında Paris'de öldü. 1960'da Yunanistan' dan göçüp Paris'e yerleşen Poulantzas, 1964 yılında Sartre'ın çok beğendiği ve ağırlığı onun varoluşçu tezlerine yakınlaşan, kanun, yasallık ve hukuk konusunda bir doktora tezi savunduktan kısa bir süre sonra, Althusser ve Marksist yapısalcılıkla karşılaştı. Poulantzas'ı uluslararası planda tanıtan ilk kitabı **Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar** (1968), Althusser ve Balibar'ın **Kapital'i Okumak** adlı kitaplarının yayımlanması ve hazırlanması çerçevesinde oluşan Marksist düşünce ve tartışma ortamı içinde ortaya çıkar. Sartre'cı-Marksist tezlerin savunucusu Poulantzas'ın yerini toplumu yapısal kerteler (iktisat, ideoloji ve politika) olarak inceleyen, 1960 yılları Fransa'sının Marksist prototipi alır. Bu teorik çerçeve içinde, Poulantzas Althusser'in yapmadığını yaparak, burjuva devletinin yerini, kendini yeniden üretme sürecini ve bu devlet içinde geçen sınıf mücadelelerinin hiyerarşisini incelemeye çalışır. 1968'de Poulantzas için devlet, görece özerk bir sınıf kurumu olmasının yanında, toplumun uyumunu sağlama ve bu uyumu koruma görevi çerçevesinde başlıca üç işlev (iktisadî, ideolojik ve politik işlevler) içeren, özellikle politik işlevin ötekileri üst-belirlediği ve öbür işlevlerin politik işlev içinde yoğunlaştığı bir kurumdur. Burada Althusser'den alınmış üst-belirlenme kavramı üzerinde durmakta yarar var.

Politik kerteyi incelerken Poulantzas Althusser'i izleyerek, bu kertenin bütünüyle özerk olmadığını, sınıf savaşının en son kertede iktisat tarafından belirlenmesi çerçevesinde, siyasetin ve ideolojinin sınıf savaşının konumunu yansıtmaları ölçüsünde kurulan zincirleme ilişkinin, ilk anda saf bir ekonomizme getirdiğini hisseden Poulantzas, tarihte tehlikeli sonuçları görülmüş olan bu sapmadan kurtulmak için bir yandan «iktisadın en son kertede belirleyici» olduğunu savunurken, bir yandan da tüm belirleyici kertelerin kendi aralarında, karşılıklı belirlendiklerini (üst-belirleme) ileri sürer.

1968'deki kitabından Poulantzas'ın kapitalist devlet üzerine bütünsel bir analize ulaşmak istediği izlenimi çıkabilir. Gerçekten de siyaset üzerine genel bir inceleme, iktidar kavramı (iktidar kavramının oluşum yeri sınıf pratikleri alanıdır, der) ve kapitalist devlet tarzının aldığı biçimlerin ve bu biçimlerin somuta geçirildiği rejimlerin bir tipolojisi ve devlet personeli (bürokrasi) ve elitlerin egemen sınıflarla olan ilişkilerini göstermesi ele alındığında, bunların bütünsel bir devlet teorisinin ilk basamakları olduğu izlenimi uyanır. Fakat böyle hacimli bir teoriye ulaşmak için ilk önce «genel olarak» üretim tarzlarının teorisini oluşturmak gerekir. Fransa'da Marksizmin 1960'ların sonunda vardığı çıkmaz, kendisinin büyük gürültülerle başlattığı ve boyunu aşan böyle bir teorik perspektifi hedef almasından kaynaklanır.

Poulantzas bunun farkına erken vardı. Ekonomizmden sıyrıldığı ölçüde, bunun tarihi kökenlerini araştırmak gerekliliği ortaya çıkıyordu. **Faşizm ve Diktatörlük** adlı kitabı (1970) faşizmin özgüllüğü ve Alman nasyonal-sosyalizmi ve İtalyan faşizminin tarihî süreç içinde birleştikleri ve ayrıldıkları noktaları incelemesinin yanında, III. Enternasyonal'in özellikle faşizm analizi karşısında düştüğü saf ekonomizmin altını çizmeyi amaçlıyordu. Mao'nun kültür devrimi ve belli açılardan «anti-stalinci» yaklaşımının çekiciliğine kapılmış Althusser ve çevresinden Poulantzas'ın kopuşu aynı zamanda belli umutların yıkıldığı, Mayıs 68 sonrasının heyecanının geçtiği ve Althusser'in kendisinin sorunsalının belli boyutları üzerine özeleştiriye başladığı «arayış» ortamında gerçekleşir.

Faşizm ve Diktatörlük'den sonra Poulantzas tüm araştırmasının ağırlığını kapitalist devletin işleme mekanizmaları üzerine yöneltir. **Bugünkü Kapitalizmde Toplumsal Sınıflar** (1974), Fransız Komünist Partisi'nin 1970'lerin başından itibaren toplumu değiştirme stratejisine dayanak olarak sunduğu Tekelci Devlet Kapitalizmi tezinin karşısında özellikle somut Fransız toplumunu ve bu toplumda iktidar bloğuna katılan veya bu bloğu destekleyen sınıfları incelemeye çalışır. Tekelci Devlet Kapitalizmi tezinin «tek bir mekanizmada tekellerin ve devletin birleşmesini», tekelci olmayan kesimlerin iktidar bloğunun dışında olduklarını, devletin iki ayrı parça olarak ele alınabileceğini (tekellerin devleti ve toplumsal-koruyucu devlet) iddia eden görüşlerine karşı, o dönemde FKP içinde cılız olarak varolan ve asıl gücünü Trockist düşünürlerde bulan eleştirilere Poulantzas somut bir boyut katar bu kitabıyla.

«Ortak Sol» ve «Solun Ortak Hükümet Programı»nın Fransa'da önemli bir dinamik yaratmasıyla sol içi tartışmanın merkezî bütünüyle devlet ve iktidar sorununa kaymıştır artık. FKP'nin «devlet, devleti elinde tutan sınıfların dolaysız aracıdır» tezi karşısında

Poulantzas, başka düşünürlerle birlikte, devletin görece özerkliği, devletin toplumda sınıf egemenliğini meşrulaştırma işlevi üzerinde karşı tezler geliştirirler. 1976 yılında yayınlanan ve Poulantzas, S. de Brunhoff, C. Buci-Glucksman, Joachim Hirsch, J.-M. Vincent ve başka Marksist düşünürlerin yazılarının bulunduğu **Devletin Bunalımı** adlı derleme bu çerçevede yer alır.

Poulantzas bu derlemedeki yazısında 1978'de yayımlanacak olan **Devlet, İktidar ve Sosyalizm** kitabının temel sorunsalını kurmaya başlar. Doğu ve Batı Avrupa'da giderek yaygınlaşan bürokratik, müdahaleci devlet üzerine dikkatini yoğunlaştırır. Bu çerçevede onun için temel nokta iktisadî üretim süreci içinde kertenin artan belirleyici bir işlev görmeye başlamasıdır.

Poulantzas'ın yayımlanmış bu son kitabı üzerinde daha uzun durmadan önce, 1975'de yayımlanmış ve Portekiz, Yunanistan ve İspanya'da diktatörlük rejimlerinin yıkılmasını belli bir coğrafî konjonktür (Avrupa ve Ortak Pazar) ve uluslararası iktisadî, siyasal bunalım çerçevesinde ele alan **Diktatörlüklerin Bunalımı** adlı kitabını belirtmek gerek Türkiye açısından da önemli ipuçları taşıyan kitabın temel sorunsalı, kapitalizmin güncel bunalımı çerçevesinde Avrupa için tarihin karanlıklarına gömüldüğü sanılan otoriter devlet biçiminin giderek ortaya çıkabileceğini vurgulamaktır. Öte yandan, diktatörlükten «kurtulmuş» üç toplumun bu süreçlerinin incelenmesiyle, burjuvaziyle yapılacak ittifakların nasıl bir karmaşıklık üzerine oturduğunu ve «iç burjuvazinin» demokratikleşme süreci sonunda nasıl hegemonyasını kurmayı başardığını belirtmektedir. «Olağanüstü bir rejime karşı, çözüm olarak **en son anda** başvurulan tarihî anlaşmaların ortaya çıkabileceği, halk hareketinin savunmada olduğu anı beklememek» fikri Poulantzas'ın, sosyalizmin, karanlık gecenin bir anda aydınlığa kavuşması olarak ele alınmaması gerektiğini vurgulayan düşüncesinin altını çizmektedir.

Eğer Poulantzas'ın düşüncesinin evriminde bir dönemleme yapmak gerekirse, son kitabı **Devlet, İktidar ve Sosyalizm**'i yeni bir evrenin başlangıcı olarak ele almak gerekir. Genel bir devlet teorisi olamayacağı ölçüde, Poulantzas için bir devlet tarzından başka bir devlet tarzına geçişin de teorisi olamaz. Özellikle kapitalist devletten sosyalist devlete geçişin genel bir teorisi olamaz. Bu konuda yapılan çalışmalar (ve en başta kendi çalışması) salt eylem için rehberlik görevi gören, fakat rehberliği yönlendirici olmayı aşmayan «teorik stratejik» kavramlar olabilirler.

Ayrıca bu sorunsal içinde, Althusser'in tersine, devlet salt sınırlayıcı, baskıcı bir kurum değildir. «Devlet pozitif olarak çalışır, **yaratır, değiştirir, gerçek şeyler üretir.**» Devletin eylemlerini salt ideoloji ve baskı olarak ele alınca, aynı devletin iktisadî eylemlerini anlayamayız, der. Buradan iktidar sorununa geçmek gerekir. Poulantzas için Marksizmde iktidar devlete indirgenemez. Üretim ilişkileri içinde ve dışında yer alan çeşitli iktidar ilişkileri vardır. İktisadî süreç ve üretim ilişkilerini de bir iktidar ağı olarak ele almak gerektiğini belirtir. Burada Poulantzas'ın Foucault'dan aldığı ve onunla tartışmaya girdiği iktidar ilişkileri sorunu üzerinde durmakta yarar var. İktidarın ilişkinin salt bir kutbu olmadığı konusunda Foucault ile birleşen Poulantzas, bundan sonra Foucault'nun iktidarın dışında olma perspektifini eleştirir. Poulantzas için iktidar ilişkidir. Örneğin kapitalist toplumda ezilen sınıflar devlet iktidarının içindedirler. Bu iktidarın bir ucunu oluştururlar. Bunun dışında ideolojik aygıtlar, çeşitli söylemler iktidarın oluşumunda devlet boyutunu aşarak, iktidar ilişkisini kurarlar. Sorun böyle ele alınınca, iktidarın dışında olmak gibi bir perspektifin olanaksız olduğu, istesek de istemesek de iktidar ilişkileri içinde olduğumuz sonucu çıkar.

Poulantzas için devlet bir iktidar ilişkisi, «güçler ilişkisinin yoğunlaştığı» yer olduğu ölçüde. bu ilişkinin evrimiyle iktidarın yeri de değişebilir (örneğin iktidar millet meclisinden yürütme organına veya daha başka organlara doğru kayabilir).

Fakat devletin «teorik maddiyeti» nedir? Bu salt siyasal baskınlık değildir. Poulantzas için; ama devlet ve iktisadın görece ayrılığı (devlet ve sivil toplumun ikilemi) da değildir. Devletin en önde gelen temelini üretim ilişkileri ve onların kapitalist özgüllüğü üzerinde bulur. Bu çerçevede, Poulantzas, sorunsalının boyutlarını Marksizmin pek girmediği alanlara, fikir emeği/kol emeği, bilgi ve iktidar, bireyselleşme, ulus ve kanun sorunlarına doğru genişletir.

Tüm bu devletin çerçevesinde oluşan sorunların yanında, Poulantzas eski yazılarına göre 1978'de ilk kez sosyalizme geçişe yönelik öneriler geliştirmeye başlar. «Demokratik Sosyalizme» geçiş için, bir yandan halk kitleleri örgütlerinin özerkliğini ileri sürerken, bu önerinin en uç aşaması olan iktidar ilişkileri içinde yer almayan ve devletle ilişkileri **devleti unutmak** olan görüşün belki de «devletçiliğe meydanı boş bırakmak için en uygun yol olduğu» üzerine dikkatleri çeker.

Bu «demokratik sosyalizm» devletçi olmayacaktır. Dolayısıyla buna ulaşmak için geçilmesi gereken yol devlet kurumunu içerden fethederek, onu sonradan değiştirmek olamaz. Kurum olarak devletin ürettiği özgül bir personel vardır: devlet bürokrasisi. Sınıf savaşının bu devlet personelinin içinde de varolduğunu belirttikten sonra, halk kesimlerine doğru eğilimi olan devlet personeli kesiminin bile devlet aygıtı içinde işin toplumsal bölüşümünün yeniden üretimini —hiyerarşik bürokrasileşme—, reddetmediklerini belirtir ve devletin değişmesinin devlet personelinin değişmesiyle kesinlikle gerkçekleşmeyeceği üzerinde durur.

«Demokratik sosyalizme» geçiş ise Lenin'in belirttiği türden bir ikili iktidar stratejisi ve burjuva temsilî demokrasisinin tümüyle reddi yoluyla olacaktır, ne de devleti bir araç olarak gören ekonomist-araççı Marksist yaklaşım bu topluma ulaşabilir Poulantzas için. Dolayısıyla bu yeni topluma ulaşacak dinamiğin boyutu çeşitli olmalıdır. Bir yanda toplumsal hareketlerin özerkliği (belki siyasal partilerden de bağımsızlıkları), öte yandan temsilî demokrasinin geliştirilmesi ve kitlesel işçi partilerinin kendilerini devlet ve iktidar şeması üzerine oturtmak yerine geleceğin toplumunun yapılarının nüvelerini içlerinde taşımaları.

Poulantzas'ın düşüncesi görüldüğü gibi 1960 sonrası Marksist düşünce içinde gerçekleşen yenilenmenin izlerini bütünüyle taşımakta. Denebilir ki Poulantzas Avrupa-komünizmi kavramının gelişimi içinde, bu yaklaşımın reformist kanadı karşısında «sol Avrupa-komünizmini» savunanların önde gelenlerindendi.

Son olarak, Poulantzas'ın Yunanistan'da Sovyetler Birliği'ne çok yakından bağlı Yunan (dış) Komünist Partisi'nden ayrılanların kurduğu Yunan (iç) Komünist Partisi'nin önde gelen üyelerinden olduğunu belirtmekte yarar var.

Poulantzas'ın basılmış kitapları:

1 — «Nature des choses et droit» («Şeylerin doğası ve hukuk») 1966 Paris. LGDJ. (doktora tezi).

2 — *Pouvoir politique et classes sociales* («Siyasal iktidar ve tolumsal sınıflar») 1968, Paris, Librairie F. Maspero.

3 — *Fascisme et Dictature* («Faşizm ve Diktatörlük») 1970, Paris, Librairie F. Maspero. II. baskı 1974, Seuil/Maspero.

4 — Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui («Bugünkü kapitalizmde toplumsal sınıflar») 1974, Paris, Seuil.

5 — La crise des dictatures («Diktatörlüklerin Bunalımı») 1975, Seuil/F. Maspero.

6 — «L'Etat, le Pouvoir et le Socialisme» («Devlet, İktidar ve Sosyalizm») 1978, Paris, P.U.F.

Bunların dışında Poulantzas'ın derlediği ve içinde kendisinin de bir yazısının olduğu *Devlet'in Bunalımı* 1976, Paris, P.U F.

Fransızca çıkmış makaleleri için *Dialectiques* dergisinin bahar 1976 (no 13), kış 1977 (no. 17) ve güz 1979 (no. 28) içinde Devlet üzerine yaptığı söyleşiler;

La Nouvelle Critique dergisinin şubat 1977 sayısında ve *France Nouvelle* dergisinin 1 kasım 1976 tarihli sayısındaki tartışmalar;

Repères dergisinin ocak 1977 sayısındaki tartışma;

Türkçe çıkmış yazıları:

1 — «Kapitalist Devlet Sorunu» içinde, Birikim yayınları, 1977.

Birikim 56-57/43

Partilerin Bunalımı*

Çeviren AHMET İNSEL

Nicos Poulantzas, yazı hayatının en verimli olduğu bir çağda ve genç yaşta, beklenmedik bir biçimde aramızdan ayrıldı. Bu acı ölüm haberini üzüntüyle duyururken, yazarın LE MONDE DIPLOMATIQUES'de yayımlamış olduğu son yazıyı okurlarımıza sunuyoruz.

Günümüzde ilerlemiş kapitalist ülkelerde siyasal partilerin işlevleri azalırken yeni bir otoriter devletçilik gittikçe yayılıyor. Bunun sonucunda ve aynı zamanda devletin daha genel bir değişiminin yarattığı imkânlarla özgürlüklerin sınırlandırılmasına yol açılıyor. Şüphesiz iktisadî ve toplumsal gerçeklik partiler sisteminin bunalımı üzerinde etkin oluyor Ama bu etkinlik, örneğin devletin baskıcı şiddetinin artmasının kendi meşrulaştırma formüllerinin gözden geçirilmesiyle birlikte yürümesi, devletin kendi bunalımına kendini-yeniden örgütleyerek cevap vermesi gibi siyasal ve ideolojik aygıtların değişimiyle gerçekleşmektedir.

Yeni baskı, salt «simgesel» olmayan ve özgürlüklerin sınırlandırılması, elektronik fişleme, bireylerin haklarının zayıflaması, bundan böyle organik bir biçimde birbirlerine bağlı olan polis ve yargı aygıtlarının yeniden kurulması, fiziksel güce dayalı ve titiz bir denetim gibi değişik biçimler altında ortaya çıkan apaçık bir şiddete başvurmakta. Bu evrimi gizlemek için, sağ, temel bir değişiklikle, kendini 1968'den beri sarsan anarşist-özgürlükçü (Libertaire) temaları kendi söylemine katıyor. Bunun için, tüm toparlamalara açık olan, kapitalizmin kültürel özümleme yetisinden yararlanıyor.

Bu yeni ideolojinin özgünlüğü, sistemi içinde yan yana tutmaya başardığı çelişkilerle ilgili:

— Aklaaykırılık (irrationnalisme) ile, kutsala dönüş - veya yeni maneviyatçılık (néospiritualisme) - yoluyla Marksizme ve Aydınlanma çağı akılcılığına karşı bir saldırıya geçiyor. Bu kutsala dönüş, ideolojik bunalıma karşı basit bir tepkiyi aşarak genel iradeden ve kanundan ayrı olan araççı bir akılcılık (rationalité) ve uzmanların teknokratik mantığına ulaşıyor;

Yeni-liberalizm adına ve bireyin özgürleşmesi örtüsü altında, sağcı ideoloji anti-devletçi söylemi kendine mal ediyor. Aynı zamanda, devlet sermayenin yeniden üretimini denetlerken, halk kitlelerinin ona zorla kabul ettirdikleri koruyucu-devletin toplumsal görevlerini iktisadî bunalım çerçevesinde terk ediyor;

— Yurttaşların güvenliği adı altında, egemen ideoloji, kanun ve düzen veya demokratik özgürlüklerin «aşırı kullanımını» sınırlamak (örneğin Trilateral komisyonu) gerekliliği üzerine bir söylem yayıyor ve otoritarizmi uyguluyor;

— «Biyolojik eşitsizlik» üzerine sözde bilimsel tezler adına, sağcı ideoloji güncel bunalımı yaratmakla suçlanan göçmen işçilere, üçüncü dünya ülkelerine, ve petrol üreticisi ülkelere karşı ırkçılığın yenilenmesini hazırlıyor; fakat öte yandan da yeni bir uluslararası iktisadî düzen ve halkların dayanışması fikirlerini destekliyor.

Egemen söylemin içeriğinin bu yeniden örgütlenmesi, bu söylemi hazırlayan ve yayan aygıt ve kanalların değişimine cevap vermekte. Aynı zamanda bunları suçlamakta. Devletin meşrulaştırma yöntemleri siyasal partilerin elinden çıkıp idareye geçmekte Bu evrim okul ve üniversitenin temel ideolojik görevinin büyük haber organlarına verilmesiyle denk düşüyor. Bu kayma biraz önce belirtilenin temeli üzerinde gerçekleşiyor. Bunun nedeni de, haber araçlarının yeniden yayılmasının ve giderek artan denetimlerinin devlet eline geçmesiyle birlikte gerçekleşmesi. Buna karşılık aracı söylemde uygulanan mantık ve simgeler sistemi, idarenin mantık ve simgeler sistemini kopya ederek kendilerini üretmekte. Bu olaylar siyasal partilerin bunalımı ve gerilemelerinin temelinde yer al-

* Bu yazı Dialectiques dergisinin 28 no.lu (güz 1979) sayısında yayınlanan Poulantzas'la yapılan söyleşiyle aynı içeriği taşıyan, Poulantzas'ın yayınlanmış en son yazısıdır.

maktadır: bu partiler, parlamentodan yürütme organına doğru kaymış olan karar alma merkezlerinde pek az varolmalarına rağmen, ayrıcalıklı muhataplar olarak, idarenin karşısında veya yanında, sınıf çıkarlarının temsilî ve siyasal örgütlenme içinde kesin bir işlevi elde tutuyorlardı Temsilî demokrasinin kurumlarını sağlamlaştıran, genel irade üzerine bir söylem hazırlayıp, yayarak en önde gelen ideolojik aygıtları oluşturuyorlardı. Hukuk devletinin garantisiydiler (faşist partilerin durumu ayrıdır).

Bugün, idare, egemen sınıfların halk sınıflarını kendi içinde eritmeye yönelmiş gerçek bir partisi olarak kendini temel siyasal örgütleyici durumuna yükseltiyor: iktidardaki ittifak içinde uluslararası tekelci kapitalizmin hegemonyası bu gasba bağlı. İdare kararların alındığı yeri temsil ediyor. Yeni bir kurumsal kapitalizm ve yeni bir yandaşlık geliştirerek toplumsal-profesyonel gruplara partiler dışından hitap ediyor.

Bunun sonucunda da «iktidar partilerinin» temsil ettikleri sınıflar ve gruplar içinde temsil bunalımları ortaya çıkıyor. Üstelik halk egemenliğinin devlet egemenliğine doğru hızlı değişimi yoluyla meşrulaştırma da artık idareye aittir. Böylece teknokrasinin söylemi idare içinde ayrıcalıklı bir yayın alanı bulmakta. Aynı şekilde, yeni-liberal söylem ve onun toplumsal aktörlerin mücadele ettiği oyunda hakem olan devlet anlayışı, devletin özmeşrulaştırmasını savunmakta. Gene aynı şekilde, teknokrasi tarafından yönlendirilen, göçmen işçilere karşı kanunları ve üçüncü dünya düşmanlığıyla yeni ırkçılık için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

Bu tavırlar bütünü toplumun tek biçimlenmesini ve egemen ideolojinin yassılaşmasını, onama yaratıcı popülist-halkoylamacı biçimleri ve uzmanların kapalı dillerini güçlendiriyor.

Kurumsal bunalım iktidara düzenli olarak katılan partileri ve bunların arasında da sosyal demokrat partileri ilk önce ilgilendiriyor. İngiltere'de veya Batı Almanya'da iktidara gelmeleri artık gerçek bir siyasal değişim çözümü değil. Üstelik, sağın basit bir yeniden üretimine özümlenemezlerse, Schumpeter'in anladığı anlamdaki bir «rekabetçi demokrasi» içinde, değiştirilebilir yönetici elitler arasında yurttaşlar açıkça belirgin olan bir seçim yapamıyorlar. Çağdaş gelişim çoğunluktaki parti ve en büyük muhalefet partisinin kurumsal bir karışımıyla tek bir parti yaratma eğilimi gösteriyor.

Sosyalist ve Avro-komünist partilere gelince, iktidardan uzak olarak, bu gelişimin sonuçlarını çekiyorlar: halkoylamacı meşrulaştırma ve iktidarın bireyselleşmesi onların geleneksel bürokratik karakterlerini güçlendiriyor; yöneticileri, kitlelerini düzene sokmak için büyük haber organlarını kullanmaya zorlanıyor. Ayrıca bu büyük kitlesel işçi partileri, siyasal stratejilerini, ideolojilerini, dolayısıyla kimliklerini etkileyen bir bunalımın sıkıntısını çekiyorlar. Avrupa komünisti partiler için sözkonusu olan, partinin kendisinin biçimini ve sosyalizm tipini ilgilendiren III. Enternasyonal tarafından belirlenmiş Stalinci modelin aşılması. Sosyalist partiler için (özellikle İtalyan, İspanyol ve Fransız sosyalist partileri) sözkonusu olan bir yandan kapitalizmin bunalımlarının üstesinden gelen Keynesci bir planlamacı devlet yanılsamasının yıkılmasından ve öte yandan bugünkü bunalıma bağlı olarak egemen sınıflarla ezilen sınıflar arasında bir anlaşmanın gerçekleşmesi şansının azalmasından sonra sosyal demokrasi üzerine genel bir soru

Bu soru sormalar hem stalinizmden hem de sosyal-demokrasiden ayrılacak olan bir demokratik sosyalizme geçiş yolu konusunda değişik kararsızlıklar, duraksamalar yaratıyor. Fakat solun bu bunalımının ilk nedeni (bu neden her şeyden önce toplumsaldır) atlatılmış gibi gözüküyor: her zaman işçi ağırlıklı olan komünist ve işçi* partileri işçi partisi olarak ve fabrikadaki çelişkiler içinde (parti-sendika ikilisi) ve fabrikada varolan göreli türdeş çalışma koşulları çerçevesinde örgütlenmiş durumdalar. Komünist partilerin ve aynı zamanda Fransız sosyalist partisinden değişik olarak İngiliz, Alman veya İsveç sosyal-demokrat partilerinin görüşleri buydu.

Oysa devletin meşrulaşmasının alanı yer değiştirdikçe toplumsal mücadele de yer değiştirmekte. Devletciliğin tüketim, emek-gücünün yeniden üretimi (konut, taşımacılık, sağlık...) içinde, günlük hayatın tüm alanlarına yayılması, idarî yöntemlerin yaygınlık kazanması ve aynı zamanda kimi toplumsal grupları (gençler, kadınlar, göçmen işçiler, birkaç coğrafî bölge) özellikle etkileyen koruvucu-devletin ve iktisadın bunalımı, sınıf egemenliği çerçevesinde oluşmuş anlaşmaya dokunmadan, artan bir meşrulaştırma bunalımı doğuruyorlar.

Buna karşılık halk isyanları yeni biçimler altında ortaya çıkıyor: 1930'da «yabani» bunalım döneminde kullanıldığı gibi bütünsel bir siyasal proje veya genel grev, bugün artık kullanılmıyor. İşçi sınıfını ilgilendirdiği zaman bile, birkaç yıl önceki marjinal olmadan, bu isyanlar üretici aygıtın aşağısında veya yukarısında yer alıyorlar. Bu isyanlar dağınık bir halk hoşnutsuzluğunu kültürel alana taşıyarak yoğunlaştırıyorlar: öğrenci, kadın hareketleri, çevrekoruyucu, bölgeci hareketler Alain Touraine'in savunduğunun tersine sınıf çelişkileri içeriyorlar. Bu hareketler sınıf savaşıyla çelişkili değiller, tersine sermayenin bugünkü yeniden üretimi içindeki ideolojik, siyasal ve iktisadî çelişkilere doğal olarak bağlılar Buna rağmen, bu hareketler sınıf mücadelelerini yansıtıp fakat onlara indirgenmeksizin kendi özgüllüklerini de koruyorlar.

«Fabrika dışı» hareketler kendi içlerinde çeşitli toplumsal sınıfları topluyorlar. Hayat koşulları açısından görece ayrışık olan çeşitlilik içeren bir alanı kaplıyorlar. Kendi iç çeşitlilikleri aynı zamanda memur, teknisyen, yönetici, kalifiye ücretli gibi daha büyük bir hareketlilik ve bireysel olarak

* Burada belirtilen, İngiliz İşçi Partisi türden işçi partileridir.

toplumsal terfi arayışı nedenleriyle dayanışmalı eylemler ve siyasal parti biçimiyle daha az ilgililer. Fabrikaların içinde mücadele kızışıyor: fakat 1960'lardaki yanılsamanın tersine, bilim üretim süreci içinde işçi sınıfının homojenleştirilmesi sağlanamadı. Tersine, değişik biçimler altında, kol emeğiyle fikir emeğinin arasındaki, göçmen işçiyle yerli işçi arasındaki, ve bunların kendi içlerindeki ayrışmaları geliştirdi.

Toplumun içinde, ve toplumsal hareketler alanı içinde varlıkları her zamankinden daha fazla gerekli olan kitlesel işçi partilerinin bunlalımının bunlar başlıca nedenleri. Demokratik bir sosyalizm arayışı geliştirilmiş bir temsilî demokrasi ve dolaysız demokrasili özyönetim yuvalarıyla demokratikleşmiş bir devletin birleşmesini gerçekleştirmek zorunda Parça parça denemelerin ve mikrodirenişlerin basit öncüsü toplumsal hareketlerin tam bir özerkliğini savunan Foucault, Guatari.... tarafından sunulan akıma rağmen partiler bu birleşimi gerçekleştirmek için önemli bir araç oluşturuyorlar.

Korporatizm, özelleştirme ve burjuvazi tarafından toparlanma bunların özünü değiştirmekten geri kalmaz. Bu pek ihtimal dahilinde olmayan faşizan bir poujadizm* doğuşu şeklinde değilde, Avrupa toplumlarını tehdit eden bir «amerikanlaştırma» yoluyla olabilir. İşçi partilerinin derin değişimi için bunların içten demokratikleşmesi, kitle örgütleriyle olan geleneksel ilişkilerinin yeni duruma uyması, kendi içlerine toplumsal çeşitliliğin uyarlanmış bir şekilde alınması (örneğin aydınlar) gibi reformların tümü gerekli olmakta. Bu reformlar siyasal bunalımın üstesinden gelmelerine olanak sağlayacaklardır.

Fakat bu değişimin kendisi de temel sorunlar ortaya koyuyor: nereye kadar partiler, her şeyi içlerine alan popülist partiler olmadan değişebilirler? Toplumsal hareketlere gelince, ne kadar demokratik ve esnek olsalar da evrensel birleştirici olarak gözüken partiler içinde özümlenmeleri istenir bir şey gibi gözükmüyor. Bu hareketler, partiler içinde eriyebilirler, özgünlüklerini kaybedebilirler; üstelik kendilerine özgü bir örgütlenme biçimi daha bulmuş değiller ve ayrıca bulmalılar mı? Yenilenmiş işçi partileriyle toplumsal hareketler arasında aşılmaz bir gerginlik belki de demokratik sosyalizme doğru bir dinamiğin gerekli koşuludur.

Le Monde Diplomatique (eylül 1979)

* «Poujadizm», Fransa'ya özgü, orta tabakaların otoriter devlet istemlerini yansıtan bir harekettir. Hareketin adı Poujade adlı siyaset adamından gelir.

Birikim 56-57/46

Şiirler

ZAMAN

Zaman kötü
Şairler seyreldi
Canlar haraç mezat

Zaman kötü
Bakır eridi
Yün gitti

Zaman kötü
Sular kesildi
Yurtlar harman hasat

Zaman kötü
Petrol tükendi
Buğday bitti

DURUP DURURKEN AKLIMA GELENLER

1.

Erken çiçeklendi meyve ağaçları
Coplar silâhlar kalkanlar panzerler durduramadı
Pusu kurdular nişan aldılar taradılar
Bir çok dalı düşürdüler yere
Gövdeleri uzun uzun kanadı
Yine de erken çiçeklendi meyve ağaçları

2.

Yurdumun en geniş penceresinden
Bana ve dünyaya akan ırmak
Akışın
sesini topraktan
Işten
özgürlükten alan akışın
Bütün inanmış yürekleri yerinden oynatabilir
Uzatabilir ömrümüzü
zaferimize ve zaferlere kadar

3.

Menekşe mi koymuşlar gülün adını

Ona sorarsan «mavi boncuk»
Soğuk alır çiçek satar akşamları
Vazolara yerleştirir konuk ağırlarsın
Yazık
Senin dilinde menekşenin adı bile yok

BİZ Mİ?

Geçen günler, çözülen kanlı bir yumak
Dolu dolu, ama uykusuz geçiyor geceler
bir derenin bir denize koştuğu
bir dalın bir ağaca baktığı
ağrılı ve tutsak

Soylu yanı bedenimizin
o da geçiyor
Saatler bir ölümden bir ölüme ilerliyor
Yolumuz sanki ölülerimizle açılıyor

Güzelim nedir yüzümüzdeki sıkıntı
kana meraklılar derin bir kuyuda
partal bir çuvalda ufalanacak
yıllardır gelmediğine bakma
gelecek özgürlüğün zamanı

Yağmurun durup durup yağdığı
bulutların çekilmediği aylar vardır
otursak yanyana
solgun güneşe bile hasret kalsak
saçlarımız uzasa bütün bunlardan
sürgit böyle olacağına inanır mıyız

Ve biz
biz mi
Görüyorsun, yeri gelse
«Aşklara ölüm» diyecek
Faşizm tehlikesi

ANA, ÇOCUK VE FAŞİZM

Her yerden dağlar görünsün
Sen o mahmur yüzünle
gülümse bir çocuk yüzüne

Ne diriltir ne öldürür
bunu sen bilirsin

Hangi yavru ne zaman büyür
bunu da

Sen gel sen bak
sen arıt yaşadığımızı
gözlerinle duruşunla

Sisin hiç kalkmadığı bahçelerde
sabahki göğün
soğuk
belirsiz
uzak göğün altında
ana olmalısın ana
ölü ve yaşayan
bütün çocuklara ana

Çocuklar
Neler çıkar karşılarına
saldırı
yaralama
ölüm
kargaşa

Çocuklar
Gözleri faltaşı
Parmakları ağızlarında

1976 - 1977

Türkiye'de
«Cumhuriyet Türkiyesi»nde
her gün en az birkaç yaralı birkaç ölü

Her akşam televizyonda gerdan kıvırıp diş gıcırdatıyor
kitaplardan ateş
insanlardan sabun
başka ırklardan kamp yapmaya meraklı
bir iki Faşist dölü

Saçak altındaki kuş
uçmak istiyor gökyüzüne
Vesayet altındaki Faşizm
vurmak istiyor hayatın can evine

Dünyayı güzelleştirenler
gitmek istiyor kardeşliğe barışa
Ölüm tutkunu Faşizm
tırmanmak istiyor kan duvarına

Kuşku altındaki Türkiye gidiyor
nereye
Silâh altındaki Faşizm koşuyor
kendisini gömeceği yere

LUSİN BAĞLA — ARSLAN GALİP

Birikim 56-57/48

Marksist Antropolojide Bazı Tartışmalar Üzerine

GİRİŞ

Son derece çeşitli ve değişik toplumlarla karşılaşan antropologlar, bunun sonucu olarak, inceledikleri toplumların Marx'ın söz ettiği üretim tarzlarının hiçbirine uymadığını, onun çizdiği toplumsal formasyonların evrim şemasının yetersiz olduğunu[1] ileri sürmekle birlikte, inceledikleri toplumu anlayabilmek için onu maddeci bir yaklaşımla ele alma ve ekonomik yapısını analiz etme zorunluluğunu erken anlamışlardır.

İnsan toplumlarının işleyiş ve evrimi içinde ekonomik ilişkilerin gerçek rolü ve görece önemi sorununa yapılan değişik yaklaşımların hemen hepsi kendilerince maddecidir.

Örneğin XX. yüzyılın başında, tüm modern antropolojiye yön verip ona damgasını vuran Malinowski'nin önemli eseri *Batı Pasifik'li Argonotlar* (1922) bütünüyle Trobriand adaları halklarının ekonomik ilişkilerine, rekabet ve mübadele biçimlerine ve bunların analizine ayrılmıştı.

1930'larda ise R. Firth, Tikopia adasında yaşayan Polinezya toplumunun işleyiş ve evrimini izlerken şöyle diyordu: «Toplumsal yapının, özellikle akrabalık yapısının, bir analizini yayımladıktan sonra (Biz Tikopialar, Londra, 1936) toplumun ekonomik yapısını analiz ettim; çünkü birçok toplumsal ilişki, ekonomik içerikleri çözümlendiğinde daha açık hale geliyordu. Gerçekten, toplumsal yapı, ve özellikle politik yapı, açık bir biçimde, kaynakların denetimi sisteminden doğan özgül ekonomik ilişkilere bağımlıydı. Ve bu ilişkilere —yani toplumsal ilişkilere— de toplumun dinî faaliyet ve kurumları bağlıydı.»[2]

Maurice Godelier de «ekonominin yapısal nedenselliğinin» antropolojideki önemli yaklaşımlarının ortak tartışma konusu olduğunu kabul eder.[3]

Bu yazıda Marksist antropolojideki güncel tartışmaların bir bölümünü aktarmak istiyoruz. Bunu yaparken yalnızca ilkel toplumlarla ilgili tartışmalarla sınırlı kalmamaya çalışacağız. Marksist antropolojideki arayışların günümüzdeki bazı toplumsal olguları nasıl yakından ilgilendirdiğine, Marksist toplumsal bilimin genel çıkarsama ve sonuçlarından nasıl yararlandıklarına en azından değineceğiz.

Yazının birinci bölümünde antropoloji bilimindeki işlevselci ve yapısalcı akımlara kısaca değindikten sonra, Marksist antropolojiyi bunlardan ayıran yaklaşımın genel çizgilerini, kendi iç tartışmaları ile aktaracağız.

İkinci bölümde, antropolojideki Marksist yaklaşıma somut bir örnek olarak Claude Meillassoux'nun Fildişi kıyılarında yaşayan Guro toplumu üzerinde yaptığı çalışmayı vereceğiz. Bu çalışmayı incelerken, kapitalist üretim tarzının egemenliğini henüz tüm toplumsal ilişkilere yayamadığı toplumlarda karşılaşılan bir olgudan söz edeceğiz: Kapitalizmin kapitalizm-öncesi üretim tarzı ve biçimlerini, bir çözülme/korunma süreci içinde sürdürmesi.

Üçüncü bölümde Emmanuel Terray'nin, Meillassoux'nun bu çalışmasından kalkarak vardığı teorik sonuçları aktaracağız. Son bölümde ise, Terray'nin bu katkısının yol açtığı tartışma'arı ve Terray'nin özeleştirisini özetleyeceğiz.

I. ANTROPOLOJİDE BAŞLICA AKIMLAR

Antropoloji biliminde belli başlı üç akım vardır: İşlevselci akım, yapısalcı akım ve Marksist antropoloji. Bu bölümde bunlardan ilk ikisini özetledikten sonra, Marksist antropoloji üzerinde duracağız.

A) İŞLEVSELCİLER: Radcliff-Brown, Malinowski v.b.

İşlevselciliğin önde gelen adı B Malinowski'ye göre işlev bir ihtiyacın giderilmesinden başka bir şey değildir. İşlevselciler için her kültürel öge, her kurum bütünün işleyişi için gerekli ve hattâ zorunludur.

İşlevselciler insan davranışlarının hiçbir görünümünün tek başına, öbürlerinden yalıtılmış olarak ele alınamayacağını kabul ederler. Bir kurumun işlevi, bir veya birçok başka kuruma (veya kültürel bütünlüğe) göre oynadığı roldür.

İhtiyaçları kabaca ilkel (örneğin açlık, susuzluk, barınma gibi) ve ikincil veya türemiş (örneğin iletişim, toplumsallaşma v.b gibi) diye ikiye ayıran Malinowski, toplumsal formasyonların biçim ve örgütlenişlerini bunlara indirgeyerek analiz etmeye çalışırken «kalıntılar»ın varlığını yadsır. Yani ona göre toplumsal formasyonlarda daha önce yaşanılmış gerçekliklerden gelen ögeler bulunamaz.

Fakat işlevselcilerin en büyük yanılgısı, «ilkel» toplumlarda yaptıkları gözlemler sonucu, bu toplumlarda akrabalık ve/veya dinî-politik alanın tüm ilişkileri yönlendirdiğini görüp, bunların işleyiş ve evriminde ekonominin hiç de belirleyici bir rol oynamadığını ileri sürerek, ekonominin insanlık tarihinde pek önemsiz bir rol oynadığı sonucuna

varmaları ve dolayısıyla da çalışma ve araştırmalarının tüm ağırlığını akrabalık ilişkilerine ve politiko-ideolojik ilişki ve bağlara vermiş olmalarıdır.

Toplumsal ilişkileri tek tek değil, bütünlükleri ve karşılıklı ilişkileri içinde incelemekle olumlu bir adım atmış olan işlevselcilik, burada takılmış, daima gözlenen düzeyinde kalarak onu aşamamıştır. İşlevselcilerin gözönünde ekonomi bu ad altında doğrudan göze görünendir İnceledikleri toplumsal formasyonların hayatlarını sürdürmek için kullandıkları araçları; bunların nasıl yapılıp nerelerde kullanıldığı, yapılan işin örgütlenişi ve hangi aşamalardan geçtiği, üretimin teknik anlatımı, mülkiyet kuralları vb. özelliklerini anlatmakla, onların ekonomisi hakkında bilgi verdiklerini sanmaktadırlar. Başka bir deyişle, inceledikleri «ilkel» toplumlarda ekonominin tek başına bir düzey oluşturmadığını, dinî, politik ve ailesel ilişkilerle karışıp kaynaştığını, bütünleştiğini görememektedirler.

Kaldı ki, işlevselcilerin ileri sürdüğü gibi, örneğin akrabalık ilişkilerinin birçok işlevi yüklenmesi, birçok ilişkileri yönlendirmesi onların egemen ilişki olmasına yetmez. Ve işlevselcilerin bu iddiaları da Marx'ın söz ettiği «ekonominin toplumsal ilişkilere egemen olması» gerçeğini çürütemez. Din, akrabalık gibi toplumsal ilişkilerin egemen ilişki olabilmeleri için, üretim ilişkilerinin yerini tutmaları gerekli koşuldur Temel sorun niçin ve hangi koşullarda, örneğin akrabalık ilişkilerinin üretim ilişkilerinin işlevini yerine getirdiği (ve bu ilişkilerin) yeniden-üretimini denetledikleridir. Bu ise Marksist sorunsala girer ve işlevselciliğin sorunsalı çerçevesinde kalmakla çözülemez.

B) YAPISALCILAR:

Cl. Lévi-Strauss, E.E. Evans-Pritchard, E. Leach, Pouillon, L. Dumont, R. Needham v.b.

İşlevselciliğin olumlu ilk adımı diye söz ettiğimiz bakış açısı yapısalcılıkta da vardır. Yapısalcılar da bir bütünlük arayışı içindedirler. Ayrıca «toplumsal yapı»dan anladıkları da hemen hemen aynı şeydir. Her iki akımın fikir ustaları da «yapı»nın gerçeğin bir görünümü olduğunu kabul ederler. Yapılar gerçeğe aittir. Fakat yapısalcılar için bunlar gözle görülen ve doğrudan incelenebilir bir gerçeklik değildirler. Örneğin yapısalcılığın babası Lévi-Strauss'a göre yaşanan (vécu), araştırmanın ancak ilk adımı olabilir; fakat işlevselcilerin yaptığı gibi, bunu betimlemekle yetinilemez. Gerçek olanla yaşananı birleştirmek, yaşananın altındaki yapıları ortaya çıkarmak gerekir. Yaşanan analiz edilebilir ama, toplumsal gerçeklik başka yerde aranmalıdır.

«Yapı»ların işleyişi bir toplumsal sistemin derin mantığını, gizli düzenini oluşturur ve bu yapılardan kalkılarak asıl anlaşılması gereken de bu gizli düzendir. Ve bunu yapmaya çalışırken de gözlemci her yapının, keşfedilmesi gereken iç-değişim yasalarına göre birbirlerine bağlı belli bir ilişkiler bütünü olduğunu gözden kaçırmamalıdır Hiçbir yapı bir başka yapıya indirgenemez veya onunla açıklanamaz (bununla birlikte, aynı sisteme ait değişik yapılar arasında uygunluk vardır).

Ayrıca, bir yapı bölümlerinin toplamına da indirgenemeyen bir bütündür. Yapıyı oluşturan öğeler arasında karşılıklı ilişki vardır. Yapısalcılıkta her nesne bir sistem şeklinde algılanır. Yapısal olabilmesi için bir modelin her ögesinin karşılıklı ilişki içinde bulunması, bir sistem oluşturması ve gözlenen olguların tümünü anlaşılır hale getirmesi, ve nihayet biçimsel düzeyde de bazı kullanımlara uygun olması gerekir. Bir ögenin değişiminin modeli nasıl etkileyeceği önceden görülebilir Fakat bir model o şekilde kurulmalıdır ki, işleyişi tüm gözlenen olayları açıklasın.

Demek ki toplumsal yapı kavramı ampirik olarak görülen bir gerçekliği değil, araştırıcının bundan kalkarak kurduğu modeli kasdetmektedir. Yapılar modele çevrilmelidir. Bu modellerin kuruluşunda kullanılan hammadde ise toplumsal ilişkilerdir.

Yani yapılması gereken, olguları inceleyip aralarındaki ilişkileri (ve bütüne olan ilişkilerini) ortaya çıkarmak, modeller kurmak ve bunlar sayesinde de deneyimlere girişmektir.

Her toplumun ekonomik sistemi incelendiğinde, üretim, mülkiyet, mübadele, tüketime vb bağlı davranışların toplumsal örgütlenmenin bütününe, politik, dinî, estetik ve hukukî davranışlara bağlı oldukları ortaya çıkar.

Lévi-Strauss altyapının tartışılmaz önceliğini de kabullenmekte ve ideolojik değişimlerin toplumsal değişimlere değil, altyapı değişimlerinin ideolojik değişimlere neden olacağını söylemektedir. Fakat eserinde «üretim ilişkileri» kavramını kullanmaz.

Lévi-Strauss'un önerileriyle Marx'ın söyledikleri arasında bazı yaklaşımlar yapılarak tarihî maddecilikle yapısalcılığın aynı şey olduğunu sanmak büyük bir yanılgı olur. Godelier'nin de vurguladığı gibi, bu iki yaklaşım arasındaki en önemli fark «tarih» ve «ekonominin nedenselliği»nden anladıklarıdır ki, bu da daha önce gözlemlenmiş olabilecek tüm benzerlikleri silmektedir. Evet, yapısalcı analiz tarihi reddetmez (aslında zamanın devinimlerini yapılara sokmakla bir yerde tarihi unutmuş sayılır) ama ona bir türlü de erişemez, bir türlü kavrayamaz Çünkü toplumsal yapıları analiz ederken, toplumsal ilişkilerin biçimleriyle bunların işlevlerinin analizini birbirinden ayırır. Bu nedenle de bir işlevler hiyerarşisi içinde, toplumsal ilişkilerin birbiriyle olan eklemlenmesini tam olarak çözemez.

Godelier, yapısalcı analizin, örneğin toplumsal akrabalık ilişkilerinin değişim mantığının bir kısmını açıklamakla birlikte, değişim, ve onların işlevinin analizini bir kenara itmekte olduğunu söyler. Böylece de yapısalcılık, toplumları, hiçbir zaman belli bazı koşullarda yeniden-üretmeye yetkin olan veya olmayan somut bütünlükler olarak anlatamaz ve tarihlerini hiçbir zaman anlayamaz. Tarih bir zorunluluklar ve raslantılar karışımı olarak gözükür.

Bu arada Claude Meillassoux'nun, L Dumont'un 1966'da Gallimard'da çıkan *Homo Hierarchicus* ad-

lı kitabı dolayısıyla yapısalcı analize yönelttiği eleştiriye bir göz atalım:

> Hint toplumlarının incelenmesine uygulandığında, Dumont'un başvurduğu yapısalcı analiz ancak görünüşleri yakalayabilir. Gruplar arasında tamamen soyut bir saflık (pureté) kavramına dayanan biçimsel bir hiyerarşinin empoze ettiği ilişkilerden başkasını göremediğinden, onların ötesinde toplumun asıl geçerli (pertinente) bölümlerini, onların doğasını ve gerçek işlevini seçemez. Üstelik Hint toplumunun temelde sömürgesel ve bürokratik bölünüşünden kalkan bir kavramla işe başladığından, analiz bu çerçevede hapsolmaya mahkûmdur.
>
> Gerçekte yapısalcılık toplumsal gerçekliği bulmak iddiasında değil de, ideoloji veya öğretilerin mitosların veya edebiyatın bu konu üzerindeki tasavvur sistemlerinin gizli mantığını ortaya çıkarmak iddiasındadır.[4] Bunun sosyolojik analize uygulanışı zorunlu olarak, görünüşte bilimsel bir planda, beslendiği idealizmlerin bir yer değiştirmesinden başka bir şey olmayan, ideolojik bir tasavvura götürür. Gerçek toplumsal süreçte toplumsal grupları tanımlayan üretim ve yeniden-üretim ilişkileridir; tersi değil. Bir toplumun kendisi hakkındaki tasavvurlarına bakarak tanınması ancak bir ilk yaklaşım olabilir. Bu tasavvurlar daha sonra gerçek ilişkilerin, yani önce maddî olan ilişkilerin bir analiziyle ortaya çıkabilecek, ve bazan açık, bazan da gizli olan bir toplumsal gerçeklikle yüzyüze getirilmelidirler.[5]

Demek ki, bilgiyi toplumun iç düzeyleri arasındaki eklemlenme ve bu düzeylerden her birinin özgül ve hiyerarşik nedenselliğinin biçim ve mekanizmalarının keşfine kadar ilerletebilmek için, yapısalcılığı aşmak zorunludur. Çünkü yapısalcı analiz —gereksiz değil— yetersizdir. Toplumsal ilişki biçimleri veya düşünce tarzlarının yapısalcı analizini aşmak için, bu toplumsal ilişki ve düşünce tarzlarının incelenen somut toplumdaki ortaya çıkış (ve değişim) koşulları, biçim ve işlevleri, eklemlenme şekilleri arasındaki iç bağları keşfetmek gerekir. Düşünce ve toplumsal ilişki biçimlerinin yapısalcı analizini aşmak, yapıların birbirleri üzerindeki etkisini ve belli üretim tarzlarının temeli üzerinde, hiyerarşileriyle özgül eklemlenmelerini ortaya çıkarabilmek ise ancak tarihî maddeciliğin işidir.

C) MARKSİST ANTROPOLOJİ: M. Godelier, E. Terray, Cl. Meillassoux, P. Ph. Rey, J. Friedman, M. Sahlins v.b.

Öteki iki akım gibi ampirizme, doğalcılığa ve biçimciliğe karşıdır. Marksizm maddeciliğin en karmaşık (ve mükemmel) biçimidir. Marksistler antropologlar toplumların maddî hayatının biçim ve yapılarını Marx tarafından getirilen «üretim tarzı», «ekonomik-toplumsal formasyon»... v.b. kavramlarla analiz etmeyi önermektedirler.[6]

Fakat şu veya bu üretim tarzını bilimsel olarak incelemek için bir dizi Marksist kavram ve terimin kullanımı yeterli değildir. «Üretim tarzı bilimsel bilginin oluşumu ve akışı içinde zihinde yeniden kurulması, yeniden üretilmesi gereken bir gerçekliktir»; işte Godelier'ye göre Marksist antropologların sloganı.

Tüm yapılar daha derin birçok yapısal düzeyin (en önemlisi yeniden-üretim biçiminin yapısı, yani altyapıyı oluşturan üretici güçlerin düzeyi ve toplumsal üretim ilişkilerinin doğası olan bir nedenler hiyerarşisinin) eyleminin sentetik ve birleşik sonucudur.

Bir Marksist için geçerli teorik kalkış noktası, «maddî hayatın üretim tarzı son analizde toplumsal, politik ve entelektüel hayatın oluşumunu koşullandırır» varsayımıdır. Ekonomik ilişkiler toplumsal örgütlenmeden bağımsız, özerk bir alan olarak kabul edilemezler. İşte buradan doğacak yöntem de, «ilkel» adı verilen toplumlar için olduğu kadar, antik veya çağdaş başka toplum biçimleri için de geçerlidir. Yani temel sorun, üretim tarzları ne olursa olsun, çeşitli toplumsal formasyonların analizinde Marksist bir yaklaşım ve yöntem kullanabilmektir

Godelier'e göre, antropolojide (ve öteki toplumsal bilimlerde) Marksist bir yol izlemek, biçim, işlev, eklemlenme çeşitleri, hiyerarşi ve belli toplumsal yapıların ortaya çıkış ve kayboluşlarını sağlayan nedenleri bulmaktır. Ana sorunsal ekonominin yapısal nedenselliği, yani üretim ilişkilerinin ve üretici güçlerin belli bir gelişim düzeyinin sonuçları, veya bir üretim tarzının toplumsal örgütlenmenin öbür düzeyleri üzerindeki etkileridir. Amaç, altyapının toplumların işleyiş ve evrim mantığı üzerindeki «yapısal nedenselliği»nin doğru bir teorisini yapmaktır.

Tarihî maddeciliğin ana tezinin, ekonominin[7] son analizde belirleyiciliği olduğunu söylemiştik. Ekonominin belirleyici olması ve egemen olması aynı şey midir? Bu noktada Marksistler arası bazı yorum farkları görülüyor. Örneğin Althusser'in de dahil olduğu alışılmış yorum, ekonominin son kertede belirleyici olmasını, onun toplumdaki tüm üstyapı kurumlarından bir tanesini seçmesi anlamında almaktadır. Yani ekonominin tercih ettiği üstyapı egemen konumda bulunmaktadır.[8] Godelier'ye göre bu akım ekonominin nedenselliğini kurumlar arasında bir ilişki olarak anlamaktadır.[9]

Kabile toplumlarıyla (tribal) ilgili çalışmalarında akrabalığın ve ailenin örgütlenmesiyle ekonominin şekli arasındaki ilişkilerle ilgilenen Sahlins ise[10], işlevlerinin uzun vadede hayatî fakat kıt bulunan ekonomik araçların etkili bir denetimini sağlamak olduğunu söylediği, ve neolitik çoban veya çiftçi ekonomilerin özelliği olan tekçizgili, kabilevî toplumlarda, ekonominin organik olarak toplumun politik ve toplumsal yapısına bağlı olduğunu söylemekle yetinilemeyeceğini belirtir. Zaten onu bu yapılardan yalıtlamak imkânsızdır.[11] Ekonomi biliminin göreneksel bilgiçliğinde «dış» veya «ekonomi dışı» etmenleri oluşturan politika, akrabalık v.b. kabilevî gerçeklikte ekonomik sürecin

örgütlenişini temsil ederler Ekonomik antropoloji bu etmenleri ekonominin ta kendisi olarak incelemelidir.

Sahlins'e göre «tribal» toplumlarda üretim tarzı aile veya evcil üretim tarzı olarak nitelenmeliydi, çünkü burada değişik aile birimlerinin stratejik bir durumu vardır. Üretim evcil bir işlevdir. Ailenin içsel ilişkileri üretimle ilgili ilişkilerdir. İş, emek kelimenin göreneksel anlamı alınırsa, «ekonomi-dışı» ilişkilere göre örgütlenmiştir. Bu ilişkiler daha çok toplumun genel örgütlenmesinden doğarlar. Yapılan iş, çalışanın öbür toplumsal işlevlerinden bağımsız özgül bir faaliyet değildir Aynı şekilde mübadele de «ekonomi-dışı» ilişkiler dışında ortaya çıkmaz. Her toplumsal ilişkinin ekonomik bir yanı vardır.[12]

Godelier'ye gelince, bir ilişki egemen ilişki gibi işliyorsa, bu onun üretim ilişkilerinin[13] işlevini yerine getirdiğindendir. Şurası bir gerçektir ki tarih boyunca ekonomi aynı yeri işgal etmemiştir.. Dolayısıyla da aynı biçimlere bürünmemiş, aynı gelişme biçimini göstermemiştir. Örneğin eski Mezopotamya toplumlarında dinin toplumsal üretim ilişkilerinin işlevini üstlendiği bilinmektedir. Bazı toplumlarda (Avustralya toplumları gibi) kan ve evlilik bağıyla doğan akrabalık ilişkileri hem altyapı hem üstyapı işlevini yerine getirebilirler Tüm toplumlarda bir yapı ancak aynı zamanda ekonomik altyapı işlevini de yüklenince egemen bir rol oynamaktadır. Yoksa toplumsal bir ilişkinin birden fazla işlevi üstlenmesi onun egemen ilişki olduğu anlamına gelmez.

Godelier'ye göre, ister demograf, ister ekonomist, antropolog veya tarihçi olsunlar, insan bilimlerinin «pozitivist» birçok uzmanının ortak yanılgısı —ki bu yanılgı kendilerine ekonominin son kertede belirleyici rolüyle ilgili Marksist varsayımı unutturur veya önemsetmez— kurumların görünürdeki hiyerarşisiyle, bu kurumlarca yerine getirilen işlevlerin gerçek, göze görünmeyen hiyerarşisini birbirine karıştırmaktır. Çünkü ampirist düşünce aynı işlevlerin değişik kurumsal biçimler altında ve bilinen üretim tarzlarındakinden değişik yer ve şekilde varoluşlarını anlayamaz.[14]

Evet, eğer ekonomik altyapıdan (ki bu bir veya eklemlenmiş olarak bulunan birden fazla üretim tarzını içerir) üretici güçlerle, bu güçlerce erişilen düzeye bağlı olarak, varoluşlarının maddî koşullarının toplumsal üretimini denetleyip düzenleyen insanların kendi aralarında ve doğayla olan topulmsal ilişkileri anlaşılırsa, şu veya bu tip bir topumda bu denetim ve düzenlenme ve üretim ilişkileri işlevini üstlenen toplumsal ilişkilerin doğası hakkında bir önyargıda bulunmak için hiçbir ciddî teorik neden yoktur (ne de bir toplumsal yapının üstlenebileceği işlev sayısı hakkında). Marx her toplumda, onun toplum olarak yeniden-üretim koşullarını sağlayan bir işlevler ve yapısal nedensellikler hiyerarşisi ortaya çıkarmıştır ama, ne her bir toplumda bu işlevleri üstlenen toplumsal ilişkilerin doğası, ne de bir yapının yerine getirebileceği işlev sayısı hakkında önceden bir yargıda bulunmamıştır.

Godelier'ye göre altyapıyla üstyapı arasındaki ayrım, «maddî olan ve maddî olmayan» arasındaki bir ayrım değildir. Yani altyapı ve üstyapı kurumlar olarak değil, işlevler olarak tanımlanmalıdır.

Toparlarsak, önemli olan nesneleri değil, işlevleri ve onlara karşı gelen toplumsal ilişkileri analiz etmek ve belli bir toplumda neyin üretim ilişkisi işlevini üstlendiğini görerek bunun nedenini keşfetmektir. «Yoksa kendi toplumumuzda ekonomi veya aile bağları veya din gibi gözüken şeyleri tüm toplumlara atfetme tehlikesi belirir».

Demek ki Marksizm bir toplumun çeşitli düzeylerini yalnızca ekonomiye indirgemek ve tüm öteki düzeyleri ekonominin çeşitli sonuçları gibi görmek değildir. Marksizm, tüm öteki düzeylerin özgüllüğünü, yani görece özerkliğini kabullenerek, Marx'ın «toplumların ve düşünce tarzlarının biçim ve evrimlerinin, son kertede, maddî hayatın üretim ve yeniden-üretiminin koşullarınca belirlendiği» varsayımını hiç unutmamaktır.

Toplumsal-ekonomik kuruluşların hem işleyiş, hem değişim ve evrim yasaları vardır. Bu düzeyde senkronik olanla diyakronik olanın karşıtlığı aşılmadan toplumların derin içsel mantığı analiz edilemez. İşlevselcilik ve yapısalcılık ise bunda başarılı olamamışlardır. Bu iki akımın yetersizliğine son vermek için ise, der Godelier, toplumsal ilişkilerin biçimlerini, işlevlerini, hiyerarşi ve eklemlenme tarzlarını, ortaya çıkış ve değişim koşullarını algılama ve analiz etme imkânı veren bir teori ve bir yöntem gereklidir. Bu da —kaba maddeciliğe dönüşen Marksizmden farklı olan— gerçek Marksizmdir. «Kaba kültürel maddecilik veya bazılarının sözde Marksizmden farklı olarak Marksizm çerçevesinde yapısalcı analizi uygulayışımız, bir toplumun çeşitli düzeylerini ekonomiye indirgemiyor veya ekonomiyi —tüm öteki düzeylerin onun çeşitli sonuçları olduğu— tek doğru gereklik olarak almıyor. Marksizmi uygulama biçimimiz tamamen, yani tam olarak, demek ki gerçekten, tüm düzeylerin özgüllüğünü, yani görece özerkliğini gözönünde bulunduruyor.»[15]

Öte yandan, Godelier ve taraftarlarını protomarksist yapısalcı diye niteleyen Meillassoux, *Femmes, Greniers et Capitaux* adlı kitabında, Godelier'nin akrabalık ilişkilerine hem altyapı hem de üstyapı statüsünü «bağışlamasını» eleştirerek, böyle olunca akrabalığın bir yerde kendi öz belirlenmesini doğurduğunu ve bu görüşten kalkılırsa ekonominin toplumsal evrimle belirlendiğini kabullenmek gerektiğini, o zaman da tarihî maddeciliğin bilimsel bir temeli kalmayacağını söyler.

Meillassoux'ya göre Godelier takımının yanılgısı kapitalist olmayan toplumlarda kapitalist toplumların bir ön-modelini görerek, bu üretim tarzlarının da temelinde maddî üretim araçlarının denetiminin yattığını sanmalarıdır. Çünkü böylece toprağa merkezî bir konum verirler. Sonra da, haklı olarak toprağın dağılımının toplumsal örgütlenmeye bağlı olduğunu (tersi değil) gözlemleyerek, daha uzağa gitmeden toplumsal yapılara altyapı niteliğini atfederler.

Meillassoux gerçek Marksist yaklaşımın kendisininki olduğunu söyler. «İlkel» toplumları, toprağın bunlar için çalışma aracı (moyen de travail) veya çalışma nesnesi (objet de travail) olmasına göre iki kategoriye ayırır ve toprağın çiftçilerde çalışma aracı, avcı-toplayıcılarda ise çalışma nesnesi olduğunu saptar. Yani üretici güçlerin gelişme düzeyini temel alır. Buradan kalkarak, her bir tarzda üretici güçlerin, yeniden-üretim koşullarının ve bunlarda insan ögesinin görece önemini inceleyerek aile ve akrabalık ilişkilerinin buna göre aldıkları şekillere geçer.

Ona göre altyapı ortaya akrabalık ilişkileri değil, üretim ve ilişkileri çıkarır Üreticinin üretimi çevresinde kenetlenen bu üretim ilişkilerini yeniden-üretme zorunluluğu üreticileri kişisel bağlarla bağlar ve üreticileri, kendilerini, bu üretimin örgütlenme ve denetim koşullarına uydurmaya yarayan kurumsal bir çerçeve içine yerleştirir.

Sahlins gibilerinin ailevî üretim tarzı diye niteledikleri bu üretim tarzında iktidar insanın yeniden-üretimini sağlayan araçların denetiminden kaynaklanır: Yiyecek maddeleri ve eşler. İşte bu yaklaşım Meillassoux'ya göre, kapitalist olmayan toplumlarda kapitalist toplumların bir ön-modelini (yani üretim ilişkilerinin salt maddî üretim araçlarının hukukî mülkiyeti çevresinde kurulduğu toplumsal bir sistem) görme yanılgısını önler.

II. ANTROPOLOJİDE MARKSİST BİR YAKLAŞIM ÖRNEĞİ

Yazının bu bölümünde Antropolojide Marksist yaklaşıma somut bir çabayı örnek olarak vereceğiz: Claude Meillassoux'nun *Fildişi Kıyılarında Guro Toplumu* adlı kitabı.

Evet, toplumsal formasyon, altyapı, üretim tarzı v.b. kavramları «ilkel» adı verilen bir topluma uygulama deneyimini belki ilk kez Meillassoux (bu çalışmasında) yapmıştır.

Meillassoux 13 başlıklı kitabında 11 başlıkta «geleneksel» Guro toplumsal formasyonunu incelediktен sonra, son iki başlığı sömürgeciliğin bu formasyonun yapısını nasıl etkilediğini, onun işleyişine, üretim ilişkileriyle üretici güçlerine ne gibi yeni biçimler kazandırdığına ayırmış. Temel olarak üzerinde durduğu, yani kitabında en fazla ağırlık verdiği bölüm birincisi. Buna karşın sömürgeciliğin getirdiği kapitalist ekonomi ögelerinin «geleneksel» üretim tarzının ögelerini nasıl içlediğini (entegre ettiğini), eski toplumsal ilişkileri bozmadan nasıl kendi yararına kullandığını, veya gerektiği yerde değiştirdiğini de açık bir biçimde ele almış ve ilginç «geçiş» biçimi ögeleri vermiş. Eski kategorilerle yenilerin yanyana bulunuşunun anî bir geçiş krizini önlediğini, fakat uzun vadede toplumun yapısının kökten değişeceğini ve saf kapitalist ilişkilere kademeli ve nihaî geçişin gerçekleşeceğini bu somut örnekte belrtmiş. Bu açıdan, iki başlıkta da ele alınmış olsa, bu ikinci bölüm de en azından birincisi kadar önemli..

a) Geleneksel Guro Toplumu

Guro'ların toprakları coğrafî bakımdan iki bölgeye ayrılır: a) kalabalık savan, b) tenha olan ormanlık bölge.

Ormanlık bölgede geniş anlamda «aile» birimi *(goniwuo)* agnatik (erkek tarafından geçen) bir akrabalık bağından gelen erkekler, onların karıları ve evlenmemiş kızlardan oluşan ve her biri bir «en yaşlı»nın otoritesi altında bulunan bir birimdir.

Savanda ise *goniwuo* birçok akrabalık gruplarından oluşur. Bunlardan bir tanesi başlıca grubu oluşturur ve bu grubun en yaşlısı tüm *goniwuo*'nun «en yaşlı»sıdır.

Goniwuo genelde hem kan bağı, hem evlilikten gelen akrabalık ilişkilerine dayanır. Guro toplumu tüm *goniwuo*'ların yanyana gelmesinden oluşan parçalı (segmentaire) bir kuruluştur.

«En yaşlı»lar kendi otoriteleri altındakilerin sorumluluğunu yüklenmişlerdir (ki bunlardan en önemlisi, kendilerine bağımlı genç erkeklerin evlenmesi için onlara başlık sağlamalarıdır) ve buna karşılık onların emeğinden yararlanırlar.

Meillassoux üretim tarzını şöyle tanımlıyor: «İnsan gruplarınca kullanılan tekniklere göre değişen *üretim araçları* ile bu grupların toplumsal ve politik örgütlenişine bağlı olan *üretim ilişkileri* arasındaki sürekli ve karşılıklı ilişki.»

Ve Meillassoux parçalı (segmentaire) «ilkel» toplumların üretim tarzını, bunların tümü için geçerli olarak aldığı dört özellikle tanımlıyor: a) tarımın başlıca üretim faaliyeti olması; b) kendi kendine yeterli olma; c) çok basit, yani hemen hemen doğada hazır üretim tekniklerinden yararlanma; d) başlıca enerji kaynağı olarak insan enerjisinin kullanılması.

İşte Meillassoux bu genel ön tanımdan kalkarak inceliyor Guro toplumunu.

Gurolarda tarım başlıca ekonomik faaliyet olduğundan, tarımla ilgili çalışma ve ilişkiler toplumsal yapıyı biçimlendirirler. Tarım kişiler arasında düzenli ve sürekli bir «işbirliği»ni gerektirir. Toprağı işlemek için çeşitli çalışma grupları vardır. Bu gruplar da yine kan veya evlilikle gelen akrabalık ilişkilerine dayanır.[16] Tarım çalışma birliği emeğin toplu örgütlenişine ve besin maddelerinin ortak tüketimine dayalı olarak işleyen toplumsal bir hücredir.

Ekilen ürünler arasında pirincin özel bir konumu vardır. Pirinci sadece kadınlar ektiğinden ve aile şefinin kilerine stoklandığından, ona ancak belli bir toplumsal konumdaki kişiler sahip olabilirler. Toplumda söz sahibi olabilmek için ise pirinç şarttır. Örneğin başkalarından iş yardımı alındığında pirinçten oluşan bir ziyafet vermek gerekir. Pirinç toplumsal ilişkilerin aracıdır.

Guro toplumunda ayrıca az bir miktarda hayvan yetiştirilir. Zanaat, toplayıcılık da öbür faaliyetlerdendir.

Av, savaş v.b. ise tüm köyün (village) erkeklerinin işbirliğini gerektirir ve tarımdaki çalışma gruplarının işleyişinden çok farklıdır. Burada bir işbölümü başlangıcı görülür.

Üretilen her şey grubun şefi olan «en yaşlının» elinde toplanır. Gurolar emeklerinin karşılığı olarak ortak sofrada yemek yiyebilirler. Ayrıca, evlenecekleri zaman, kız tarafına vermeleri gereken başlığı[17] da aynı zamanda en zengin[18] kişi olan «en yaşlının» hazinesinden sağlama imkânını elde ederler.

Demek ki ekonominin merkezi «en yaşlı»dır. Ve her kategorinin onunla değişken ve hiyerarşize olmuş ilişkileri vardır. Meillassoux'ya göre bunlar üretim ilişkileri biçimini alırlar. Toplumun işleyişini sağlayan akrabalık bağlarıdır ve bunlar üretim ilişkilerinin temelidirler.

«Hazine»siyle yaşça kendisinden küçük olanların (cadets) ihtiyaçlarını karşılayan «en yaşlı» böylece otoritesini sürdürür. Otoritesinin en büyük kaynağı da kendisine bağımlı erkeklere eş bulma yetkisidir. Dağıtım sisteminin kutbu olan «en yaşlı»nın başlığı ödemesiyle ekonomik alanda «dağıtım» süreci (uzun vadede) kapanmış olur. «En yaşlı»nın biriktirdiği şeyler onun otoritesi altındakilerin ça-

Guro toplumunda ayrıca az bir miktarda haylışmasının ürünleridirler v ebu şekilde kendilerine geri verilmiş olurlar, ama artık kendi emirleri altında çalışacak bir grup doğuracak doğal bir «araca» dönüşmüş olarak: bir eş (bir kadın).

Kadın hem kendi emek-gücüyle, hem de doğuracağı çocukların gelecekteki emek-gücünün kaynağı olarak, toplumun temeli ve eklemidir. Evlilikler grubun devamının koşuludur. Şu halde bir erkeğe, karısı ve çocukları üzerinde otorite imkânı veren evliliğin de üretim ve yeniden-üretim gücünü toplumun yapısal sınırları içinde tutması doğaldır Başlığın rolü ise toplumsal bir tutuculuk aracı olmasıdır. Çünkü ekonominin toplumsal örgütlenmesinden doğan ve (başlık nedeniyle) evliliği sağlayan «zenginlik» ona sahip olan «en yaşlı»nın bu aynı örgütlenmeyi sürdürmesini sağlar.

Demek ki başlık sistemi sayesinde evlilik ilişkileri de maddî üretim, dağıtım ve birikim biçiminin emrindedirler. Böylece doğal yeniden-üretim, toplumsal yapının yeniden-üretimi ve ekonominin örgütlenişi tutarlı bir sistem içinde biribirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar.

b) Sömürgeciliğin Getirdiği Değişiklikler

Fildişi Kıyıları kauçuk, fildişi v.b. gibi doğal kaynaklarıyla 1906'larda Avrupalıları çeker. Ve Guro toplumunda da Avrupalı, sömürgeci (Kolonyal) sömürü sisteminin başlıca araçları olan zorunlu çalışma ve vergiye başvurur.

Sömürgeci ekonomi hem bir işgücü seferberliğini hem de ticarî bir «altyapı»nın yerleştirilmesini gerektirir. Bu nedenle pazarlar yaratılıp kâğıt para, o zamana kadar Guro'ların komşuları Diula'larla alışverişte kullandıkları demir çubukların (sompe) yerini alır.[19]

1924'e kadar eski değişim biçimleri sömürgeci ekonomiye paralel olarak varlıklarını sürdürürler. 1924'de kamuoyunun ortaya çıkışı Avrupa ticaretine geriye dönüşsüz avantajı sağlar ve sonunda bu ticaret egemen olur. Bu arada, artık taşıma kaygısı bittiğinden, yerliler de kahve, kakao gibi ticarî ürünleri ekmeğe başlarlar. Fakat çok emek-gücüne gerek olduğundan, çoğu, Avrupalıların tarım işletmelerinde çalışırlar ve emek-güçlerini hemen hemen bedavaya satarlar.

1947'de zorunlu çalışma kalkınca Guro ekicilerinin dönemi başlar. Böylece, der Meillassoux, «sömürgecilik toprağı işletme düzenini değiştirip, bir yeni köylü sınıfının doğuşunu sağlar».

Bu yeni ekonomik dönem toplumsal ve politik köklerini sömürgeleşmenin kendisinde bulmuştur: Sömürgecilik, egemenliğini kabul ettirmek için kendisine aracılık yapabilecek bir «şeflik» düzeni yaratır; bu görev de eski şeflere verilir. Dolayısıyla bu sonuncular aynı zamanda geleneksel egemenlik ilişkilerinin gerektirdiği işlevleri de üstlenmekte devam ederler. Sömürgecilik onlara, topladığı vergilerin bir kısmını ve bir de ücret verir; ayrıca kendilerine doğrudan bağımlı olanların hiçbir zaman «zorunlu çalışma» yapmamalarını sağlar. Yani onların emeğini yine şeflere bağışlar. Böylece bu sonuncular ilk ekimleri (plantations) gerçekleştirip zenginleşerek, yeni toplumda «en yaşlı»nın görevlerini yerine getirmeyi sürdürürler.

1950-51 yıllarında kahve, kakao v.b. ürünlerin ekimi yaygınlaşarak, yalnızca şeflerin, «en yaşlı»ların tekeli olmaktan çıkar. Her aile reisi kakao ve kahve ekmeye başlar. Bu ticarî ürünlerin ekimi köylüleri —az da olsa— «kâr ekonomisi»ne sokar.

Yeni ekonomide, geleneksel toplumda mübadele değerinden yoksun tarım ürünleri meta haline gelir; mübadele artar. Bu durumda kâr getiren ürünlerin monokültürü geleneksel faaliyetler aleyhine gelişir. Ve emek ile toprak da metalaşır.

Fakat tüm bu süreç, emeğin akrabalığa dayalı toplumsal örgütlenmesinden bütünüyle ayrışmaz. Çünkü geleneksel tarımdan gelen uygulamalar nedeniyle, tüketim maddelerinin ekimiyle ticarî ürünlerin ekimi sırayla veya aynı zamanda, aynı topraklarda ve aynı işlemlerle yapılır. Fakat ücretli emeğin ortaya çıkışıyla, eski aynî karşılıklı emekle (travail prestataire) bağdaşmayan ve ona dayalı toplumsal örgütlenmeyi ve onun ifadesi olan akrabalık bağlarını çözmeye yönelen yeni üretim ilişkilerine geçilir.

Geçim ekonomisiyle ticarî tarımın yavaş yavaş farklılaşması yalnızca ekonomik değil, toplumsal alanda da olur. Tüketime ayrılan ürünlerin ekimiyle ticarî amaçlı ekim zamanla birbirlerinden ayrılır. Aile ve akrabalık bağlarına dayalı örgütlenme birincisinde devam ederken ikincisinde değişiklikler görülür. Ticarî ürünlerin tarımında üretim ilişkileri ücretliliğe dayanırken, tüketim ürünlerinin tarımı hâlâ aile birliklerinin (communautés) temelleri üzerinde işler. Ve örneğin gençlere kahve ekmek için toprak verildiği halde, pirinç ekmelerine izin verilmez. Bu türden hakları hâlâ geleneksel toplumda rastladığımız tipler ellerinde tutarlar. Bu sonuncular parasal kaynakları ellerinde toplayarak bu kaynakların aile birliklerindeki etkilerini yok ederler veya yeni kullanımlara yöneltirler. Böylece yeni toplumsal kategorilerin zengin-

leşme imkânı hemen doğmaz: Eski yapı bir yerde devam eder.

Fakat eskiden «en yaşlı»nın «hazine»sine giren malların kesin ve belli işlevi (başlık ödemeye yaramaları) onların kullanımlarını daraltıp kişisel amaçlara çevrilmesini imkânsız kılarken, yeni ekonomik durumda artık böyle olmadığından, «en yaşlı»nın elinde biriken mallar parasal değerleriyle başka kullanımlara da imkân verirler. «En yaşlı»lar gelirin giderek artan bir kısmını geleneksel topluluğun ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarına yabancı amaçlarla kullanarak, kendilerine bağımlı olanların emek-gücüne giderek daha çok elkoyarlar, ve böylece, emeğin metalaşmadığı için ücretsiz olduğu topluluk örgütlenmesini bir sömürü düzenine çevirebilirler.

Geleneksel toplumun devamı onun zorunlu bir bileşken olarak ekonominin bütününe girişiyle açıklanabilir Demek ki korunmasının nedeni, halkın hayatî ihtiyaçlarını karşılayacak, ve giderek kapitalist kesime insan ve ürünlerini daha ucuza sağlayacak tek toplumsal ve ekonomik örgütlenme şekli oluşudur. Bu açıdan, sömürgeciliğin kendisine empoze ettiği işlevi yerine getirmekten bir an geri kalmamıştır. Fakat bu korunma ilelebet süremez. Meillassoux bu çelişkiyi şöyle anlatıyor: «Böylece geleneksel toplumun modern ekonomice yutulması çelişik bir devinimle gerçekleşmekte. Bir yandan üyelerinin kişisel katılışını reddederek onu organik olarak ekonominin bütününe sokmakla ona yeni bir varlık nedeni vermekte, öte yandan bu bütünleşmenin koşulu olan yeni üretim ve değişim tarzları getirerek onun toplumsal içeriğini yıkmakta.» Meillassoux'ya göre geleneksel toplumsal ilişkilerin yok olması Guro toplumunu çözmeye yeterli değildir. Bunun için «üyelerinin, terkettikleri sistemin karşıladığı kadar ihtiyaca cevap verebilecek yeni bir sisteme girmek için, ondan kopabilmeleri gerekir»

Toplumun değişik bölümlerinin çıkarları aynı olmadığından, çoğunluk sömürgeci ekonomi tarafından ezilirken, tersine bir avuç azınlık bu ekonomiden vararlanır. İşte bunlar Meillassoux'ya göre yeni köylü «sınıfı»nın çekirdeğini oluşturanlardır (şefler, «en yaşlı»lar...).

KAPİTALİZM-ÖNCESİ BİÇİM VE YAPILARIN KORUNMA NEDENLERİNE BAZI YAKLAŞIMLAR

Sömürgeciliğin getirdiği kapitalist üretim ilişkilerinin yanında ve bunlara paralel olarak, geleneksel aile topluluklarının ve bunlara bağlı ilişkilerin de (hiç olmazsa bir süre için) sürdüğünü gördük.

Kapitalist ilişkilere uymayan «ilkel» aile topluluklarının (communauté familiale) korunmasıyla ilgili genel nedenlere, ve emperyalizmin emek-gücü üzerindeki bazı taktiklerine sırası gelmişken değinmekte fayda var. Bunun için Meillassoux'nun *Kadınlar, Kilerler ve Anamallar* adlı kitabının ikinci bölümüne ve Jollivet. Servolin, Rey gibi yazarların bu konuda söylediklerine başvuracağız.

Meillassoux önce şu uyarıyı yapar: «İlk birikim, Marx'ın *Kapital*'de ele aldığı gibi geçici bir şey, bir başlangıç olayı değil, kapitalist üretim tarzının gelişme sürecine bağlı bir olaydır». «Çünkü», der, «Marx'ın *Kapital*'deki çifte varsayımı (yani, 1 Feodalitenin çözülmesiyle kapitalizmin başlangıç noktası olan ilk birikim, bir kez gerçekleştikten sonra işe katılmayışı; 2. Kapitalist ekonominin başka üretim tarzlarına başvurmaksızın, tamamen kapitalist üretim ve yeniden-üretim kurallarına göre işleyişi.), emperyalizmin ve sömürgeciliğin etkisiyle sürekli olarak yeni alanların, dahası da yeni halkların bütüne girmesiyle oluşan kapitalist büyüme ve yayılmanın gerçek tarihî sürecini açıklayamıyor.»[20]

Meillassoux ilk birikimi gerçekleştirmenin iki yolu olduğunu söyler: a) kırsal kesimden sanayi bölgelerine göçler; b) döner göçler.

Fakat kapitalist sömürü sorunu emek-gücü üretimini olduğu kadar yeniden-üretimini de içerdiğinden, kırsal kesinıden sanayi bölgelerine akan emek-gücü yerine ikinci kuşakta yenilerini koyma yükünün tamamen kapitalist kesime kalmasının bu kesimin işine gelmeyeceği açıktır.

Köylülüğün farklılaşması ve aile üretim ilişkilerinin («domestique» veya «familial») çözülmesi sonucu kırdan göç eden emek-gücü iş pazarının beslenmesi dışında, daha gelişmiş bir ilk birikim yolu vardır ki, özellikle Avrupa ve Afrika kapitalizminin lehine olarak, II Dünya Savaşı'ndan beri önem kazanmaktadır: Döner göçler ve geçici iş göçleri ile aile tarım ekonomisinin korunması ve sürdürülmesi.

Kapitalizm-öncesi üretim tarz ve biçimlerinin tümüyle ortadan kalktığı varsayımında geçerli olan emek sömürüsü ile kapitalizmin kapitalizm-öncesi üretim tarz ve biçimlerine —bir çözülme/korunma süreci içinde— egemen olduğu durumlardaki emek sömürüsü elbette aynı koşullarda gerçeklesmez. Çünkü ilk durumda yalnızca «özgür işçi»yi sömüren kapitalizm, ikincisinde örgütlenmiş olarak hazır bulduğu kapitalizm-öncesi üretim tarz ve biçimlerinin emek-gücünü de sömürür.

Kapitalizm, «ilkel aile topluluğunun» yıkılacağı yerde korunmasının orta vâdede daha iyi bir sömürü aracı olduğunu anlamıştır. Nitekim, değişik sömürü formüllerini uygulayıp şiddete de başvurarak iyi sonuç alamayan sömürgeci politika aile ekonomisinin üretim yeteneklerini örgütleyip kullanmayı yeğ tutmuştur. Çünkü «aile topluluğu» hem toplu bir üretici örgüttür, hem de artık-emek üretir Emek-gücü «aile topluluğunun», «toplumsal» ürünü olduğundan, bir bireyin sömürülmesi tüm «aile topluluğunun» sömürülmesi demektir.

Fakat bu toplu emek-gücünün kısmen kapitalist kesime geçmesi onun ailesel yeniden-üretimini aksatmamalı, yani bu yükü kapitalizmin omuzuna yüklememeliydi. Sömürgeci ekonomi buna da çeşitli çareler buldu. Döner göçler bunlardan en kârlısıdır.

Meillassoux'ya göre eğer bir işçi hem geçimlik tarım yapıyor, hem de kapitalist kesimde ücretli bir işte çalışıyorsa, genel olarak bu işçinin hem bir emek rantı hem de bir artık-değer ürettiği savunulabilir. Bunlardan birincisi aile ekonomisin-

de üretilmiş olan emek-gücünün kapitalist üretim kesimine bedava aktarımından, ikincisi ise üreticinin emek-gücünün onu satın alan kapitalist tarafından sömürmesinden doğar. İkisi görünürde ayırdedilemez olsalar bile bu böyledir. Ve bu ayrım önemlidir, çünkü rant artık-değerle aynı şekilde yaratılmaz ve aynı kurumlardan yararlanmaz. Emek rantı «çifte bir iş pazarı»nı[21] uygun bir ayırımsal (discriminatoire) ideolojiyi ve özgül ve karmaşık döner göç mekanizmalarını gerektirir.

Bu mekanizmalar, görüldüğü gibi emeğin aşırı sömürülmesine yararlar Ve yukarıda da değinildiği gibi, emek-gücünün «emek rantı» ve «artık-değer» yaratabilmesinin koşullarından biri de geçimlik tarımla aile üretim ilişkilerinin tamamen veya kısmen korunmasıdır.[22] Hattâ bu amaçla kapitalistler el emeği sağlayıcısı kırsal kesimlerde kapitalizmin yayılmasını önlemektedirler: Böylece çocuklar, hasta ve yaşlılar, işsizler de aile ekonomisi çerçevesinde geçimlerini sağlayarak kapitalist kesime yük olmazlar. Bu korunmanın ekonomik nedenleri yanında politik-ideolojik nedenlerinin de olduğu açıktır.

P. Ph. Rey'e göre[23] kapitalizm, kapitalizm-öncesi ilişkileri, kendisine neye mâlolduğunu devamlı hesaplayarak ve politik ve ekonomik genel dengelere uydukları sınırlar içinde tutarak korur. Zaten kapitalist üretim tarzı kapitalizm-öncesi yapılara gerekli evrimleri gerektiği ve mümkün olduğu anda ve ölçüde yaptırtabilir.

Gervais, Servolin ve Weil[24] Fransız burjuvazisinin, 1871-1958 arası, kapitalist üretim ilişkilerinin genişlemesi toplumsal devrimi hızlandırır korkusuyla, kendi öz ekonomik gelişmesini nasıl yavaşlattığını söyler ve bunu rakamlarla gösterirler.

Fransız tarım istatistiklerinden yararlanan Jollivet[25] aile tarımının Fransa'daki yoğun egemenliğine değinir. Köy aile tarımı ise kapitalizm-öncesi bir üretim tarzının korunmuş bir biçimidir (Servolin'e göre bu, kapitalist üretim tarzı içinde «küçük üreticilik üretim tarzı»nın korunmasıdır.[26])

Bu korunmanın çeşitli nedenleri vardır. Önce şu bilinmelidir ki, kapitalist üretim tarzı karşısına çıkan bazı sorunları kendinden çözemeyince, yine kendi kârını düşünerek, bir önceki üretim tarzına ve ilişkilerine başvurur. Fakat aynı zamanda bu ilişkileri denetler ve kapitalist üretim tarzının girmesini sağlayan çareleri bulur.

Demek ki, kapitalizmin eski ilişkileri koruması için onları kendi yararına işletmesi, artık-değere el koyabilmesi, eski üretim tarzının ürünlerinin kendisine daha ucuza gelmesi ve eski üretim biçiminin (veya tarzının) bireylerini kendi bağrında kapitalist üretim tarzından daha ucuza yaşatması gerekir[27]

Gelişmiş kapitalist ülkelerde aile kurumunun korunmasına da bu bakış açısından yaklaşılabilir. Kapitalist üretim tarzının özgüllüğü aileyi üretim alanının dışına atmış olmasıdır. Kapitalizm için ailenin yeniden-üretimi kişilerin (yani emek-gücünün) yeniden-üretiminden başka bir şey değildir. Bu yeniden-üretim ekonomik olduğu kadar, hattâ daha da çok, politik-ideolojik bir yeniden-üretimdir de (bu konuda bkz. A. Kudat, «Aile ve Yeniden Üretim», *Toplum ve Bilim*, Yaz 1977).

III. E. TERRAY'NİN MEİLLASSOUX'NUN KİTABINI «YENİDEN OKUYUŞU»

Konudan kısmen uzaklaşmakla birlikte söylenenlerin hatırlanmasında yarar olduğu kanısındayız Şimdi Meillassoux'nun *Fildişi Kıyılarında Guro*'larına dönebiliriz; daha doğrusu E. Terray'nin bu araştırmadan kalkarak yazdıklarına.

Evet, Terray Meillassoux'nun getirdiği verilerden kalkarak Guro toplumundaki üretim tarzlarını ortaya çıkarmak ister. *Le marxisme devant les sociétés primitives* (ilkel toplumlar karşısında Marksizm)[28] adlı kitabının ikinci bölümü buna ayrılmıştır. Bu arada Terray bazı tartışmalara da katılır: Örneğin «ilkel» adı verilen toplumlarda akrabalığın yeri ve tam rolü, parçalı (segmentaire) toplumlarda «en yaşlı» ile ona bağlı olanlar arasında sömürü ilişkisi olup olmadığı v.b. konulara değinir.

Terray, Meillassoux'nun parçalı toplumlar için verdiği üretim tarzı tanımını eleştirir ve bu tanımın üstyapıya (yani hukukî, politik ve ideolojik yapıya) gereken önemi vermediğini söyler.

Terray'e göre bir ekonomik toplumsal formasyondaki üretim tarzının teorisini yapmak için çeşitli *iş süreçlerinin* (emek-gücü ve üretim araçlarının) dökümünü yapmak ve ürünün *dağıtım ilişkilerini* analiz etmek, yani *üretim sürecini* analiz etmek gerekir. Buna, *üretim birimlerinin* (ki işbölümü biçimleriyle nitelenirler ve her işbölümü biçimine de zorunlu olarak belli *yönetim ve denetim yapıları* bağlıdır) incelenmesi ve *üretim ilişkileri* de girer (çünkü her iş süreci belli üretim ilişkileri çerçevesinde olur; ve dağıtım ilişkilerini de bu üretim ilişkileri belirler). Üretim ilişkileri *politik ve ideolojik ilişkiler* içinde «temsil edilirler». İşte bütün bunlar Terray'e göre bize üretim tarzı kavramını verir.

Buradan kalkarak çalışma araçlarını inceleyen Terray, üretim sürecinin başlıca ögesinin emek-gücü olduğunu, bunun ise ya tek başına ya da toplu emek-gücü (ki değişik biçimlerde örgütlenebilir) halinde işlediğini, ve işte bu işbirliği biçimlerinden kalkarak da üretim tarzı (veya tarzlarını) tanımlayabileceğimizi ileri sürer.

Altı üretim dalını oluşturan tarım, hayvancılık, balıkçılık, toplayıcılık ve zanaat gibi faaliyetlerdeki işbirliği şekillerini inceleyen Terray, bu faaliyetlerde iki tür işbirliği gözlemler:

a) Basit işbirliği (ki öncelikle tarımın özelliğidir). Bunun iki şekli vardır:

1) genişletilmiş basit işbirliği (önemli tarım çalışmalarında olduğu gibi barakaların yapımı ve büyük avlarda da görülür).

Bu işbirliği şeklinde üretim birimi çalışma birliğidir ve geçici nitelikte bir işbirliğidir.

2) Dar basit işbirliği (küçük tarım çalışmaları,

toplayıcılık, hayvancılık ve balık avında ortaya çıkar)

Bu işbirliği biçiminde üretim birimi çalışma ekibidir ve sürekli olma niteliği vardır.

b) Karmaşık işbirliği (toplu bir araç olan ağın kullanımıyla belirlenen «ağlı av» ve savaş durumunda görülür).

Bu işbirliği şekli de geçicidir Ayrıca, çekirdek halinde de olsa bir işbölümü ve bir «uzmanlaşma»yı gerektirir.

Üçüncü bir aşamada Terray bu işbirliği şekillerine karşı gelen toplumsal üretim ilişkilerini bulmaya çalışır.

a) Karmaşık işbirliği için «kabile-köy» (tribal-villageois) dediği sistemi önerir. Ve buna örnek olarak ağlı av, savaş v.b. faaliyetleri verir. Burada üretim birimi köyün tüm erkekleridir ve bu faaliyetler bir işbölümünü gerektirir.

Ayrıca köyün örgütlenişi, yapısı, modeli bundan esinlenir (bireylerin avdaki konumu köyün mekândaki biçimine yansır. Bundan başka, kabilenin (tribu) yapısını da savaşın örgütlenmesi belirler). «Demek ki,» der Terray, «karmaşık işbirliğine karşı gelen üretim ve üstyapı ilişkileri kabile-köy sisteminde gerçekleşiyorlar. Ve üretim araçlarının dağıtımıyla ürünün paylaşılmasını sağlayan kurallar bu çeşit işbirliğinin niteliklerini yansıtıyorlar».

Üretim aracı olan ağ ve avlanma alanı toplu mülkiyete girerler. Ve kabile-köy sisteminde «gerçekleşen» politik ilişkiler eşitlikçi (égalitaire) niteliktedirler.

b) Basit işbirliğine karşı gelen toplumsal üretim ilişkilerine ise Terray boy dediği sistemi önerir (système lignager).

Üretim araçları iki türdedir: Toprak ve âletler. Bunların asıl sahibi —en yaşlının temsil ettiği— boyun kendisidir. Boy başlıca üretim araçlarının dağıtım yeridir. Çalışma ekibi boyun bir bölümünden (segment de lignage) oluşur ve dar-basit işbirliğine dayanır.

Bu üretim ilişkilerinin getirdiği denetim ve yönetim yapılarına gelince, bu da «en yaşlı»nın rolünün incelenmesini gerektirir. Terray'e göre bu sonuncusunun rolü, üretim araçlarının mülkiyetine sahip üretim birlikleriyle, bu araçları kullanma hakkına sahip çalışma ekipleri arasında bu araçların dağıtımını gerçekleştirmektir. «En yaşlı»ların otoritesi ne fizikî zora, ne biyolojik anlamda arkabalığa ne de toprakta üretim araçlarının denetimine dayanır. Terray bunun sadece bir işlev iktidarı olduğunu söyler.

Artık gerekli işlemler yapılmış, Terray, Guro toplumundaki üretim biçimlerini tanımlayacak aşamaya gelmiştir:

1) Birinci üretim biçimi «kabile-köy» sisteminde «gerçekleşen» ve karmaşık işbirliğini gerektiren üretim biçimidir. Üretim ilişkileri düzeyinde üretim araçlarının toplu mülkiyetine dayanır. Dağıtım kuralları eşitlikçidir. Hukukî-politik düzeyde geçici bir işlev iktidarının varlığını gerektirir, ve herkes sırayla bu işlevi yerine getirebilir (örneğin ağlı avda elbette erkeklerden birinin avı yönetmesi gerekir. Fakat bu yönetici her avda aynı kişi olmayabilir. Üstelik av sona erince, grup üzerindeki otoritesi de sona erer).

2) İkinci üretim biçimi «boy sistemi»nde «gerçekleşen» ve basit işbirliğine dayanan üretim biçimidir. Üretim ilişkileri düzeyinde üretim araçlarının mülkiyeti topludur (kolektif) fakat bir kişi onları grup adına elinde bulundurur. Ürünün paylaşımı (répartition) bir «yeniden dağıtım» (redistribution) şeklini alır (emeğin ürünleri merkeze gider; merkez, yani en yaşlı da bunların bir kısmını belli şekiller altında çalışanlara geri verir). Bu üretim biçiminde sürekli bir işlev iktidarı vardır.

Buradaki üretim birimleri geniş aileler biçimini alırlar. «En yaşlı»nın küçüklerine olan ilişkileri akrabalık ilişkileridir. Terray tarımı bu üretim tarzına örnek verir.

Terray daha sonra akrabalığın rolünü bulmaya çalışır. Ona göre akrabalık ilişkilerini açıklamak için, önce yapıldıkları «maddeyi» tanımlamak gerekir. Sonra ekonomik düzeyin, hukukî-politik düzeyin ve ideolojik düzeyin bu maddeyi —kendisine düşen çeşitli işlevleri yerine getirebilmesi için— (ekonomik temelin gelişim derecesini gözönünde bulundurarak) nasıl değiştirdiklerini göstermek gerekir.

Akrabalık, Althusser'in anladığı anlamda bir üstbelirlenmenin tipik bir olayıdır (yani onun doğasını anlamak için birçok ögeyi işin içine sokmak gerekir). Terray'e göre akrabalık ilişkileri bu açıdan, «ilkel» adı verilen ekonomik toplumsal formasyonlarda —kölecilik, feodalizm ve kapitalizmin egemen olduğu ekonomik toplumsal formasyonlardaki— sınıf ilişkilerinin yapısal karşılığıdır (fakat bu, akrabalık ilişkilerinin sınıf ilişkileri oldukları anlamına gelmez).

Şu halde akrabalıkta üç görünüm vardır:

a) Ekonomik düzey: Emek-gücünün dağılımı, yani topluluğun değişik akrabalık gruplarına ayrılması, onlar arasında üretim araçlarının dağıtılması, yönetim ve denetim yapıları v.b...

b) Hukukî-politik düzey: Bireylerin kişisel konumunun belirlenmesi, egemenlik ilişkileri v.b...

c) İdeolojik düzey: Sistemin işleyişinin ideolojik koşulları...

Kapitalizm-öncesi üretim tarzlarında üreticilerle üretim araçları arasında ekonomi-dışı bağlar vardır. Terray buradan kalkarak bu üretim tarzlarında ideolojik ve politik üstyapının egemenliğinin ileri sürülebileceğini söyler. Çünkü ekonomik tabanın egemenliği onun üstyapılara göre özerkliğini gerektirir. Oysa üstyapıların egemenliği tam tersine, üretim tarzının üç düzeyinin göreli bütünleşmesini varsayar Böylece üç düzeyin ortak bir gerçekleşme alanı vardır ve bu ortak alana Terray öge (élément) adını verir.

Terray'e göre, akrabalığın bu öge rolünü oynayabilmesi için iki koşul vardır: a) Kendi-kendine yeterlilik. b) Emeğin sömürülmemesi. Bu iki kosul gerceklesince akrabalık üretim tarzının gerçekleşmesinde «öge» olarak rol oynavabilir.

Terray'in Althusser'den kalkarak her toplumsal formasyonda mutlaka, birbirine eklemlenmiş ola-

rak ve içlerinden birinin egemenliği altında bir arada bulunan birden fazla üretim tarzı olduğunu söyleyerek bulduğu iki üretim tarzı arasındaki ilişkilere gelince:

Boy sistemi Guro köyünün iç örgütlenişini belirler. Ayrıca, örneğin av etinin paylaşımını da etkiler. Politik alanda otorite «en yaşlı»lara aittir. Yani boy sistemi ekonomik-toplumsal formasyonun bütününe kendi otorite ilişkilerini kabul ettirir. Toplumsal emeğin dağılımında boy sisteminin payı kabile-köy sisteminin kinden fazladır. Ayrıca birincisi ikincisine kendi tüketim ilişkilerini kabul ettirir. Üretim açısından bu iki sistem ayrı ve özerktirler. Politik alanda boy sistemi ötekine göre egemen olmakla birlikte, ideolojik alanda durum bunun tersidir. Terray bunlardan kalkarak iki üretim tarzı arasında «çapraz bir egemenlik» olduğu sonucuna varır. Yani üretim tarzının yeniden-üretimi kavramına değinmeden iki üretim tarzı arasında egemenlik ilişkisi arar.

Terray'nin üzerinde durduğu başka bir nokta ise, Guro toplumsal formasyonunda sömürünün olup olmadığıdır. Terray bu konuda şunları ileri sürer: Tek enerji kaynağı insan olduğundan, ekonomik toplumsal yapının yeniden-üretimi geniş ölçüde grubun fizikî yeniden-üretiminin gerçekleşme koşullarına bağlıdır. Böylece emek-gücünün dolaşımı egemen bir rol oynar. Şu halde «en yaşlı»lar otoritelerini sürdürmek için, kadınlarla başlığın dolaşım sürecini denetleyerek, bu otoriteyi sağlayan toplumsal formasyonların bu süreci yeniden-üretmesini sağlamak zorundadırlar.

Başlığın bileşimine giren mallar prestij malları olduğu için üretimle ilişkileri yoktur. Yani «en yaşlı»nın otoritesi bu alana müdahale edemez. Fakat evlenmek için gerekli her şeye o sahibolduğundan, «en yaşlı»nın iktidarı kadınlarla başlığın dolaşımının denetiminden doğar Şu halde «en yaşlı»nın yaşça kendisinden küçük olanları sömürdüğü söylenebilir mi?

Terray'e göre bu toplumda sınıf çatışmasından söz edilemez. Çünkü toplumsal formasyonun normal işleyişi sonucunda gençler de günün birinde «en yaşlı» olabilirler. Sonra en önemlisi, bu toplumda Devlet yoktur.

Sömürüden söz edebilmek için, doğrudan üreticilerin emeğinin yarattığı artık-ürüne üretici olmayan bir grubun herhangi bir biçimde elkoyması gerekir. Oysa burada başlığa, yani «en yaşlı»nın «hazinesi»ne giren mallar gençlerin emeğinin ürünü değildirler. Bu sonuncuların çalışmalarının ürünleri genellikle besin maddeleri, gündelik kullanım eşyalarıdır ve bunlar da çoğunlukla kendilerine dağıtılmaktadır. Yani «en yaşlı» bir artık-ürüne el koymaz İşlev iktidarını yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu şeyler ona verilir. Önemli olan yeniden dağıtım (redistribution) anıdır, ve bu gözönünde bulundurulunca sömürüden söz edilemez. Çünkü Terray'e göre ancak, en yaşlı buna karşın gençlere kadın sağlamasavdı. kadınların dolaşımı sürecini durdursavdı sömürü olurdu. Guro toplumunda ne sömürüden, ne de sınıf çelişkisinden sözedilemez.

IV. TERRAY'E GETİRİLEN ELEŞTİRİLER VE TERRAY'NİN ÖZELEŞTİRİSİ

Terray'nin bu çalışmasına her bir yandan eleştiriler yağar ve bunun üzerine Terray kendisini savunmak ve bazı eksiklerini tamamlamak ihtiyacını duyar.

Terray kendisine yöneltilen başlıca eleştirileri üç noktada toplayarak, sırayla hepsini cevaplar. Bu eleştiriler şunlardır:

a) Üretim tarzı kavramını tanımlama ve kullanma biçimi,
b) Analizini yeniden-üretim bakış açısından sürdürmeyişi,
c) Ele alınan toplumsal formasyonda sömürü ve sınıfların varlığı sorununu ele alışı.

a) Terray'nin kitabına yapılan ilk eleştirilerden birini M. Godelier getirmiştir. Godelier, Althusser'den kalkarak her toplumsal formasyonda mutlaka birbirine eklemlenmiş olarak ve içlerinden birinin egemenliği altında, bir arada bulunan birden fazla üretim tarzı olduğunu söyleyen Terray'nin bu doğru önermeyi yaptığı çalışmayla ispat edememiş olduğunu söyler.

Godelier'ye göre toplumsal üretim süreciyle (procès de production) teknik çalışma süreci (procès de travail) aynı şey olamaz. Marksist yöntem, av, toplama, balıkçılık, zanaatkârlık, âlet yapımı, yemek hazırlama ve pişirme biçimleri v.b. somut süreçlerdeki teknik işbölümünden değil, çalışma araçlarından (moyen de travail), yani toplumun üretici güçlerinden, onların empoze ettiği zorluklardan, ve doğadan maddî varlık koşullarını elde etmesi için o topluma sağladıkları imkânlardan kalkmayı gerektirir.

Toplumsal ilişkiler hem teknik işbölümünde kişi ve gruplar arası, hem de onlarla üretim araçları ve çalışmalarının ürünü arasındaki ilişkilerdir. Çeşitli somut iş süreçlerindeki işbölümünde üretim araçlarına erişme biçimlerinin kökeni görülmeye ve bunları ötekilerden tümdengelim yoluyla çıkarmaya çalışıldığı an Marksizm kaba bir ekonomizm haline sokulmuş olur ve bu da Terray'ninki gibi kötü bir serüvene vardırır, der Godelier.

Ona göre Marksistlerin en sık düştüğü yanılgı, bir toplumdaki üretim sürecinin incelenişini aynı toplumsal formasyondaki çalışma sürecininkiyle karıştırmak, ve böylece ne kadar çalışma süreci varsa bir o kadar üretim tarzı bulmaktır. Bir üretim süreci yalnız bir veya birçok çalışma sürecini (insanlar arasındaki belli bir teknolojiye dayalı ve belli bir çevreyle olan maddî ilişkiler içindeki bağlar) değil, fakat üretici olsun olmasın, insanlar arası ilişkileri, üretim araçlarının (toprak, âlet, hammadde, emek-gücü) ve emek ürünlerinin (toplayıcılık, av, balıkçılık, tarım, hayvancılık, zanaat v.b. faaliyetlerin ürünleri) temellükünü (appropriation) ve denetimini içerir. Bu üretim ilişkileri, aile ilişkileri, politik veya dinî bağımlılık ilişkileri biçimi altında ortaya çıkabilirler O zaman bu üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi aile veya politik ve dinî bağımlılık ilişkilerinin yeniden-üretiminden geçer.[29]

Godelier bu genel uyarıyı yaptıktan sonra, Terray'nin çalışma süreci biçimi kadar üretim tarzı bulduğunu (tarımsal üretim tarzı, av üretim tarzı v.b.) söyler ve ekler: «Bu yoldan giden birkaç 'devrimci Marksist' antropolog, bir 'erkek' üretim tarzı, bir 'kadın' üretim tarzı, bir başka 'yaşlıların' üretim tarzı v.b. tarz ve biçimleri uydurdular bile».

Terray ise Guro toplumunda sadece iki üretim tarzı gördüğünü, oysa ilk bakışta çok daha büyük sayıda ve birbirlerinden nitel olarak farklı çalışma süreçlerini gözlemlememek için kör olmak gerektiğini, demek ki Godelier'nin eleştirisinin temelsiz olduğunu söyler.

Kaldı ki, Terray, üretim tarzıyla çalışma süreci arasında yadsınamaz bir ilişki vardır, her üretim tarzı her çalışma sürecini örgütleyemez der, (Terray bunu örneklerle açıklar).[30]

Terray'nin birinci eleştiri dolayısıyla ortaya koyduğu ikinci sorun, üretim tarzlarının çoğaltılması riski sorunudur. Terray'e göre üretim tarzını, Marksist gelenekçe uzun süre kabullenildiği gibi, üretici güçlerin eriştiği gelişme derecesi, üretim araçlarıyla ürünün dağılımı ve bu dağılımın gerçekleştiği kurumsal biçimlerle ilgili birkaç genel çizginin birbirine eklenmesiyle tanımlayınca (ki bu belki bir ekonomi tipinin tanımlanmasından başka bir şey değildir), üretim tarzlarının çoğaltılması tehlikeli olarak görülebilir. Çünkü başlıklar çoğaldıkça sınıfandırma kullanışsız olur. Fakat üretim tarzları yelpazesini mümkün olduğu kadar daraltma isteği de ters bir etkiyle, başka tür bir çoğalmayı getirecektir: «Hemen hemen köleci» veya «proto-köleci», veya «hemen hemen feodal» üretim tarzı v.b. gibi Ve bu da zararlıdır. «İhtiyaç duyduğumuz şey bir sınıflandırma formülü değil, bir analiz aracı, somut gerçeği düşünce düzeyinde yeniden inşa etmemize yarayan ögeleri belirlememizi sağlayacak kesin ve doğru bir tanımdır: Bu, somut toplumsal formasyondur ve üretim tarzlarından oluşan bileşkelerin birleşim ve eklemlenmesinin sonucu ortaya çıkar.»

«Bu anlayışla yaptığım üretim tarzı tanımını bugün yanlış değilse de eksik buluyorum: Çünkü üretici güçlerle üretim ilişkilerinin görece yer ve rolü hakkında susuyor. Bunlardan hangisi temeldir? İncelenen olayın özellikleri nedeniyle, üreticiler arası işbirliği biçimlerinin her birine ele alınan toplumsal formasyondaki üretim tarzlarını tanımamızı sağlayacak göstergeler olarak baktığım ölçüde, üretim tarzlarının birbirlerinden farklılaşmalarının üretici güçler alanında olduğu izlenimini vermiş olabilirim, diyor Terray; oysa temel terim üretim ilişkileridir: Marx üretim tarzını, başlıca bir üretim ilişkisi ve onun yeniden-üretim koşullarının tümünün bileşimi olarak tanımlamıştı.»

Kitabında söylediklerinde ısrar etmekle birlikte, Terray şunları ekler: «Her olayda işbirliğini ve ona dayanarak üreticiler, üretici olmayanlar ve üretim araçları arasında oluşan bağları doğurup sürdüren güçleri günışığına çıkarmalıydım». Ve hemen ekler: «Böyle yapmış olsaydım, aynı şekilde başlıca iki üretim ilişkisi, yani ayrı iki üretim tarzı bulacaktım». «Fakat önce ayrı ayrı ele almakla, ilkini gönüllü bir işbirliği, üretim araçlarının herkesin kullanımına verilmesi, eşitlikçi iktidar yapısı, ürünün eştilikçi paylaşımı ve nihayet üretici olmayanların üreticilere bağımlılığı ile niteleyecektim (kabileköy üretim tarzı). Tersine, ikincisinde nasıl eskilerin önceden üretim araçlarının denetimine sahip olduklarını, kadınların dağıtımında belirleyici bir rol oynamaları dolayısıyla yaşça daha küçükleri itaate zorlamak için bu denetimden nasıl yararlandıklarını ve bunun nasıl 'zorunlu' bir işbirliğini, hiyerarşize bir 'iktidar' yapısını getirdiğini, ve nihayet üreticilerin, artık üretici olmayanlara karşı bağımlılığının nasıl ortaya çıktığını gösterecektim (boy üretim tarzı). Böylece ikinci üretim tarzını birincisinden ayıranın sömürünün varlığı olduğunu hemen anlayabilecektim».

b) Terray, ikinci eleştiriyi haklı bulur. «Gerçekten, bir üretim tarzının ötekine egemen olması için bu ikincisinin işleyişinin birincisinin yeniden-üretiminin ihtiyaçlarının emrinde olması gerekir. Şu halde yeniden-üretim kavramı olmadan toplumsal formasyonda bir üretim tarzının egemenliğini düşünmek kesinlikle imkânsızdır.

Terray bu bakış açısını kabul edince, Guro toplumsal formasyonunda egemen rol oynayanın boy üretim tarzı olduğunu açık seçik görmüş olacağını itiraf eder. *Ava ve savaşa bağlı örgütlenmenin sürdürülmesi, egemen üretim tarzının yeniden-üretiminin ihtiyaçlarına bağlıdır.*[31]

Yalnız, Terray iki uyarıda bulunur:

1) Yeniden-üretim anı, üretim sürecinin ötesinde ve arkasında geçenler değildir. Yani dolaşımla karıştırılmamalıdır. Çünkü dolaşım ürünlerin, kadınların, üretim araçlarının dolaşımıdır. Yeniden-üretimi böyle almak Marx tarafından onca kesinlikle atılan, mübadelenin üretime olan önceliği yanılgısına dönmek olur. Örneğin kadınların dağıtımını denetlemek «en yaşlı»lara doğal olarak düşmez. «Bu denetimi ellerinde tutuyorlarsa, bu zorunlu olarak bence zaten üretim alanının kendisinde egemen bir konum işgal ettikleri içindir».

2) Daha önemli başka bir yanılgı ise yeniden-üretimi kurulu düzenin tekrarına, devamına eş saymak ve böylece ele alınan toplumsal örgütlenmenin şu veya bu niteliğini açıklamak için yeniden-üretimin ihtiyaçlarına başvurmaktır. «Yeniden-üretim, analiz edilen yapı ve kurumların bütününün çıktığı bir son neden olarak kavranmakta, bunlardan her biri yeniden-üretimin doğurduğu sayısız sorundan birinin çözümü olarak sunulmaktadır.»

Oysa der Terray, yeniden-üretim bir amaç olamaz. «Özellikle şu hatırlanmalıdır ki, *yeniden-üretilen kesinlikle, ve her şeyden önce bir çelişkidir. Demek ki yeniden-üretimin sonucu hiçbir zaman bir zorluğu çözmek, bir çatışmayı ortadan kaldırmak değildir: Tam tersine, yeniden-üretim süreci sürekli olarak, başlıca üretim ilişkisini yenilediği ölçüde, onunla birlikte ona bağlı çelişki ve çatışmaları da yeniler.*»[32]

Terray'e göre yeniden-üretim bakış açısını kabullenmek, sonuçta, üretim ve dağıtım döngüsünün

başlıca üretim ilişkisi olan çelişkinin iki terimini (yönetenler ve yönetilenler - sömürenler ve sömürülenler) nasıl sürekli olarak karşı karşıya getirdiğini; birincilerin bu çelişkinin aşılabileceği veya yenilebileceği bunalımları nasıl önlemeye yöneldiklerini, tersine, ikincilerin nasıl az veya çok bir bilinçle onu yıkmaya veya ondan kaçmaya uğraştıklarını anlamaya çalışmaktır. Yeniden-üretim bütün olarak hem onların çatışmasının konusu, hem de onun sonucudur.

c) Üçüncü eleştiriye de hak veren Terray, bugün boy üretim tarzında sömürü ilişkilerinin varlığını kabule hazır olduğunu söyler: «Sömürünün olması için, doğrudan üreticilerin sağladıkları artık emeğin hacmı ve tahssii hakkında karar verememeleri gerekli ve yeter nedendir». Buradan kalkarak Terray ekonomik anlamında sınıfların varlığını da kakullenir: «Sorun, bu 'kendinden sınıf'ların nasıl 'kendisi için sınıf'lara dönüşebilecekleridir.»

«Bu toplumda yaşlılar daha gençleri, erkekler kadınları sömürüyorlar». Terray'e göre bu kategorilerin her birinin içinde «yatay» bir çeşit dayanışma bulunduğu düşünülebilirse de, bu parçalı toplumdaki değişik birimlerin varlığı nedeniyle —ki aralarında belli sayıda ilişkiler, dolayısıyla bazı çatışma imkânları vardır— bu birimlerin her birinde «düşey» diye adlandırdığı bir dayanışma gelişir. Bu iki dayanışma tipi çelişiktir.

Terray'e göre sömürülen kategorilerden itibaren gerçek sınıfların kurulması süreci ne denli uzağa varırsa varsın, tek başına asla boy üretim tarzının aşılmasına götüremez. Bu aşılma ya toplumun içindeki ilerleyen bir farklılaşmayla, ya da bir yabancı müdahale sonucu, o ana kadar yan yana bulunan üretim birimleri arasında —içlerinde değil— bir ayrışmaya şahit olunarak, bazılarının egemen, öbürlerinin tâbi olmasıyla olur. Önceleri homojen olan bir bütün, artık birinin ötekine ekonomik yükümlülüğü ve politik tâbiyetinin eşlik ettiği statü farklarının ayırdığı iki gruba bölünür. Artık sınıf çatışmaları onlar arasında olur, ve kadınla-erkek, en yaşlı ile-yaşça ondan küçükler arasındaki çatışmalar, varolan iki sınıfın her birinin içinde bulunan ikincil çelişkiler haline gelirler.

İşte Terray kendini böyle savunuyor. Kitabında söylediklerine bakarak buradakilerde büyük bir ilerleme ve açıklık getirdiği görülüyor. Böyle bir özeleştiri, Markszimin antropolojiye uygulanışında önemli bir yer tutan Terray'nin de kafasında bazı kavramların giderek aydınlandığını gösteriyor. Bu da tarihî maddeciliği «anlamanın» o kadar da kolay bir iş olmadığı konusunda bir uyarı niteliği taşıyabilir.

[1] Aslında sözü geçen evrim şeması Marx'ın yanlış bir yorumu sonucudur. Marx tüm toplumsal formasyonları kapsamına alma iddiasında olan tek çıkışlı bir şema önermemiştir.

[2] «Primitiv Polynesian Economy»nin ikinci baskısına önsöz, R. Firth, Londra, Routledge-Kegan, s. 11.

[3] Anthropologie et économie: une anthropologie économique estelle possible? (In «Un domaine contesté: l'anthropologie économique», éd. M. Godelier, Mouton, Paris-La Haye, 1974).

[4] Mitlerin incelenmesi konusu için bkz. **Birikim,** Yapısalcılık Özel Sayısı, Haziran-Temmuz 1977, s. 65. Yapısalcı analiz, yöntem ve Lévi-Strauss **Birikim**'in bu özel sayısında yeterince tanıtıldığından, ayrıca bu noktalara yeniden değinme gereğini görmedik.

[5] Cl. Meillassoux, «Y a-t-il des castes aux Indes?», CIS için hazırladığı makale, s. 8, 9.

[6] Örneğin Godelier, Terray, Friedman, Sahlins gibi yazarlar üretim tarzını dar anlamda üretici güçlerle üretim ilişkilerinin bileşimi olarak almaktadırlar. Ve yine her üretim tarzına belli politik ve ideolojik v.b. ilişkilerin karşı geldiğini kabullenerek, özgül eklemlenmeleri içinde analiz ettikleri bu ekonomik ve toplumsal ilişkiler bütününe de üretim tarzı adını vermektedirler. Fakat bu ikincisi, kavramın geniş anlamda kullanılışıdır. Ayrıca, aynı toplumda —birbirlerine eklemlenmiş ve birinin egemenliği altında olarak— birden fazla üretim tarzının bulunması haline de oldukça sık rastlanıldığından, bu durumu da «ekonomik ve toplumsal formasyon» kavramıyla anlatmaktadırlar.

[7] Fakat buradaki ekonominin konusu ne formalistlerin savunduğu gibi belli amaçlara ulaşmak için kısıtlı imkânları en verimli biçimde kullanmaya yönelik insan davranışlarının incelenmesidir, ne de sübstantivistlerin yaptığı gibi, salt varlığının belli bir döneminde toplumu niteleyen araç veya eşyaların (veya malların) üretim, paylaşım ve dağıtımının toplumsal biçim ve yapısının incelenmesidir. Bu iki akımın ampirizmi açıktır. İkisi de Marksist olmayan politik ekonominin başlıca tezlerinde ve «değer, fiyat, ücret, rant, kâr, birikim, faiz... v.b.» gibi kategorilerin ampirik tanımlamasında birleşirler. «Şu farkla ki, ikinci grup bu ampirik teorik kategorileri sadece pazar ekonomilerinin analizinde kullanır ve bunları her topluma uygulayan formalistlere karşı çıkar». (Godelier, a.g.e.)

[8] **Birikim** Yayınları'nda çıkan **Kapitalist Devlet Sorunu** adlı kitapta bu konulara yeterince değinildiğinden, daha fazla açıklama gereğini görmedik. Ekonominin belirleyiciliği konusunda bu kitabın 43-44-45 ve 46. sayfalarına başvurulabilir.

[9] M. Godelier, «Marxisme, rationalisme et sciences humaines», CERM için hazırlanmış bir makale, s. 3.

[10] Sahlins yeni-evrimci olarak nitelenebilir. Ona göre bir şekil, verilmiş bir evrim haline ne denli uyarsa, bir sonrakine geçme potansivel yeteneği de o kadar az olur. Bu teoriye göre gerilik, uyumsuzluk bir sonraki üretim tarzına geçiş için bir avantaj oluyor (Bkz. M.P. Sahlins ve E.R. Service, **Evolution and Culture,** 1960). Bilindiği gibi, Fransa'da üçüncü dünyacı tezlerin şampiyonu Samir Amin ve avanesi toplumsal ilişkilerin bu türden bir «elâstikiyeti» üzerinde düsünmektedirler (Samir Amin'in bir bölüm tezlerinin Türkive'ye de aktarımı için bkz. S. Gürsel «Tarihî maddecilik ve sorunları» **Toplum ve Bilim,** yaz 1977). Kaldı ki vergisel (?)

(tributaire)/feodal üretim tarzı ayrımına ilk yaklaşanlardan biri I. Banu'dur (bkz. Revista de filozofie, Bucarest, no. 3, 1966). Bizde de benzer bir yaklaşım, feodalite/derebeylik ayrımı biçiminde İ. Beşikçi tarafından önerilmiştir (bkz. **Doğu Anadolu'nun Düzeni,** s. 21, 1969 İstanbul).

[11] M. Sahlins, L'économie tribale, in Tribesmen, New Jersey, 1968.

[12] **y.a.g.e.**.

[13] Üretim ilişkileri üçlü bir işlev sağlayan toplumsal ilişkilerdir: a) Toplumsal kaynakların ve üretim araçlarının kullanılış ve denetiminin belirlenişi; b) Toplumun emek-gücünün çeşitli çalışma süreçleri arasında bölüştürülmesi; c) Çalışmanın ürünlerinin toplumsal dağıtımının belirlenişi (M. Godelier).

[14] M. Godelier, «Modes de production, Rapports de parenté et Structures démographiques», La Pensée, Aralık 1973.

[15] M. Godelier, «l'Unité de l'Homme, invariants biologiques et universaux culturels, Séminaire internationale sous les auspice du CIEBAF.

[16] Kanbağının gerçekte pek önemi yoktur. Akrabalık toplumsal ilişkilerle belirlenmiştir. İş gruplarının kuruluşunda tek kaygı her birine o grubu (çalışacak yaşta veya güçte olmayan, sırf tüketici bireyleri dahil) geçindirmeye yeterli emek-gücünü sağlamaktır.

[17] Başlık prestij eşyaları denen ve üretime hiç veya pek az müdahalesi olan (fildişi gibi) şeylerden oluşur.

[18] Bu zenginlik en yaşlının kişisel çalışmasından değil, denetlediği grubun büyüklüğünden ve önemlinden gelir.

[19] Bu çubuklar zanaatkârların tarım araçlarını ve öbür âletleri yapmalarına yarıyordu.

[20] Cl. Meillassoux, «Femmes, Greniers et capitaux», Maspero, Paris 1975, s. 159.

[21] Yani bağlı oldukları sömürü formülüne göre iki değişik kategoride proletaryanın çalıştığı bir işpazarı. Birinci kategoriye kapitalist sistemle bütünleşmiş ve tümüyle kapitalist kesimce yeniden-üretilenler girer. İkinci kategoriye kısmen kapitalist kesimce yeniden-üretilen göçmen işçiler girer ve bunlara sigorta, işsizlik parası v.b. verilmez. (Bu politika yaygın biçimde Afrika'nın ırkçı devletlerinde güdülmektedir. Avrupa'da göçmen işçi kullanan işverenler de bundan yararlanmaktadırlar). Bunun burjuvaziye sağladığı politik ve ekonomik kârlardan ise söz etmeye bile gerek yok.

[22] Yayılmakta olan kapitalist bir ekonomi içinde kendi kendine yeterli bir kesimin yapay olarak korunması elbette geçicidir. Aile ekonomisi güçler yoluyla sömürülerek geriler ve köylülüğün alt tabakaları giderek kapitalist kesimce çekilir. Çünkü ne kadar az olursa olsun, oradan alacağı ücret toprağının, ürünlerinin getireceği «kâr»dan yine de çoktur (elbette bunu da kapitalizm ayarlar). Başka zorlukların yanısıra, tarım ürünlerine verilen fiyat da bu köylüleri göçe zorlar. Fakat kapitalist kesim bu işçilere yeniden üreme imkânı sağlamaz. Dolayısıyla artık kendi «aile ekonomilerinde» de bu imkân kalmadığından, bu işçiler Meillassoux'nun deyişiyle «mutlak sefalete» düşerler. İşte bunlar da hiçbir yerde yeniden üreme imkânı bulamayan üçüncü kategori proletaryayı oluştururlar (ilk iki kategori için bkz. dipnot 21).

[23] P. Ph, Rey «Les alliances de classes» Maspero, 1973.

[24] Gervais, Servolin, Weil «Une France sans paysans», Seuil, 1965.

[25] M. Jollivet, «Sociétés rurales et capitalisme» (in «Société paysanne ou lutte de classes en village - ed. Mendras) Armand-Colin, 1974.

[26] C. Servolin, «L'absorbtion de l'agriculture dans le M.P.C.» (in L'Univers politique des paysans), Armand Colin, 1972.

[27] Tarımsal destekleme alımları ve taban fiyatı uygulamalarının Türkiye'nin tarımsal yapısında küçük üretimi sürdürmeye yönelik etkilerinin bir sınıfsal analizi için bkz. A. Galip, «Taban Fiyatı Uygulamalarının Ekonomimize Etkileri», **Mülkiyeliler Birliği Dergisi,** no. 49, Aralık 1977.

[28] E. Terray, Le marxisme devaut les soclétés primitives, Maspero, 1969. Yakında Birikim Yayınları arasında çıkacak.

[29] M. Godelier, Anthropologie et économie: une anthropologie..., s. 296-97.

[30] E. Terray, De l'exploitation: éléments d'un bilan autocritique, Dialectiques, no: 21, güz 1977.

[31] a.b.ç. (L.B. ve A.G.)

[32] a.b.ç. (L.B. ve A.G.)

sosyalizm tarihinden belgeler

FAŞİZME KARŞI MÜCADELE II

Birikim 56-57/61

Clara Zetkin

Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun genişletilmiş III. pleunumuna sunulan rapor. 20/Haziran/1923

Çeviren: EROL ÖZBEK

Gösterilen karşıtlıkların ve başkalarının ardında, hiçbir Peygamber vaazının ve örgütünün dünyadan kaldıramayacağı, sınıfların karşıtlığı durmaktadır. Sınıf karşıtlıkları, onu inkâr eden bütün ideolojilerden daha güçlüdür ve bu sınıf karşıtlıkları faşizme rağmen, hattâ bu faşizm sayesinde ve ona karşı kendilerini kabul ettirirler. Popolari'nin tavrında, kentsel küçük-burjuvaların ve küçük-burjuvazinin en büyük tabakalarının sınıfsal konumlarını hatırlamaları ve büyük sermayeye olan karşıtlıkları dile gelmektedir. Ve bu da, Faşizmin İtalya'da elinde tutabildiği güç konumları için, başka bir deyişle üzerine doğru gittiği çözülüşü için olağanüstü önemlidir. Bu tabakalar —hele içindeki kadınlar— son derece katolik, kilisevî düşüncelidirler. Mussolini, bu yüzden Vatikan'ı kazanmak için herşeyi yaptı. Fakat Vatikan da, Halk Partisi'ndeki köylü kitlelerin faşizme karşı isyanına karşı durmaya cesaret etmedi.

Küçük köylüler, faşizmin burjuvaziye vergi kolaylıkları, vergi kaçakçılığı ve yağlı siparişler getirdiğini görürken, dolaylı ödemeler ve hele kırsal gelirin yeni bir hesaplanması yoluyla kendilerine daha ağır vergi yükleri bindirildiğini görmek zorunda kalıyor. Aynı şey, şehirdeki küçük-burjuva kitleler için de geçerlidir. Bunların en keskin muhalefetine ise, muzaffer faşizmin, kiracılar üzerindeki azıcık korumayı da kaldırması yolaçmıştır; ev sahibi yeniden yüksek kiralarla sınırsız sömürü imkânına sahip. Küçük köylülerin ve tarım işçilerinin artan isyanı, faşizmin müfrezeleriyle her tür direnişi kırmış olduğunu sandığı yerlerde de kendini kuvvetle göstermektedir.

Örneğin Napoli yakınlarındaki Boscoreale'de binden fazla çiftçi ezici vergilere karşı protesto olarak belediye binasına hücum etti. Novara ilinin üç yerleşmseinde tarım işçileri eski ücret ve çalışma koşullarını büyük toprak sahiplerine karşı başarıyla savunabildiler; bunu değişik mülkleri işgal ederek yaptılar, üstelik faşist müfrezelerin desteğiyle. Sınıf mücadelesi düşüncesinin, faşizmin kendi saflarında kök salmaya başladığı görülüyor.

Özellikle önemli olan, proletaryanın faşizm tarafından uyuşturulmuş ve zehirlenmiş olan bölümlerinin uyanışıdır. Faşizm, işçilerin çıkarlarını burjuvaziye karşı savunma yeteneğine sahip değildir, faşist sendikalar adına verdiği sözleri tutma yeteneğinden yoksundur. Ne kadar çok zafer kazanırsa, proleterlerin koruyucusu olmaktan o denli acizdir. Faşizm, girişimcileri ortak kuruluşun yararına olan vaatleri tutmaya bile zorlayamıyor. Faşist sendikalarda az sayıda işçi örgütlenmişse, kapitalistin bunlara maaş bakımından ayrıcalık tanıması mümkündür. Ancak faşist örgütler içinde kitlelerin birleştirildiği yerlerde, girişim «faşist kardeş»i gözönünde bulunduramaz, çünkü bu fazla masraflı olacaktır ve cüzdanla ilgili meselelerde, kâr meselesinde kapitalist beylerin duygusallığı sona ermektedir.

Proleterlerin uyanmasına, özellikle işçilerin büyük çapta beş parasız sokağa uçması katkıda bulundu —sadece özel işletmelerde değil, devlet işletmelerinde de. Faşist hükümet darbesinden kısa zaman sonra 17.000 demiryolcu işten çıkarıldı. Bunu başka işten çıkarmalar izledi ve daha başkaları da görünürde. Devletin askerî işyerleri kapandı. 24.000 kişinin ekmeği elinden alınmış oldu ve bunlar özel işletmelerde sınıfsız sömürüye terk edildi.

Faşist ekonomi politikasına karşı en coşkulu isyan tam da fasist örgütlenme içindeki işçilerin kendisinden gelmektedir. Torino, Napoli, Trieste, Venedik, birçok başka şehirde bütün partilerden, örgütlerden işçilerle —komünist ve sendikalist işçiler dahil— büyük bir umumî gösteride işyerlerinin kapanmasına ve işten çıkarmaları protesto etmek üzere işbirliği yapanlar, herkesten önce fa-

şist sendikalar oldu. Napoli'den birkaç yüz harp malûlü —onlar da ordu işyerlerinden çıkarılmıştı— kendilerine yapılan haksızlığa karşı itiraz etmek üzere Roma'ya hareket etti. Mussolini'nin kendisinden hak ve koruma umuyorlardı ve Roma'da trenden indikleri an Mussolini'ye inanmanın faturasını tutuklanmak suretiyle aldılar. Monfalcone, Trieste tersane işçileri, birçok yerin ve sanayinin işçileri hareketlendi. Bazı yerlerde yeniden işletmeler, fabrikalar işgal edildi; hem de faşist örgütlülük içerisindeki işçiler tarafından ve müfrezelerin istekli gözyummaları veya destekleriyle.

Bu olgular, ideolojik iflası siyasi iflasın izleyeceğini ve çabucak yeniden sınıf çıkarlarını ve sınıfsal görevlerini hatırlayanların, herkesten önce işçiler olacağını göstermektedir.

Bundan bazı sonuçlar çıkarmak durumundayız. İlkönce, faşizme bütünsel bir görüngü şeklinde bakamayacağımız, bütün çabalarımızın üzerinde kırılacağı «granit bir blok» olarak görmemiz gerektiğini. Faşizm, değişik karşıt unsurları kapsayan ve bu yüzden içten ayrışacak ve çözülecek olan ikili bir oluşumdur. Biz en büyük enerjiyle, sadece faşizme kapılmış proleterlerin ruhları için değil, küçük ve orta burjuvaların, küçük köylülerin, entellektüellerin, kısaca, bugün ekonomik ve sosyal konumları yüzünden büyükkapitalizm ile artan bir karşıtlık içine düşen ve böylece onunla keskin mücadeleye giren bütün tabakaların ruhu için mücadeleye atılmalıyız.

Bununla birlikte, İtalya'da ideolojik ve siyasî çöküşü aynı çabuklukla askeri çöküşün izleyeceğini varsaymak son derece tehlikeli olur. Elbette, askerî çözülme ve çöküş de gelecek, gelmek zorunda, ancak bu, yararlanılabilen iktidar imkânlarıyla daha uzun süre ertelenebilir. Ve İtalya'da proletarya faşizmden koparken bilinçli, daha güçlü, hedefe doğru ilerlemekte daha kararlı bir şekilde, çıkarları için yeniden mücadeleye atılırken, özgürlüğü uğruna devrimci sınıf mücadelesine atılırken, İtalyan yoldaşlar, proleterler, ideolojik ve politik olarak can çekişen faşizmin askerî-terörist, en acımasız ve insafsız şiddetle üzerlerine saldıracağını hesaba katmak zorundadırlar. Hazırlıklı olmak gerekiyor! Bir canavar çok kere daha ölüm savaşında mahvedici darbeler vurabilir. Bu yüzden devrimci proleterler, komünistler ve sınıf mücadelesi yolundan onlarla birlikte yürüyecek olan sosyalistler, daha ağır savaşlara hazır ve hazırlıklı olmalıdır.

Faşizmin tarihî olarak kavranmasıyla kendimizi eylemsizliğe, bekleyişe kaptırmak ve faşizme karşı silahlanmanın ve mücadelenin durdurulması şeklinde belirlenmek çok yanlış olacaktır. Elbette, faşizm içten ayrışmaya, çökmeye mahkûm edilmiştir. Faşizm ancak geçici olarak, burjuva devletinin proletaryaya karşı iktidarını illegal veya legal yoldan güçlendirebilir. Ancak, akıllı ve estetik seyirciler rolünde onun çürüme ve dağılma sürecini beklemek, bizim için mahva yol açabilir. Tersine, bu süreci bütün araçlarla ileri götürmek ve hızlandırmak en büyük görev ve borcumuzdur.

Bu sadece, bu sürecin herhalde ilkönce gerçekleşeceği, İtalya'daki proleterlerin değil, ayrıca öncelikle Alman proletaryasının da özel görevidir. Faşizm uluslararası bir görüngüdür, bunda hepimiz birleşiyoruz.

İtalya'dan sonra, herhalde şimdiye kadar en güçlü ve sağlam konumu Almanya'da elde etti. Burada savaşın sona ermesi ve devrimin başarısızlığa uğraması onun gelişimine yardımcı oldu. Faşizm son köklerinin hangileri olduğunu akl.mızda tutarsak, açık bir şeydir bu.

Almanya'da ekonomi kaybedilen savaş, onarım masrafları, Versay antlaşması yüzünden olağanüstü bozulmuş durumda. Devlet temellerinden sarsılmış. Hükümet güçsüz, otoritesiz; Stinnes ve ortaklarının elinde oyuncak durumunda. Hiçbir ülkede —en azından benim görüşüm böyle— reformist önderlerin ihaneti, anlayışları, davranışları sonucu, devrim için nesnel olgunluk ile proletaryanın subjektif olgunluğu arasındaki karşıtlık Almanya'daki kadar büyük değildir. Hiçbir ülkede savaşın çıkmasından beri sosyal-demokrasi Almanya'daki kadar utanç verici ibir şekilde başarısızlığa uğramadı. Burada son derece gelişmiş bir kapitalist endüstri vardı ve proletarya uzun bir geçmişi olan bir marksist eğitime sahip olmakla övünebilirdi.

İngiliz, Fransız, Avusturya sosyal-demokrat partileri, II. Enternasyonal içinde birleşmiş olan bütün proleter örgütleri kendilerince avantajlara sahipti —bunu teslim edebiliriz. Ama önde giden parti, örnek parti Alman sosyal-demokrasisidir. Onun başarısızlığı bu yüzden başka her işçi partisinin başarısızlığından daha affedilmez, daha utanç verici bir cinayettir. Her biri Alman Sosyaldemokrasisinden daha affedilirdir, savaş koptuğundaki iflası için daha fazla neden sayabilir. Bunun proleter kitleler üzerindeki etkisi özellikle güçlü, mahvedici olmak zorundaydı. Alman emperyalizminin İtilaf devletleri emperyalizmi tarafından parçalanması ile bağlantı olarak düşünülürse, bu yüzden faşizmin boy atması için çok elverişli ön şartlar verilmiştir.

Fakat herşeye rağmen inancım şu ki, bütün şiddet eylemleriyle faşizmin Almanya'daki gelişimine ne Versay barışı, ne de Ruhr bölgesinin işgali Mussolini'nin hükümet darbesi kadar katkıda bulundu. Mussolini'nin darbesi kadar hiçbir olay, Alman faşistlerinin hevesini bu kadar arttırmamıştı. Bu olay onlara kendine güven ve zafer inancı verdi. Faşizmin İtalya'daki yenilgisi, çöküşü, dolaysızca Almanya'daki faşizmin cesaretini bütünüyle kıracak ve proletaryanın cesaretini artıracaktır. Özellikle, proletarya kendine sunu söyleyebilecekse: İtalya'daki o muzaffer Faşizm, zaman zaman iktidarı tümüyle elinde tutan o faşizm artık yok, sadece kendi iç karşıtlıklarından çökmek zorunda olduğundan dolayı değil hayır, İtalya'daki proleter kitlelerin güçlü hedefinin bilincindeki eylemi sayesinde de. Bu deneyim, tek tek ülkelerde ortam nasıl olursa olsun, etkisini uluslararası düzeyde gösterecektir.

Eğer bütün gücümüzü uluslararası düzeyde İtalya'daki faşizmin altedilmesine sarfetmek görevimiz ise, bu arada unutmamalıyız ki, faşizmin yurtdışında en başarılı bir şekilde altedilmesinin daimî önkoşulu, kendi ülkemizdeki örgütlenen faşizme karşı mücadele etmek ve onu temelli bir yenilgiye uğratmakt.r.
maktan uzak olsa da, biraz daha ayrıntılı gösterdim, çünkü orada bu gelişim en olgun, en berrak ve tamamlanmış bir halde karşımızda durmaktadır. İtalya'daki yoldaşlar açımlamalarını tamamlıyacaklardır. Başka ülkelerdeki faşizmi anlatmayı düşünmüyorum; bu işi bu ülkelerdeki partilerimizin temsilcilerine bırakmayı uygun görüyorum.

Sunmuş olduğum kararda[3], faşizme hakim olabilmemiz için kullanmamız gereken değişik araçlar, yerine getirmemiz gereken değişik görevler açıklanmıştır. Bunlara ayrıntılı olarak değinmek istemiyorum, öyle sanıyorum ki, nedenleri açıkça görülüyor. Ben sadece, bunların iki yöne yöneldiklerini vurgulamak istiyorum. Görevlerin bir grubu, faşizmin ideolojik ve politik olarak altedilmesini hedefliyor. Bu görev korkunç önem taşıyor. Bizden, faşizmin özüne ait belirli sosyal görüngülere, belirli bir dereceye kadar farklı bir yaklaşım veya daha açık bir yaklaşım ve en üst düzeyde eylemlilik gerektirmektedir. Girişte söylediğim gibi, faşizmin açların, sefalet çekenlerin, varlığını sürdüremeyenlerin ve hayal kırıklığına uğramışların bir hareketi olduğunun bilincinde olmalıyız. Şimdi faşizme kapılan toplumsal tabakaları ya mücadelemizin içine eklemlemeye veya onları hiç olmazsa mücadele için nötralize etmeye bakmalıyız. Bütün açıklık ve gücümüzle, onların burjuvazinin karşı devrim ekiplerini oluşturmalarını önlemeliyiz. Bu tabakaları partimiz saflarına, ideallerimiz için kazanamadığımız, devrimci proleter savaş ordularının saflarına ve arasına çekemediğimiz ölçüde, onları nötralize, sterilize etmeyi, veya başka nasıl diyorlarsa, onu başarmalıyız. Bizim için burjuvazinin uşakları olarak tehlikeli olmamaları gerekiyor. Başarımızın önkoşulları, burjuvazinin sınıf egemenliğinin tarihî gelişimin bu evresinde yarattığı yaşam koşullarında verilidir.

Bütün hedef bilincimizle, bütün zihnimizle burjuva aydınları dahil olmak üzere bu tabakaların üyelerinin ruhlarını kurtarma mücadelesine atılmamıza en büyük önemi veriyorum. Burada, tartışmasız artan kitlelerin zamanımızın korkunç sıkıntılarından bir çıkış yolu aradıkları konusunda kuşkumuz olmamalıdır. Sözkonusu olan, katiyyen sadece karın doyurmak değil, hayır, içlerindeki en iyi unsurlar en derin ruhsal sıkıntıdan bir çıkış yolu aramaktadır. Yeni, sağlam umutlar, yeni, sarsılmaz idealler; doğayı, toplumu, kendi yaşamlarını onun sayesinde kavrayabilecekleri bir dünya görüşü, sadece verimsiz bir formül olmayan, yaratıcı, biçimlendirici bir dünya görüşü istemektedirler. Unutmamalıyız ki, faşistlerin zorba yığınları tümüyle savaş zorbalarından, terörden zevk duyan uşak tabiatlı kişilerden, satılık lümpenlerden (serserilerden) oluşmuyor. İçlerinde sözkonusu kesimlerin en enerjik, gelişmeye yetenekli unsurlarına da rastlıyoruz. Ciddiyetle ve durumlarına ve kızgın ıstıraplarına anlayış göstererek, aralarında çalışma yapmaya ve onlara, onlar için çıkış yolunun geriye gitmek olmadığını, daha doğrusu çıkış yolunun ileriye gitmek olduğunu, komünizm olduğunu göstermeye çalışmalıyız. Komünizmin dünya görüşü olarak büyüklüğü onların sempatilerini bize kazandıracaktır.

III. Enternasyonal, II. Enternasyonalin aksine sadece Avrupa ve Amerika'nın beyaz proleterler elitinin bir enternasyonali değil, bütün ırklardan sömürülenlerin enternasyonalidir. Aynı şekilde her ülkenin komünist partisi, sadece kelimenin dar anlamıyla ücretli işçilerin öncü savaşçısı değil, sadece kol emeğinin proletaryasının çıkarlarının savunucusu değil, kafa emekçilerinin de öncü savaşçısı, hayati çıkarları yüzünden, daha yüksek bir kültüre çıkış özlemiyle kapitalist düzen ile artan karşıtlık içine düşen tüm toplumsal tabakaların önderi olmalıdır. Bu yüzden, toplantımızın İşçi ve Köylü İktidarı için mücadeleye atılma kararını sevinçle karşılıyorum. Bu yeni şiar, sadece ağırlıkla tarımsal olan Balkan ülkeleri —Bulgaristan, Romanya vs.— için yadsınamaz değil, İtalya, Fransa, Almanya ve özellikle Amerika için de son derece önemlidir. Bu şiar âdetâ faşizmi yenme mücadelesinde bir zorunluluktur. Sömürülen, çalışan çiftçilerin ve tarım işçilerinin en geniş kesimleri arasına gitmek ve onlara azadedici komünizmin müjdesini vermek gündemdedir. Faşizmin kitle desteği kazandığı bütün toplumsal tabakalara, biz komünistlerin, burjuva sınıf egemenliğine karşı mücadelede en aktif bir şekilde onların çıkarlarını savunduğumuzu göstermenin zamanıdır.

Bir şey daha yapmamız gerekiyor. Kendimizi, kitlelerle ve kitleler için yalnızca politik ve ekonomik programımız için mücadele etmekle sınırlamamalıyız. Elbette, politik ve ekonomik talepler önceliğini kabul ettirir. Fakat kitlelere ekmeğin savunulmasından daha fazlasını nasıl sunacağız? Onlara aynı zamanda bir dünya görüşü olarak komünizmin yüksek, içsel ögelerinin tamamını getirmeliyiz. Bunu yapabilirsek, hareketimiz bütün sosyal tabakalarda kök tutacaktır, özellikle de son yılların tarihî gelişimi sonucu düşünce ve isteklerinde tereddüte düşmüş olan, zamanın kasırgası içinde yeni, belirli bir dünya görüşü bulmadan eski dünya görüşünü yitirmiş olan burjuva entellektüelleri içinde. Arayanların kaybolmasına müsaade etmeyelim.

Bu düşünceler ışığında «Kitlelere hücum!» diyorsam, da, başarının önkoşulunun ne olduğu da unutulmamalı. Goethe'nin şu sözünü unutmamalıyız: «Üstüne basılan yoğurt yayılır, ama koyulaşmaz.» Komünist ideolojimizi gayet yoğun, gayet berrak tutmalıyız. Kitlelere ne kadar yaklaşırsak, komünist partinin örgütsel ve ideolojik olarak sımsıkı kenetlenmiş bir birlik olması bir o kadar daha zorunlu hale gelir. Kendimizi yayarak, denizanası gibi eriyerek kitlelerin içine akıtmamalıyız. Bu en zararlı oportünizme yol açacaktır ve üstelik kitleleri kazanma uğraşımızın rezalet bir iflasını göreceğiz. «Yığınların akılsızlığına» —yeni ve eski kit-

lelerinkine— kapitülasyonlar yoluyla parti olarak gerçek varlığımızı teslim ettiğimiz andan itibaren, arayış içindekiler için en önemli olanı, bize bağlayan şeyi kaybederiz: aydınlık saçan ve ısıtan, umut ve mücadele gücü veren yeni tarihî yaşamın alevini.

Eksiğimiz, ajitasyon ve propaganda yöntemlerimizi ve literatürümüzü yeni görevlere uyarlı biçimlendirilmesidir. Dağ Muhammed'in ayağına gelmiyorsa, Muhammed çaresiz dağın ayağına gidecektir. Kazanmaya çalışacağımız o yeni kitleler bize gelmiyorsa, onları bulmalıyız, onlarla bakış açılarına uyan bir dilde konuşmalıyız ve bunu komünist görüşlerimizden en ufak bir tavır vermeden yapmalıyız. Köylüler arasındaki ajitasyon için ayrı bir literatüre ihtiyacımız var, memurlar, hizmetliler, her tür küçük ve orta burjuvalar için yine ayrı bir literatür gerek bize ve entellektüeller arasındaki çalışma için yine ayrı bir literatür. Entellektüellerin sadece devrimde değil, devrimden sonra da oynayabilecekleri rolü küçümsemeyelim. Rusya'da, Ekim devriminden sonra entellektüellerin yaptığı olağanüstü zararlı sabotajı hatırlayalım. Rus kardeşlerimizin tecrübelerinden ders alalım. Bu yüzden entellektüellerin yanımızda mı, karşımızda mı yer aldığının önemsiz olmadığından kuşkumuz bulunmamalıdır.

Faşizme karşı mücadele bu durumda bize oldukça kabarık bir yığın yeni görevler yüklemektedir. Komünist enternasyonalin her kesiminin görevi, ülkelerindeki verili somut koşullara uyarlı olarak bu görevleri üstlenmek ve onları yerine getirmektir.

Ancak bizlerin bilincimizde olmamız gereken şey, faşizmin ideolojik ve politik altedilişinin tek başına, savaşan proletaryayı bu düşmanın zorbalığından ve sinsiliğinden korumaya yetmeyeceğidir. Proletarya şu anda faşizm karşısında kendini koruma gereğinin zorlaması altında. Kendini koruması, savunması tek bir dakika ihmal edilemez. Proleterlerin canı, başı, örgütlerinin varlığı tehlikede, proleterlerin kendini koruması şu anın dayattığı bir zorunluluktur. Faşizm ile, ona «Sen bana dokunma, ben de sana dokunmayayım!» diye yalvarmış olan İtalya'daki reformistlerin yaptığı şekilde mücadele edemeyiz. Hayır! Şiddete şiddet! Ancak bireysel terör şeklinde şiddet değil —bu başarısız kalırdı. Fakat devrimci örgütlü proleter sınıf mücadelesinin gücü olarak şiddet!

Proletaryanın faşizme karşı örgütlü kendini korumasını, Almanya'da işletme bölüklerinin örgütlenmesiyle başlattık. Bu bölüklerin genişletilmesi ve başka ülkelerde örnek alınması halinde, faşizmin uluslararası altedilişi başarılacaktır. Ancak faşizme karşı proleter mücadele ve kendini koruma, şu demektir: proleter birlik cephesi! Faşizm, işletmedeki işçinin mavi-beyaz renkli Bavyera'lı bir ruha mı sahip olduğunu, kalbinin siyah-kırmızı-sarı burjuva cumhuriyeti için mi yoksa orak-çekiçli kızıl bayrak için mi çarptığını, Wittelsbach'lerin dönüşünümü istediğini, yoksa Ebert'e mi hayran olduğunu, yoksa dostumuz Brandler'i Alman Sovyet Cumhuriyeti'nin başkanı olarak mı görmek istediğini sormayacaktır. Onun için, karşısında sınıfının bilincinde bir işçi olması yeterlidir ve onu da gördüğü yerde vurur. Bu yüzden, işçiler parti sendika örgütü ayırmaksızın mücadele için birleşmelidirler.

Proletaryanın faşizme karşı kendini koruması, proleter birlik cephesinin sağlanması ve güçlenmesine yol açacak en büyük itici güçlerinden biridir. Birlik cephesi olmadan proletaryanın kendini savunmasını başarıyla uygulaması imkânsızdır. Bu yüzden işletmelerdeki ajitasyonumuzu gittikçe daha fazla genişletmek ve derinleştirmek zorundayız. Ajitasyonumuz, öncelikle işçilerin zihnindeki «Diğerleri dövüşsün ve harekete geçsin. Ben gerekliymiyim ki?» diyen boşverciliği, sınıf bilinci ve dayanışma eksikliğini aşmalıdır.

Her proletere teker teker şu inancı işlemeliyiz: Ben de gerekliyim. Bensiz olmaz bu iş. Orada olmalıyım. Zafer bana gülüyor.— Her proleter ayrı ayrı, egemen güçlerin kapitalizminin bulut ve rüzgârlarının kendisiyle oynadığı ücretli bir köleden daha fazla bir şey olduğunu hissetmelidir. Her proleter mülk sahiplerinin eski devletini Sovyetler düzeninin devleti haline getirmek için çekiç sallayan o devrimci sınıfın bir ögesi olduğunu hissetmeli, bundan kuşkusu olmamalıdır. Ancak her bir işçide, devrimci sınıf bilincinin alevini tutuşturabilirsek ve sınıf iradesinin ateşi haline gelene kadar körüklersek, askerî olarak da faşizmin zorunlu altedilişini hazırlamayı ve uygulamayı başarırız. Bu takdirde dünya sermayesinin dünya proletaryasına karşı atağı, faşizm ile güçlenmiş olarak, geçici olarak ne kadar acımasız, ne kadar güçlü olursa olsun, proletarya onu nihayet başarısızlığa uğratacaktır. Kapitalist ekonomi, burjuva devleti için burjuvazinin sınıfsal egemenliği için faşizme rağmen kıyamet günü gelmiştir. Burjuva toplumunun faşist yıpranma ve çöküş görüngüsü, bize yüksek sesle, ısrarla, eğer proletarya bilerek ve isteyerek birlik cephesinde mücadele ettiği takdirde gelecek olan zaferden sözetmektedir. Proletarya bunu yapmak zorunda! O zaman bugünkü koşulların kargaşası üzerinde, proletaryanın dev gövdesi şu haykırışla doğrulacaktır: İrade benim! Güç benim! Mücadele, zafer benim! Gelecek bana ait!

Komünist Enternasyonal'in Genişletilmiş Yürütme Kurulu Konferansı Protokolü. Moskova, 12-23 Haziran 1923, Hamburg 1923, s. 204-232.

[1] 12-23 Haziran 1923 tarihlerinde Moskova'da toplanan Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu (KEYK)nun III. genişletilmiş plenumunda (genel kurulunda), Komünist Enternasyonal ilk kez ayrı bir gündem maddesi halinde faşizmin karakterinin analizini yaptı ve faşist tehlikeye karşı Birleşik Cephe doğrultusunda mücadele için sonuçlar

çıkardı. Clara Zetkin'in raporu Seçme Konuşmalar ve Yazılar (II. cilt, s. 689-729)ında yeniden yayımlanmıştı.

[2] Clara Zetkin «faşizmin taşıyıcıları» kavramını burada yanlış anlamalara yol açabilecek bir şekilde faşizmin kitle desteği yerine kullanıyor. Bütün konuşması boyunca, faşizmi doğrudan doğruya burjuva terörüne indirgeyen, basitleştiren tanımlara karşı olduğu açıkça görülüyor. Faşizmin diğer gerici, emperyalist diktatörlük biçimlerinden, toplumsal içerikli demagojiis ve nüfusun geniş kesimlerindeki —küçük-burjuva, aydınlar, deklase unsurlar, proletarya dahil, bütün tabakalardan olmak üzere— kitle desteğiyle de ayrıldığını, dolayısıyla, devrimci işçi hareketinin, bütün emekçi tabakaları faşist tehlikeye karşı mücadelede birleştirecek özellikle esnek bir politika izlemesi gerekmektedir.

[3] Sağ sosyal-demokratların İkinci ve merkezci İkibuçukuncu Enternasyonalin, 21-25 Mayıs 1923 tarihlerinde Hamburg'da yapılan birleşme kongresi kastediliyor. Yeni oluşturulan enternasyonal kuruluş Sosyalist İşçi Enternasyonali adını aldı ve II. Enternasyonalin reformist politikasını sürdürdü.

[4] Hamburg'da 21-25 Mayıs 1923 tarihleri arasında toplanan Enternasyonal Sosyalist İşçi kongresi protokolü, Berlin 1923, s. 26.

[5] a.g.e. s. 29.

[6] Orijinalinde: savaşta

[7] Popolari İtalyan Halk Partisi'nin üyelerine verilen addır (Partito popolare İtaliana).

[8] Plenum tarafından 23 Haziran 1923'te oybirliğiyle kabul edilen faşizm hakkındaki karar sözkonusudur. Bkz. Genişletilmiş Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu konferansı protokolü. Moskova, 12-13 Haziran 1923, Hemburg 1923, s. 293-298.

Haslet Soyöz **KÜÇÜMEN**
YENİ YAYINLAR KARTLARINDA

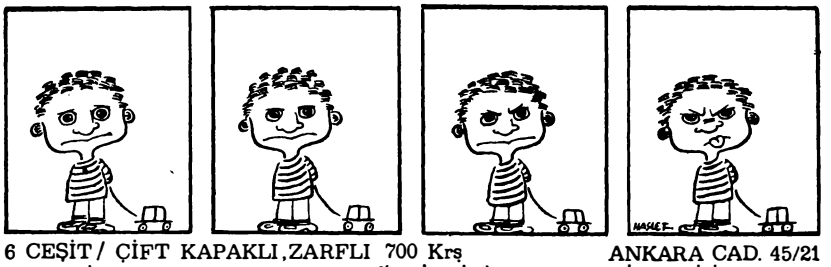

6 CEŞİT / ÇİFT KAPAKLI, ZARFLI 700 Krş
TOPLU İSTEKLERDE (en az 1000 TL) %25 İNDİRİM
ÖDEMELİ GÖNDERİLİR

ANKARA CAD. 45/21
SİRKECİ-İSTANBUL
TEL: 27 99 58

YENİ YAYINLAR KARTLARI
66 ÇEŞİT / katalog isteyiniz

Ankara Caddesi 45/21 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 27 99 58

YENİ YAYINLAR KARTLARI
66 ÇEŞİT / katalog isteyiniz

Ankara Caddesi 45/21 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 27 99 58

2. SANAT BAYRAMI SEMPOZYUMU ÜZERİNE

İDGSA 15 Ekim - 7 Kasım tarihleri arasında ikinci sanat bayramını düzenledi. Sanat bayramı programında 22 Ekim - 25 Ekim tarihleri arasında «Türkiye'de sanat eğitimi» konulu sempozyum yer alıyordu. Yeterli ilgi görmeyen, izleyici katılımı oldukça düşük olan sempozyum aslında önemli ve ilginç tartışmalara neden oldu.

Sunulan bildirilerin büyük çoğunluğu alışılagelmiş sanat ve eğitim anlayışını paylaşıyorlardı. Aralarındaki nüanslara, farklı konulara ağırlık verilmelerine ya da bazılarının «ilginç» önerilerine rağmen aslında hemen tümü ortak bir yaklaşımı benimsiyorlardı. Kısaca aynı sorunsalın ürünüydüler. Hepsini ayrı ayrı irdeleyip eleştirmek mümkünse de, burada farklı bir konuya odaklaşmayı düşündüğümüzden, böyle bir işe girişmeyeceğiz.

Burada bizim için önemli olan sözkonusu ortak yaklaşım şöyle formüle edilebilir:

Bir yanda sanatçılar var; toplum için sanat faaliyetini sürdürüyor, ürünler yaratıyorlar. Diğer yanda ise toplum... Sanat ürünleri toplum için bir gereksinimdir. Toplumun sanatçılar tarafından yaratılmakta olan «estetik», «güzel», «plastik» vb. ürünlere ihtiyacı vardır. Sanatçı bunları topluma sunarak hizmet eder. Yani sanatçı, sanat üreticisi, toplum sanat tüketicisidir. Bu her zaman için böyledir ve ancak böyle olabilir. Sorun bu üreticilerle tüketiciler arasında «olumlu» ilişkiyi kurmaktadır.

Bugün ise önemli bir sorun var. Sanat üreticileri ile sanat tüketicileri arasında bir kopukluk sözkonusu. Sanatçıların ürettikleri tüketici olması gerekenler tarafından tüketilemiyor. Demekki tüketiciler henüz sanatçıların kendileri için ürettiklerini anlayabilecek düzeyde değiller. O zaman onları da eğitmek gerekiyor. «Güzel» olanın, «estetik» olanın ne olduğunu onlara öğretmeli, böylece sanatçının ürününe karşı bir gereksinim, bir talep yaratılmalı. Tüketicilerin kendileri için «iyi» olanın ne olduğunu kavramaları sağlanmalı.

İşte sunulan bildirilerden bazılarında açıkça formüle edilen, bazılarında ise açıkça söylenmese, özgül bir konuyu incelediklerinden tam olarak değinme imkânı bulamasalar ya da sol bir görünüm alabilmek için özel bir «sosyalist» dil ile ifade etmiş olsalar da hemen tümünün temelinde yatan anlayış kabaca buydu.

Sempozyumda yalnız bu fikirler çerçevesinde bildiriler bulunsaydı ve genelde bu anlayışı vurgulayan bir sonuçla kapansaydı alışılagelmiş sempozyumlardan biri olarak değerlendirilebilir, ilgiye değer bulunmayabilirdi. Ancak İDGSA öğrenci temsilciliğinin sunduğu bildiri tamamen farklı bir anlayışı vurguluyor, farklı bir sorunsalı yansıtıyordu.

Bizzat toplumun sanat üreticileri, sanat tüketicileri şeklindeki ayrışmasını soruşturma konusu yapıyor, bu ayrışmanın tarihiliğini kanıtlamaya çalışıyordu.

Sanatın insanın doğayı, çevresini dönüştürme etkinliğinin; yani temel insanî fonksiyonunun özgül bir parçası olduğu anlatılıyor; sanatsal etkinliğin bir gereksinmeyi giderme amacı değil, bizzat toplumsal bir gereksinim olduğu vurgulanıyordu.

Ayrıca sanatın insanın karmaşık toplumsal ilişkiler bütününün bir parçası olduğu; bütünden yalıtılmış, kendi içinde, bağımsız bir olgu olarak ele alınmaması gerektiği açıklanıyordu.

Bildiride bu iki noktaya değinildikten sonra şu iki soru soruluyordu:

> «1 — Sanat insanın toplumsal gereksinmesi, onun toplumsal varoluş biçimlerinden biri olduğu halde, neden «özel yeteneklere» sahip sınırlı bir kesimin özel uğraşı haline geliyor?
>
> 2 — Sanat tüm toplumsal ilişkilerin bağımlı bir parçası olduğu halde nasıl oluyor da, sanatın bağımsız, özgür, kendi içinde ve herşeyin üzerinde bir olgu olduğu yanılsaması ortaya çıkıyor?»

Bu iki sorunun cevabı toplumsal işbölümünde aranıyor.

> «Sınıflı toplumlar insanlar arasındaki iş ve işlev bölümünün ortaya çıkması ile başlarlar ve kendi değişimleri ile birlikte sürekli bu bölünmeyi geliştirirler. Sınıflı toplumların en ileri biçimi olan kapitalizm bu iş bölümünün belli bir olgunlukta o'duğu noktada ortaya çıkar ve tümüyle bunun üzerinde yükselir. Bu nedenle —hiçbir toplum biçiminde olmadığı kadar— büyük bir hızla bu iş ve işlev bölünmesini, ayrışmasını geliştirir, derinleştirir ve yayar.»

Diğer sınıflı toplumlarla kapitalizmin bu konuda bel'i bir karşılaştırılması yapıldıktan sonra şöyle devam ediliyor bildiride:

> «İşte kapitalist toplumun bu zorunlu tarihsel eğilimi nedeniyledir ki, insanları büyük bir toplumsal üretim makinasının, herbiri farklı işlevleri gören küçük parça'arı haline getirir İş bölümünün yanı sıra sistemli ve katı bir işlevsel hiyerarşi oluşturur. Bir yandan iş ve işlev bölümünü her türlü toplumsal etkinlik alanına yayarken, bir yandan da her etkinlik alanının kendi içinde ayrıntısına doğru geliştirir. Kafa ve kol emeği arasında kesin bir uçurum yaratır.»

Daha sonra bildiride bu hiyerarşik iş ve iş'ev bölümü mekanizması içinde bireylerin konumu anlatılıyor; bireyin nasıl sınırlandığı, belli bir konuda «uz-

manlaşırken» onun dışında herşeyde nasıl sığlaştığı, güdükleştiği; nasıl bütününü kavrayamaz, denetleyemez hale geldiği, bütünün işleyişine tabi kıldığı açıklanıyor ve şöyle devam ediyor:

«Bunun sonucu insanlar, bizzat kendi insanî fonksiyonlarına —yani doğayı dönüştürme eylemine— yabancılaşırlar. Bir tüm olarak insanlığın dönüştürme etkinliği alabildiğine artarken, kişinin etkinliği iyice sınırlı, tekdüze ve minimum hale gelir.»

«Böylece toplum yönetenler, yönetilenler, amaç kararları alanlar, araç kararları alanlar, bilgi üreticileri, çeşitli düzeylerde düşünce üreticileri, sanat üreticileri, teknik uygulayıcılar, tasarımcılar, basit kol emekçileri vb. şeklinde, işlevleri kesin olarak birbirinden ayrı kesimlere ayrışır. Bu her ayrı kesim kendi içinde hiyerarşik (düşey) ve ayrıntıya doğru (yatay) iş bölümüne ayrışır.»

«Evet, sanat üreticileri —yani sanatçılar— da bu şekilde diğerlerinden ayrışırlar. Bir toplumsal etkinlik alanı o'an sanat belli kişllerin elinde toplanır ve bu etkinliği —toplum adına— bu kişiler sürdürürler. Toplumun tüm diğer üyeleri basit «alıcılar»dır artık.»

«Bunun oluşumu ile birlikte sanat hemen ticari bir meta haline gelir. O satılmak için üretilen bir şeydir artık. Sanatçı da sanatını satarak yaşayan birey.»

Daha sonra kapitalizm öncesi sınıflı toplum biçimlerindeki sanatçı kategorisi ile kapitalist toplumdaki sanatçı arasındaki fark konuyor; kapitalist toplumda sanatçıların «tüm toplumun sanat işlevini üstlenmiş sanat üreticileri olarak 'sanat'çılar» olduğu vurgulanıyor. Buradan sanat eğitimine geçiliyor ve şu sav ileri sürülüyor:

«Ve işte bunu sağlamak ve sürekli kılmak için resmi ve kurumlaşmış bir sanat eğitimi gereklidir Kapitalizm öncesi toplum biçimlerinde bu eğitim kendiliğinden, toplumsal olarak ve bizzat sanat üretimi içinde gerçekleşiyorken, kapitalizm ayrı bir kurum olarak sanat eğitimini yaratır. Sanat eğitimi kapitalizme özgü bir toplumsal kurumdur.»

«Burada söz konusu olan toplumsal olarak gerçekleşen tüm toplumun sanatsal eğitimi değil özel profesyonel sanat üreticilerinin, sanat üretmekle görevli kişiler olarak eğitilmeleridir. Bu toplumsal eylemlilik alanının bilgisine ve yetisine -yalnızonlar sahip olacaklar ve elit bir sanatçılar zümresi olarak alıcılarına —yani toplumа— ürünlerini sunacaklardır. Hatta buna yetkili olduklarına dair resmi belgeleri —diplomaları— da olacaktır. Bu yolla aralarında hiyerarşik bir sıralamaya dahi sahip olacaklardır. Yüksek-ressam, yüksek-heykeltraş vb. gibi.»

Daha sonra kapitalist toplumun eğitime tüm diğer sınıflı toplumlarda olduğundan farklı olarak kazandığı anlam üzerinrinde duruluyor. Kapitalist toplumda eğitimin «sadece önemli ve güçlü bir ideolojik baskı aygıtı olarak değil, aynı zamanda —hatta daha önemlisi— iş ve işlev ayrışmasını sürekli yeniden üreten aygıt olarak, toplumsal sistemin sürdürülmesinin en temel —hatta başlıca— kurumlarından biri» olduğu ileri sürülüyor.

Bu teorik çerçeve içinde Türkiye'ye geliniyor ve «kapitalizmin son aşaması olan tekelci kapitalizm, emperyalizm çağında, emperyalist sistem ağı içinde, ona bağımlı, ancak hâlâ kapitalistleşmenin sancılarını yaşıyan bir ülke» olarak Türkiye'de eğitimi «bu karmaşık, bunalımlı ve çatışmalı» yapının belirlediği vurgulanıyor.

«Eğitim alanındaki çatışma da esas olarak kapitalizm öncesi ilişkilerin eski egemenleri ile, tekelci kapitalizmin oluşturduğu yeni egemenler arasında olmaktadır. İlerici ve modern görünümlü eğitim reformu önerlerinin bir çoğu da esas olarak kapitalistleşmeye, kapitalist toplumsal ilişkilere daha uyarlı bir eğitim oluşturma çabasındadır.»

Sempozyumda getirilecek önerilerin hemen tümünü «kapitalizm için daha iyi bir sanat eğitimi nasıl olmalıdır?» sorusunun belirleyeceği öne sürülüyor ve bildiri şu şekilde devam ederek sonuçlanıyor:

«Ancak bizim sorunumuz bu değil. Biz kapitalist toplumsal ilişkilerin, sanat, eğitim ve sanat eğitimi alanlarında teşhirini yapmak için yararlanıyoruz bu kürsüden. Farklı bir sorunsalın temsilcileri olarak buradayız Ve biliyoruz ki kapitalist toplumsal ilişkiler ve yukarıda anlatılan kapitalist türde sanat üretimi sürdükçe istediğimiz kadar «toplum için» sanat yapmaktan, halka inmekten, «halk için sanat»tan vb. söz edelim; istediğimiz kadar toplumsal sorunları «anlatan» eserler ortaya koymaya çalışalım ve istediğimiz kadar bu ilişkiler içinde sanatın korkunç yozlaşmasından ve anlamsızlaşmasından dehşete düşüp, kapitalizm öncesi ilişkilerde toplumsal olarak üretilen sanatın «insanî» değerleri karşısında hayranlığımızı gizleyemeyerek «gelenekselden yararlanmak» adına geçmişten «biçim» aktarmacılığına gidelim sorunu çözemeyiz. Çünkü üretiliş süreci ve üretiminin örgütleniş biçimi göz ardı edilerek, salt sonucuna, ürününe bakılarak yapılan bir değerlendirme ile sanata çözüm getirilemez. Çünkü sanat salt sonuçtaki ürünleri değil —hatta daha önemlisi— bizzat üretim süreci toplumsal, insanî bir gereksinim olan bir etkinlik alanıdır. Bu açıdan nevi ve nasıl konu edindiğinden çok, kim tarafından ve nasıl üretildiğini sormak gerekir. Çünkü —mimarlığından, müziğine, resmine kadar— geçmiş sanatın insanî değerleri onların toplumsal olarak üretilmiş olmasındandır. Günü-

müzün kendini toplumun üzerinde yaratıcı yeteneklere ve dehaya sahip gören sanatçı'sı; bu geçmişin bizzat halkın kendi'si tarafından yaratılmış —herhangi bir üstün yeteneğin dehasına baş vurmadan yaratılmış— sanatının karşısında hayretlere düşmekte ve ondan birşeyler alabilmeyi maharet saymakta. Bu gülünç bir yanılsamadır. İstediğiniz kadar «doğru özü» aktardığınızı sanın, geçmişin kültür öğe'erini bugünkü üretim ilişkilerinin içine aktardığımızda boş ve anlamsız biçimleri aktarmaktan ve taklitçilikten başka birşey yapmış olmazsınız Ve bütün bunlar kapitalizmin sanatı içine soktuğu çıkmazı gösteren görüngülerdir.

Sorun kendi içinde çözümsüzdür. Gerçek çözüm tüm topluma yayılmış sınıf mücadelesi alanındadır. Kapitalist toplumsal ilişkileri toptan ortadan kaldırmadan, insanlar arasındaki iş ve işlev bölümünü ortadan kaldırmadan, böylece sanatçı ile birlikte sanat eğitimini ortadan kaldırmadan sorun çözümsüzdür.

Artık sanatçıların olmadığı, ama sanatla da uğraşan insanların olduğu, daha doğrusu sanatın tüm toplumun normal yaşama biçiminin bir parçası olduğu; do'ayısıyla, ayrı bir kurum olarak sanat eğitiminin olmadığı, ama tüm toplumun normal yaşamı için de sanatsal eğitiminin olduğu, sanat ve yaşamın bir olduğu bir toplumda, ve ancak böyle bir toplumda sanat alabildiğine serpilip gelişecek, zenginleşecektir.

Soruyoruz. «...refah nedir ki, eğer bireylerin gereksinimleri, kapasiteleri, eğlence'eri, üretken güçleri vb. evrensel değ'llerse... Yaratıcılığını alabildiğine geliştirmiyorsa... tüm insan güçlerinin evrimi önceden konmuş sınırlarca belirleniyor ve kesl'lyorsa...»

(Karl Marx - Grundrisse)

Ve insanı sınırlayarak onu kendi insanî fonksiyonuna yabancılaştıran kapitalist toplumsal ilişkilerin yıkılıp yerine yukarıda anlatılan türde, bir toplumun yaratılması mücadelesine girmeyi öneriyoruz Bunu benimseyen bu günün sanatçılarına ise, kapitalist toplumun kendilerine verdiği özel bilgi ve beceriden, bütün yukarıda anlatılanların bilincinde olarak ve kendi üstünlüğü yanılsamasına düşmeden, bu mücadele için yararlanmalarını, bunu da özellikle kendi toplumsal etkinlik alanlarını toplumsallaştırarak yapmalarını öneriyoruz.

Yani toplumsal ilişkileri değiştirmeye kararlı devrimci sanatçılar, sanatçı olmaktan çok devrimci olmak zorundadırlar. Elbette devrimci düşünce ve duygularını aktarmak için devrimci içerikli sanat yapacaklar, bu sanatın devrimci biçimlere ulaşmasına çalışacaklar, onun iletişim ve anlatım gücünden yararlanacaklar ve bu gücü zenginleştirip geliştirecek etkin yöntemler oluşturmaya çalışacaklardır. Ancak salt bunları yaparak sanata devrimci bir şekilde yaklaştıklarını sanırlarsa yanılmış olurlar. Sanat konusunda devrimci yaklaşım onun toplumsallaştırılmasının gerektiği bilincinde olarak yapılabilir ve bu bilinçle toplumsal ilişkilerin değiştirilmesi için verilen örgütlü mücadelenin fiilen içinde olmak, yani önce hayatın her alanında devrimci olmak gerekir. Yukarıda anlatılan türde bir sanat faaliyeti bunun içinde bir anlam taşır. Ama bu da tek başına yeterli değildir. Bu mücadele içinde sanatı yalnız bir araç olarak kullanmak değil, onun şimdiden, bu toplumsal ilişkiler içinde devrimci örgütlenmeler kanalıyla toplumsallaştırılmaya çalışılması için mücadele vermek, bunun yöntemlerini aramak ve bu'mak. böylece geleceğin çok yönlü insanının nüvesini bugünkü toplum içinde yaratmak için mücadele vermek gerekir.

Ve yine bu görüşü benimseyen öğrenci ve eğiticilere de eğitim kurumları içinde, bu kurumların mümkün olduğu kadar demokratikleşmesini; insanları mümkün olduğu kadar az sınırlayan, az baskı altında tutan ve öğrenciye kendi eğitimini kendisinin geliştirmesine, alternatif görüşler üretmesine ve mevcut toplumu ve kendilerine verilen bilgiyi eleştirebilmelerine olanak tanıyan bir niteliğe gelmesini sağlamak için mücadele vermelerini öneriyoruz. Yani sorun bir yandan eğitim kurumlarının zararlı etkilerini minimuma indirmek, onların kapitalist topluma uyarlı işleyişlerine bizzat bu kurumların içinde sürekli verilen mücadele ile engel olmak, diğer yandan sisteminin temel kurumlarından biri olan eğitim kurumu içinde sisteme karşı mücadeleyi yükseltmektir. Eğitim kurumlarında sürdürülen politik mücadelenin ve ona bağlı akademik-demokratik mücadelenin içeriği budur.»

İDGSA öğrenci temsilciliğinin yukarda özetlemeye çalıştığımız bildirisi görüldüğü gibi, sempozyuma sunulan tüm diğer bi'dirilerden temelde farklı bir anlayışı benimsemektedir. Bu nedenle de sempozyumda üzerinde en fazla tartışılan bildiri oldu.

Burjuva sanatçıların ve ideologların böyle bir yaklaşıma şiddetle karşı çıkacaklarını kestirmek mümkün. Çünkü yaklaşım hemen hepsinin —birbirine en karşı olanların dahi— paylaştıkları ortak zemini tehdit ediyor. Bu ortak zemine karşı çıkmayan en «sol» yaklaşımları bile «sanatçı hoşgörüsü» ile karşılamaya hazır olan bu «ilerici» sanatçılar sözkonusu bildiriden oldukça rahatsız oldular. Bu rahatsızlığın her halde en önemli nedeni kafalarında yüceltikleri, toplumun üzerinde gördükleri, her toplumda kaçınılmaz, değişmez ve mutlak kabul ettikleri kendi «sanatçı» konumları ile, gelmiş geçmiş en korkunç «kö-

lelik» sistemi, en acımasız «sömürü» sistemi olan kapitalist toplumsal ilişkiler arasında doğrudan bir bağ olduğunun sergilenmesi ve bunun kafalardaki ideolojik yanılsamayı biraz sarsmasıydı İnsanların kafalarındaki rahatlatıcı ideolojik yanılsamaların sarsılması onları ilkin savunmaya iter. Savunma da çoğu zaman saldırı halinde dışa vurulur. Sempozyumda da böyle oldu. Temsilciliğin sunduğu bildirinin içeriğine söylenebi'ecek pek bir söz bulunamamakla birlikte «kitabî olmak», «pratikten kopuk olmak», «soyut kalmak», «somut öneri getirmemek», «ütopik olmak», «fazla ideolojik olmak», «slogancı olmak» türünden suçlamalar yapıldı. Sosyalist olmak gibi bir iddiası olmayan kişilerin bu tür eleştirileri elbette doğal karşılanır.

Asıl ilginç olan sosyalizm iddiasında olan bazı siyasi eğilimlerden kişilerin de burjuva sanatçı ve ideologlarla hemen bütünleşmesi, hatta onların en aktif sözcüsü haline gelmesiydi. Özellikle «pratik ve somut öneriler getirilmediği» yollu eleştiriler en fazla bu kesimden geldi. Bildiride anlatılanların 100-200 yıl sonra «belki» gerçekleşebilecek şeyler olduğu ve bunlar üzerine hayaller kurmanın anlamsızlığı üzerinde duruldu, getirilen yaklaşım «nihilist», «anarşist», «ütopist» vb. bulundu Somut pratik için hiçbir katkısı olmadığı iddia edildi.

Tabii bütün bu suçlamalar burjuva sanatçı ve ideologları oldukça rahatlattı, hatta kendi suçlamalarını getirebilmeleri için cesaret verdi. Bu aklı başında «sosyalistler»in ne kadar kendilerine yakın kişiler olduğunu bir kere daha hissettiler.

Sempozyumun daha ileriki günlerinde bu «sosyalist» eğilimlerden kişilerin bildirileri okunduğunda sorun daha açık seçik ortaya çıktı. Bunların neden burjuva sanatçı ve ideologların paylaştığı ortak zemini militanca savunmakta bu kadar istekli oldukları, kendilerinin de açıkça aynı zemini paylaştıkları ortaya çıkınca yeterince somut bulmadıkları ve somut öneriden ne anladıkları belirginleşti.

Örneğin Görsel Sanatçılar Birliği'nin bildirisinde sanatçı şöyle tanımlanıyordu: «Bize göre sanatçı halk için estetik değerler yaratır. Sanatını sınıf mücadelesinin bir parçası sayar.» Ne güzel değil mi? Burjuva sanatçıların ve ideologların buna söyleyeceği hiçbirşey olamaz.

Getirdikleri somut öneriler ve talepler ise 141-142'nin kaldırılmasından, Helsinki anlaşmasının hayata geçmesine kadar, faşist odakların dağıtılmasından, kültür kurumlarının özerkleşmesine kadar bir dizi alışılagelmiş demokratik talepten sonra «geçmişin kültür mirasına sahip çıkmak», «eski eserlerin korunması», «müzecilik anlayışının geliştirilmesi», «görsel sanat ürünlerinin kitlelere ulaştırılması», «doğal çevrenin korunması», «TRT'nin özerkleştirilmesi» vb. türünde şeylerdi.

Temsilciliğin bildirisine yukarıda sözü edilen eleştirileri getirenlerden biri olan Sarper Özhan ise bildirisinde Kültür Bakanlığı'nın bir kültür siyasetinin olmayışından, Türk müziğinin yeterince öğretilemeyişinden, öğretmen seçiminin titizlikle yapılmayışından vb. yakınıyor. Getirdiği somut öneriler ise, başıboş müzik ortamına son verilmesi, ilk ve orta müzik okulları ile müzik liselerinin açılması, hafif müziğimizin emperyalist pop müziğinin boyunduruğundan kurtarılması, bandolara gereken önemin verilmesi, halkın müzik eğitimine önem verilmesi, Batı çalgılarının yanısıra kendi çalgılarımızın da öğretilmesi... vb. vb..

Sosyalist siyasi-toplumsal hedefler, hayatın her alanında açık seçik alternatifler halinde formüle edilmesi ve somut mücadelenin her adımında gözönünde tutulması gereken bu temel hedefler gözden kaçırıldığında, yüzlerce yıl sonra «belki» gerçekleşebilecek şeyler olarak düşünülüp rafa kaldırıldığında, bunlardan söz etmek gelecek için spekülatif hayaller kurmak olarak değerlendirildiğinde ve daha «reel», daha somut, daha pratik şeylerle uğraşmak öne çıkarıldığında varılabilecek nokta budur.

Çünkü sosyalistler varolan toplumsal ilişkiler sistemini tümden dönüştürmek için mücadele eder'er. Sosyalist siyasal-toplumsal hedefler de varolan ilişkilerin, nereye doğru dönüştürüleceğini, bunların yerine hangi ilişkilerin getirileceğine işaret eder Bu nedenle sosyalistlerin her somut adımı, günlük mücadelenin her etkinliği bu hedeflere yönelmek, toplumu onlara doğru dönüştürmeyi amaçlamak, hedefin ögelerini kendi içinde taşımak durumundadır. Bu olmazsa bu günlük mücadele, bu somut adımlar toplumu dönüştürücü etkinlikler olamaz, dolayısıyla da verilen mücadele sosyalist sıfatına hak kazanamaz.

Sosyalist hareketin tarihinde ve bugününde bunun bir yığın örneğini görebiliriz. Tarihteki bir örneği «nihaî hedef hiçbirşey, somut adım herşey» sloganını ortaya atan Bernştayncılıktır. Günümüzdeki örneklerin en çarpıcı olanı ise sosyalizm için yola çıkmış ama başka biryerlere gelmiş toplumlar olarak ortada.

Bu iki temelden farklı anlayışın tartışması hayatın her alanında yapılmak durumunda. Sosyalist siyasi-toplumsal hedeflerin gözardı edilmesine karşı hayatın her alanında mücadele vermek zorundayız.

2. Sanat Bayramı Sempozyumu'nda sanat ve sanat eğitimi alanında böyle bir tartışmanın bir ölçüde başlatılabilmiş ve temelden farklı bir sorunsal formüle edilmeye çalışılmış olması açısından olumlu. Sempozyumun sonucunda açık seçik bir kutuplaşmanın oluşması, bir yanda burjuva sorunsalını benimseyen bildirilerin çoğunluğu diğer yanda da DGSA öğrenci temsilciliğinin bildirisinde açılmaya çalışılan farklı yaklaşım olarak oldukça net bir ayırımın ortaya çıkabilmesi de bir diğer olumlu yan.

ENGİN AKÇİN

AL CAPP'IN POLİTİK ÖZLEMİ

Hoş Memo'nun üreticisi Al Capp'ın ölümü üzerine orda burda bazı yazılar çıktı. «Güle Güle Capp Usta» dendi, sanatına övgüler düzüldü.

ABD'de iyi bilinen bir «tarafı» var ki Al Capp'ın, Türkiye'de pek bilinmiyor: Capp, ABD'nin politik sistemini beğenmiyor, (ama) yerine bir «polis devleti» istiyordu. 1971'de, oy verme yaşının 21'den 18'e indirilip indirilmemesi tartışılırken yaptığı bir TV konuşmasında bu özlemini bir kez daha açıkça dile getirmiş, varolan düzeni «liberal» bularak «Amerikan ulusunu ancak bir polis devletinin paklayacağını» savunmuştu. 18 yaş tasarısını eleştirişi şöyleydi: «18 yaşındakilere bu hak verilecek de 15 yaşındakiler mahrum mu bırakılacak? Hayır, onlara da tanınacak. Peki ama 10 yaşındakilerin ne günahı var? 5 yaşındakilerin? Öyle gözüküyor ki yakın bir gelecekte 2 yaşındakilere de oy hakkı tanınacak ve o zaman Temsilciler Meclisi ebelerden oluşacak.»

Capp'ın güle güle gitmesini mi söylemeli, yoksa...

TARIK GÜNERSEL

DÜZELTME

Birikim'in 54/55 1979 sayısında yer alan «El Salvador: İç Savaş?» başlıklı yazının, sonundaki 8 ve 9. numaralı dipnotları, bir yanlışlık sonucu, basılmamıştır. Dipnotlarının şöyle olması gerekiyor:

[8] **Milliyet,** 23 Eylül 1979.

[9] **Cumhuriyet,** 27 Eylül 1979.

BROŞÜR/4

NiKARAGUA

Ümit Kıvanç

Son onyılların en büyük halk hareketlerinden biri, Nikaragua'da zafere ulaştı. Bu, şüphesiz bütün dünya devrimcileri için büyük bir umut ve sevinç kaynağı oldu. Emperyalistler ile reel-sosyalistlerin karşılıklı olarak korumaya çalıştıkları güçler dengesi dünyasının sarsılabileceği umudu, halkların kaderlerini ellerine almak için ayaklanacaklarına inanç, bir parça da olsa canlandı.

Sırf bu bile, Nikaragua Devrimi'nin üzerinde uzun uzun durmanın gerekliliğini göstermektedir.

BİRİKİM YAYINLARI
YERLİ ARAŞTIRMALAR DİZİSİ

— 1 —

Emperyalizm - Azgelişmişlik Ve Türkiye

ÇAĞLAR KEYDER

30.— Lira

(2. Baskı)

— 2 —

Emperyalist Sistemde «Kontrol Sanayii» Ve Ereğli Demir - Çelik

NORA ŞENİ

50.— Lira

— 3 —

Sendikacılık ve Siyaset

ALPASLAN IŞIKLI

125.— Lira

(3. Baskı)

— 4 —

Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi

HALDUN GÜLALP

35.— Lira

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

MEGHNAD DESAI
marksist iktisat teorisi
25. - Lira

1927 komünist tevkifatı
İst. Ağır Ceza Mahkemesindeki Duruşma
25. - Lira

LOUIS ALTHUSSER
ideoloji ve devletin ideolojik aygıtları
(Tükendi) 25. - Lira

LOUIS ALTHUSSER
john lewis'e cevap
25. - Lira

U. ALBRECHT - D. ERNST
P. LOCK - H. WULF
silahlanma ve azgelişmişlik
iran, hindistan, yunanistan/ türkiye : keskinleşen militarizm
65. - Lira

maraş'dan sonra
15. - Lira

ÜMİT KIVANÇ
afrika boynuzu'nda ne oldu?
etyopya - somali çatışması
eritre'deki mücadele
batı ve sovyet etkileri
30. - Lira

LOUIS ALTHUSSER
lenin ve felsefe
25. - Lira (Tükendi)

W. T. STACE
hegel üstüne
25. - Lira (Tükendi)

ÇAĞLAR KEYDER
emperyalizm - azgelişmişlik ve türkiye
2. Baskı 30. - Lira

R. MILIBAND - N. POULANTZAS
E. LACLAU
kapitalist devlet sorunu
20. - Lira (Tükendi)

NORA ŞENİ
emperyalist sistemde "kontrol sanayii" ve ereğli demir - çelik
50 - Lira

ALPASLAN IŞIKLI
sendikacılık ve siyaset
125. - Lira

K. ZAHARİADİS - Y. ALP
kıbrıs
25. - Lira

HALDUN GÜLALP
yeni emperyalizm teorilerinin eleştirisi
35. - Lira

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL. ŞTİ.
P.K. 538 Sirkeci - İSTANBUL